

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ШВЕД В. О.

Близькосхідний регіон

**У СУЧАСНИХ СТРАТЕГІЯХ
ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ**

Монографія

Київ - 2006

УДК 321:297+327.51(477)

ББК 66.4 (4УКР)

Ш48

Рекомендовано до друку Вченюю радою Національного інституту стратегічних досліджень (протокол № 8 від 25 жовтня 2006 р.)

При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації посилання на видання обов'язкове

Рецензенти:

Канцелярук Б. І. - д-р політ. наук, проф., головний науковий співробітник відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України;

Кудряченко А. І. - д-р іст. наук, проф., завідувач відділу стратегій розвитку політичної системи та громадянського суспільства Національного інституту стратегічних досліджень;

Парахонський Б. О. - д-р філос. наук, проф., завідувач відділу глобальної безпеки та європейської інтеграції Національного інституту проблем міжнародної безпеки.

Швед В. О.

Ш48 Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: Монографія. - К.: НІСД, 2006. - 242 с.

ISBN 966-554-087-2

Монографія присвячена аналізу концептуальних засад та механізмів здійснення політики США, ЄС та НАТО на Близькому і Середньому Сході протягом останнього періоду. Особливу увагу зосереджено на розгляді сучасних тенденцій формування спільних засад близькосхідної політики трансатлантичної спільноти та проблемах її здійснення.

Досліджуються питання врахування трансатлантичного чинника у процесі реалізації Українською державою своїх національних інтересів на Близькому і Середньому Сході.

Праця розрахована на політиків, фахівців-міжнародників, дипломатів, науковців, викладачів, усіх, хто цікавиться актуальними проблемами міжнародної політики та зовнішньополітичної безпеки України.

ББК 66.4 (4УКР)

© В. О. Швед, 2006

© Майнові, Національний інститут
стратегічних досліджень, 2006

ISBN 966-554-087-2

Близький та Середній Схід, або Ширший Близький Схід, перетворився сьогодні на один з ключових центрів формування нового геостратегічного балансу світу. Основою цього є, по-перше, подальше підвищення на довгострокову перспективу ролі зазначеного регіону у розвитку глобальної енергетичної системи. У Близькосхідному регіоні зосереджено 63 % розвіданих світових запасів нафти та 37 % запасів газу [1]. За розрахунками Центру стратегічних та міжнародних досліджень (Вашингтон, США) та Вашингтонського інституту близькосхідної політики, Близький та Середній Схід відіграватиме домінуючу роль на світовому ринку протягом щонайменше двох наступних десятиліть, незважаючи на всі можливі структурні зміни [2]. Попри всі обіцянки президента США Дж. Буша щодо планів зниження на 75 % імпорту нафти з Близького Сходу до 2025 року, розрахунки американських фахівців переконують, що залежність Сполучених Штатів від постачання енергоресурсів з Близькосхідного регіону подвоїться протягом наступних 30-ти років [3].

У цьому контексті регіон Ширшого Близького Сходу як для Сполучених Штатів, так і для Європи перетворюється на зону життєво важливих стратегічних інтересів та забезпечення їхньої економічної та енергетичної безпеки.

Високорозвинені країни дедалі більше залежать від глобальної економіки, яку живить експорт енергоресурсів з Близького та Середнього Сходу, і ця залежність швидко зростає, незалежно від того, чи здійснюють конкретні країни прямий імпорт із зони Перської затоки і Північної Африки.

Це відбувається, на переконання експертів, тому, що обсяги прямого імпорту нафти лише частково відтворюють ступінь стратегічної залежності.

Сполучені Штати і країни Європи стають дедалі більше залежними від енергоємного імпорту з Азії та інших регіонів. Потрібно також враховувати обсяги непрямого імпорту близькосхідної нафти, тобто нафти, яку країни, що експортують готову продукцію до Сполучених Штатів і Європи, мають самі імпортувати з тим, щоб виробити цю продукцію.

На початку ХХІ століття істотно зросло значення геостратегічних, геоекономічних, сировинних та інших ресурсів Близькосхідного регіону для їх використання у геополітичному суперництві провідних центрів світової політики, передусім США, Євросоюзу, Росії, Китаю, Індії та у формуванні нового світового порядку.

Регіон Ширшого Близького Сходу залишається головним театром боротьби з міжнародним тероризмом. Про це свідчить і зміст Національної стратегії США боротьби з тероризмом, яку було оприлюднено 5 вересня 2006 р. Головну увагу в цьому документі зосереджено на аналізі сутності ідеології та практики сучасних ісламістських терористичних угруповань, що діють на Близькому і Середньому Сході або виникли у зазначеному регіоні [4].

Для України, яка переживає сьогодні складний і багатоаспектний процес виходу на якісно нові параметри свого розвитку, регіон Ширшого Близького Сходу також є зоною важливих стратегічних інтересів.

Без забезпечення своєї активної присутності у Близькосхідному регіоні Україна не зможе успішно вирішити одну з найважливіших для неї проблем, безпосередньо пов'язану з можливістю існування України як незалежної держави, - проблему диверсифікації шляхів і джерел постачання енергоносіїв.

Активне освоєння Україною нових, перспективних ринків Близького і Середнього Сходу дозволить нашій державі на-

дати сильний імпульс подальшому розвиткові її економічного, науково-технічного та інтелектуального потенціалів, взяти участь у реалізації міжнародних проектів і програм трансформації Близькосхідного регіону. Арабські країни мають також величезний інвестиційний потенціал, у якому вкрай зацікавлена наша країна.

Нарешті, помітна роль України у вирішенні нагальних питань Близького і Середнього Сходу, який сьогодні перебуває у центрі світової політики, дозволить значно підвищити авторитет та престиж нашої держави на міжнародній арені, перетворити її на одного з активних суб'єктів формування нової системи світової безпеки, особливо по лінії Європа-Близький і Середній Схід.

Успішна реалізація національних інтересів Української держави на Близькому і Середньому Сході потребує якісного поліпшення політики України у зазначеному регіоні на основі набуття нею системного та стратегічно обґрунтованого характеру, чіткого усвідомлення завдань і цілей на середньота довгострокову перспективу. Формування ефективних механізмів здійснення такої політики, оптимізація зовнішньополітичного курсу України на Близькому і Середньому Сході передбачає детальне опрацювання питань, пов'язаних з поглибленим співробітництва України зі Сполученими Штатами, Євросоюзом, Північноатлантичним альянсом, трансатлантичним співовариством загалом.

Важливість цієї проблеми пояснюється такими чинниками.

По-перше, трансатлантичне співовариство в цілому, як і окремі його компоненти - США, ЄС, НАТО - відіграють сьогодні роль головної геополітичної та геоекономічної сили у Близькосхідному регіоні, який є для них зоною життєво важливих інтересів.

По-друге, реалізація Україною стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції потребує від неї забезпечення тіснішої координації своєї політики з політикою трансатлантичної спільноти у регіонах, які на сьогодні є найбільш важливими для трансатлантичного співовариства. До таких регіонів, передусім належить Близький і Середній Схід.

Опрацювання нових, досконаліших механізмів співпраці України із США, Євросоюзом, НАТО на Близькому і Середньому Сході передбачає насамперед розуміння сутності та

стратегічних цілей сучасної близькосхідної політики трансатлантичного співовариства, її основних пріоритетів і цілей, а також особливостей взаємодії між США, Євросоюзом і НАТО у регіоні Ширшого Близького Сходу, відмінностей, протиріч, суперництва і навіть протиборства, які спостерігаються у політиці трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході.

Враховуючи зазначене, акцентуємо увагу на аналізі сучасних стратегій у Близькосхідному регіоні США і Євросоюзу, як головних центрів трансатлантичного співовариства, особливостях та характері їхньої взаємодії та взаємовпливу, намаганні сформувати спільну трансатлантичну стратегію на Близькому і Середньому Сході. Розглянемо також проблеми і перспективи сучасного зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу Української держави у Близькосхідному регіоні у контексті її європейської та євроатлантичної інтеграції.

Дослідження базуються на аналізі вітчизняних та іноземних офіційних документів. Використано виступи, промови та статті лідерів США, країн Євросоюзу, керівництва ЄС, НАТО та Української держави, матеріали самітів США-ЄС, ЄС, НАТО, «великої вісімки», Україна-ЄС, Україна-НАТО, документи Квартету, Універсал національної єдності, заяви та коментарі МЗС України тощо.

Значну увагу приділено розгляду таких документів як Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів Америки (вересень 2002 р.), оновлена Національна стратегія безпеки Сполучених Штатів Америки (березень 2006 р.), Національна стратегія США боротьби з тероризмом (вересень 2006 р.), Національна стратегія перемоги в Іраку (листопад 2005 р.), Стратегія партнерства ЄС із Середземномор'ям та Близьким Сходом (червень 2004 р.), Загальна стратегія Європейського Союзу у Середземноморському регіоні (червень 2000 р.), Партнерство в ім'я прогресу і загального майбутнього у регіоні Ширшого Близького Сходу і Північної Африки (червень 2004 р.) та ін.

Історіографія проблематики стратегії трансатлантичної спільноти представлена, передусім, працями американських політологів. Найпомітнішою серед них є робота відомого американського політика і політолога, колишнього помічника Президента США з питань національної безпеки З. Бжезінського «Вибір. Глобальне панування або глобальне лідерство» (Нью-

Йорк, 2004 р.) та колективна монографія групи американських фахівців «Випробування кризою: американсько-європейська стратегія для Ширшого Близького Сходу», яка була підготовлена навесні 2006 р. Інститутом Брукінса (США) [5]. У своїй книзі З. Бжезінський значну увагу приділяє обґрунтуванню необхідності тіснішої стратегії партнерства США та ЄС на Близькому і Середньому Сході, які мають взаємодоповнювати одне одного, навчитися знаходити рівновагу й порозуміння. Монографія Інституту Брукінса аналізує можливості, успіхи та проблеми у розробці та впровадженні інтегрованішої західної стратегії стосовно нагальних проблем Близькосхідного регіону.

Заслуговують на увагу наукові розробки з проблем здійснення спільної трансатлантичної політики, які останнім часом здійснено Центром стратегічних та міжнародних досліджень (Вашингтон, США), Трансатлантичним Центром німецького Фонду Маршалла та Міжнародним інститутом стратегічних досліджень (Лондон, Великобританія). Серед них передусім відзначимо такі праці, як «Сполучені Штати, Європейський Союз та НАТО. Після «холодної війни» та Іраку», «Трансатлантична стратегія впровадження демократичного розвитку на Ширшому Близькому Сході» та інші [6].

Значний інтерес для вивчення питань формування сучасної близькосхідної стратегії США, яка отримала назву «просування демократії» на Близькому Сході, має аналітична доповідь Президентської групи при Інституті Близькосхідної політики (Вашингтон, США) «Безпека, реформи й мир. Три світові стратегії США на Близькому Сході» (2005 р.) [7].

У працях відомих американських фахівців з питань політики США на Близькому і Середньому Сході П. Гелбрейта, І. Коена, Е. Кордісмена, К. Поллака, Р. Сетлофа та інших розглядаються деякі окремі напрями сучасної стратегії США у Близькосхідному регіоні [8].

Останнім часом з'явилися праці, присвячені спільним зусиллям трансатлантичної спільноти у боротьбі з міжнародним тероризмом, які були підготовлені Вашингтонським інститутом близькосхідної політики та Центром стратегічних та міжнародних досліджень [9].

Питання подальшого розвитку та модернізації Барселонського процесу (Євро-Середземноморського Партнерства) на

сучасному етапі розглядається у серії наукових публікацій, здійснених під патронатом Європейської Комісії.

Серед них виділяють такі праці, як: «Барселонський процес: 5 років потому», Люксембург, - 2000; «Барселонський процес: 10 років потому», Люксембург, - 2005; «Європа та Середземномор'я: у напрямку більш тісного партнерства», Люксембург, - 2003; «Діалог між народами і культурами у Євро-Середземноморському ареалі», Люксембург, - 2002 та інші [10]. Глибоким аналітичним дослідженням є монографія створеного у 2002 р. при Євросоюзі Інституту з питань дослідження безпеки «Нова глобальна головоломка. Яким буде світ для ЄС у 2025?». У цій праці дається всебічний аналіз тенденцій зростання важливості Близькосхідного регіону для Об'єднаної Європи у політичній, економічній, енергетичній та безпековій сферах [11]. Зростання ролі НАТО на Близькому і Середньому Сході розглянуто у перших наукових працях, присвячених аналізові сучасного стану та перспектив поширення Альянсом своєї активності у регіоні [12].

Сучасна російська історіографія відтворює намагання Росії повернути втрачені позиції на Близькому і Середньому Сході. Це виявляється у зосередженні уваги на аналізі стратегії близькосхідної політики США як головного суперника Росії у регіоні. Саме під цим кутом розглядається політика нинішньої американської адміністрації Інституту Сполучених Штатів і Канади РАН «Політика США у світі, що змінюється» (М., 2004 р.). у розділі «Еволюція політики адміністрації Буша на Близькому Сході: від дистанціювання до активного втручання» аналізується процес переходу США до реалізації стратегії «просування демократії» у Близькосхідному регіоні [13]. Монографія «США на Близькому Сході: «доктрина Буша» у дії» (М., 2004 р.), яка була підготовлена Центром аналізу близькосхідних конфліктів при Інституті США і Канади РАН, присвячена відстеженню еволюції підходів США до «больових» проблем Близького Сходу [14].

В українській історіографії дослідження проблематики сучасної стратегії трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході у контексті реалізації національних інтересів України висвітлення у працях А. Веселовського, В. Гури, І. Долгова, Б. Канцелярука, О. Корнієвського, Б. Парахонського, О. Полторацького, Н. Пророченко, Ю. Скорохода,

Л. Скородод, Л. Токара та інших [15]. Наукова розвідка доктора філософських наук, професора, завідувача відділу глобальної безпеки та європейської інтеграції Національного інституту проблем Б. Параходонського «У ситуації «вакууму безпеки» шляхи протистояння викликам європейській безпеці у Чорноморсько-Близькосхідному ареалі» присвячена аналізові загроз та викликів євробезпекі у згаданому регіоні, а також тих завдань, які має відповідно вирішувати Українська держава для забезпечення своєї безпеки та подальшого просування на шляху європейської й євроатлантичної інтеграції. У статті доктора політичних наук, професора, головного наукового співробітника відділу трансатлантичних досліджень Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України Б. Канцелярука розглядаються проблеми практичної реалізації офіційним Києвом задекларованої євроатлантичної стратегії України. Публікації В. Гури, В. Долгова, О. Корнієвського, Л. Скородод присвячені аналізові сучасної американської доктрини розширення демократії на Близькому Сході.

Серед науково-аналітичних розробок останнього часу, в яких розглядається питання забезпечення національних інтересів України на Близькому і Середньому Сході, потрібно виділити науково-інформаційний збірник «Стратегія і тактика, стан національної безпеки України», підготовлений Національним центром з питань євроатлантичної інтеграції України [16].

У першому розділі збірника «Основні стратегічні напрямки політики України в галузі безпеки» окремий параграф спеціально присвячено аналізові актуальних проблем реалізації Україною своїх стратегічних інтересів у регіоні в тому числі й у контексті її взаємодії із США та з трансатлантичною спільнотою загалом [17].

Водночас зазначимо, що сьогодні в українській історіографії відсутні узагальнюючі дослідження, які б містили системний аналіз сучасних стратегій трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході під кутом зору ефективної реалізації близькосхідної політики Української держави.

У запропонованій монографії автор ставить за мету здійснити комплексний аналіз сучасної стратегічної лінії на Близькому і Середньому Сході таких головних структур трансатлантичної спільноти як США, Євросоюз та НАТО:

- виявити характерні особливості та еволюцію у концептуальних засадах політики США, Євросоюзу та НАТО у Близькосхідному регіоні після подій 11 вересня 2001 р.;
- проаналізувавши процес формування протягом останнього часу спільної платформи політики трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході, визначити її можливості, проблеми і перспективи реалізації;
- прослідкувати процеси, пов'язані із змінами питомої важості та впливу окремих структур трансатлантичної спільноти у Близькосхідному регіоні;
- дослідити роль трансатлантичного чинника при реалізації стратегічних завдань Української держави на Близькому і Середньому Сході

Здійснене дослідження може, на думку автора, стати у народі при опрацюванні Стратегії розвитку відносин України з країнами Близького і Середнього Сходу з урахуванням тих нових тенденцій, що виявилися у регіоні протягом останнього часу, зокрема у близькосхідній політиці трансатлантичної спільноти, а також під час розробки питань подальшого розвитку відносин України із США, Євросоюзом та НАТО.

Хронологічними рамками дослідження є сучасний період, починаючи з подій 11 вересня 2001 р. Саме терористичні акти, здійснені цього дня у Нью-Йорку, привели до серйозного переосмислення, насамперед Сполученими Штатами, а згодом і всією трансатлантичною спільнотою цілей та змісту своєї політики на Близькому і Середньому Сході, визначили зростаючу увагу США, Євросоюзу та НАТО до Близькосхідного регіону.

Використана література

1. *Cordesman A. H. The Changing Balance of US and Global Dependence on Middle Eastern Energy Exports.* - Washington: Center for Strategic and International Studies, 2005. - P. 3.
2. *Cordesman A. H. Energy Development in the Middle East.* - Washington: Center for Strategic and International Studies, 2004. - September - Middle East Energy Future.
3. *Al-Qaida dans 60 pays // Le Sour.* - 2004. - October - 21.

4. *National Security for Combating Terrorism.* September 2006. - Washington, 2006. - 29 p.
5. *Бжезинский З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Пер. с англ. - М.: Международные отношения, 2005. - 258 с.; *Crescent of Crisis: US-European Strategy for the Greater Middle East* / Ed. By I. H.Daalder, N.Gnessobto, Ph. H. Gordon. - Brookins Institution Press, 2006. - 263 p.
6. *The United States, The European Union and NATO. After the Cold War and Beyond Iraq: Report and Conclusions Think Tank Summit «The Future of US-EU-NATO Relations»*, Wye Plautation, April 15-17, 2005. Project Director and Principal Author Simon Serfaty. - Center for Strategic and International Studies, 2005. - VII. - 21 p.; *Asmus R. D., Diamond L., Leonard M.,McFaul M.* A Transatlantic Strategy to Promote Democratic Development in the Broader Middle East // *The Washington Quarterly*. - 2005. - Spring. - P. 7-21; *Serfaty S.* A Challenging Europe: Impact on NATO-EU-US Relations // *The International Spectator*. - 2006. - №1. - P. 61-70.
7. *Security, Reform and Peace. The Three Pillars of the US Strategy in the Middle East* / The Washington Institute for Near East Policy. - Washington, 2005. - XII. - 82 p.
8. *Galbraith P. W.* The end of Iraq: How American Incompetence Created a War without / End. Simon & Schuster, 2006. - 272 p.; *From Conflict to Cooperation. Writing a new chapter in US-Arab relations: A report of the CSIS Advisory Committee on US. Policy in the Arab World* / Committee Chair W.S. Cohen. - Washington: Center for Strategic and International Studies, 2005. - XIII. - 33 p.; *Pollack K.* The Persian Puzzle. The Conflict between Iran and America. - Random House, 2004. - 576 p.; *Satloff R.* The Battle of Ideas in the War of on Terror: Essays on US Public Diplomacy in the Middle East. - Washington, 2004. - 106 p.; *Assesing What Arabs Do, Not What They Say: A New Approach to Understanding Arab Anti-Americanism.* - Washington: Institute for Near East Policy, 2006. - 28 p.; *Plintak L.* Reflections in a Blooshot Lens: America, Islam and the War of Ideas. - University of Michigan Press, 2006. - 192 p.
9. *Jacobson M.* The West at War: US and European, Counterterrorism Efforts, Post-September 11. - Washington Institute for Near East Policy, 2006. - 139 p.; *Currents and Crosscurrents of Radical Islamism: A Report of the Center for Strategic and International Studies Transatlantic Dialogue on Terrorism.* - Washington, 2006. - 29 p.
10. *The Barselona Process, 5 years on - 1995-2000.* - Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005. - 113 p.; *Europe and the Mediterranean: Toward a Closes Partnership.* -

Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2003. - 38 p.; *Dialogue Between Peoples and Cultures in the Euro-Mediterranean Area*. - Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002. - 24 p.

11. *The New Global Puzzle. What World for the EU in 2025?* Directed by Nicole Gnesotto and Giovanni Grevi / Institute for Security Studies. - Paris, 2006. - P. 117-129.

12. *Gordon Ph. Nato's Growing Role in the Greater Middle East.* The Emirates Center for Strategic Studies and Research. 63 Emirates Lecture Series. Abu Dhabi, United Arab Emirates, 2006. - 48 p.; *Nato Handbook*. Public Diplomacy Division Nato. 1100. - Brussels, 2006. - 405 p.

13. *Эволюция политики администрации Буша на Ближнем Востоке: от дистанцирования к активному вмешательству // Политика США в меняющемся мире.* - М.: Наука, 2004. - С.262-275.

14. *США на Ближнем Востоке: «доктрина Буша» в действии.* - М.: ИСКРАН, 2004. - 263 с.

15. *Веселовський А. У світі ісламської альтернативи. Східне Середземномор'я: регіональна система підвищеної нестабільності // Політика і час.* - 2003. - №3-4. - С.21-29; *Гура В. Ісламський світ: цивілізаційні виклики і проблеми розвитку в умовах глобалізації // Дослідження світової політики: Зб.наук. праць. Вип. 33 / Відп.ред. Є. Є. Камінський. - К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2005. - С. 3-26; *Долгов І., Зварич В.* «Передова країна» у пошуках своєї ідентичності. Проект США «ширший Близький Схід»: перспективи для Туреччини // Політика і час. - 2004. - №7-8. - С.61-70; *Канцелярук Б.* Концептуальні виміри євроатлантичної стратегії України // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. Вип. 29,- К.: Ін-т світової економіки і міжнар. відносин НАН України, 2004. - С. 36-44; *Корнієвський О., Шиманський В.* У світ, де не спалахують конфлікти. Доктрина розширення демократії: геополітичні аспекти політики США // Політика і час. - 2005. - №1. - С. 38-43; *Полторацький О.* Середземноморський діалог НАТО // НАТО в сучасних євроатлантичних відносинах. Навч. посібн. - К., 2005. - С. 45-50; *Токар Л.* Стратегія США на Середньому Сході // Стратегічна панорама. - 2003, №2. - С.5 6-68 та інші.*

16. *Стратегія і тактика, стан національної безпеки України:* Наук.-інформ. зб.: Вип. 35 / Нац. центр з питань євроатлантичної інтеграції України. - К., 2006. - 366 с.

17. Там тамо. - С. 70-73.

США: СТРАТЕГІЯ «ПРОСУВАННЯ ДЕМОКРАТІЇ» НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

1.1. Зміна парадигми політики США на Близькому Сході: від стримування до трансформації

На самому початку свого президентства Дж. Буш відводив близькосхідному вектору зовнішньополітичного курсу другорядну роль і давав зрозуміти, що планує зменшити масштаби втручання Вашингтону у справи Близького Сходу. Підставою для цього був фактичний провал політики попереднього американського президента Б. Клінтона, який намагався досягти швидких та радикальних результатів шляхом активного посередництва у палестино-ізраїльському конфлікті. Але поспішність та непродуманий тиск Вашингтона як на ізраїльських, так і на палестинських лідерів, привели до другої «інтифади аль-Акса».

Тому команда Дж. Буша вирішила за найкраще взяти певну паузу стосовно близькосхідного напряму, дистанціюватися від лінії Б. Клінтона на Близькому Сході та виробити, не поспішаючи, свій власний підхід до головних проблем Близькосхідного регіону [1].

Ситуація різко змінилася після трагічних терактів 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку та Вашингтоні. У зверненні американського президента до нації 29 січня 2002 р. проголошувалася необхідність розгортання широкомасштабної й довготермінової кампанії превентивної та упереджуvalальної ліквідації зовнішньої терористичної загрози для США, яка,

за «доктриною Буша», передусім походила (окрім Аль-Кайди) від країн так званої «вісі зла» - саддамівського Іраку, Ірану, Північної Кореї та тих країн і політичних сил, які змикаються з цією «віссю» [2].

Отже, початковий підхід дистанціювання від конфліктних зон Близького Сходу швидко змінився на політику активного «хірургічного» втручання в цей регіон. Проголошення Вашингтоном боротьби з міжнародним тероризмом як пріоритетного завдання зовнішньої й безпекової політики суттєво змінило стратегію США на Близькому і Середньому Сході.

По-перше, близькосхідний напрям почав розглядатися як один з найголовніших у реалізації зовнішньополітичного курсу США.

По-друге, відбулися кардинальні зміни у концептуальних підходах США до забезпечення своїх національних інтересів на Близькому і Середньому Сході.

За часів «холодної війни» Сполучені Штати намагалися зберегти стабільність у Близькосхідному регіоні та не допустили зміцнення у зазначеному регіоні впливу Радянського Союзу, розповсюдження ідей соціалізму; забезпечити безперебійне постачання нафти навіть за рахунок співробітництва США із відверто антидемократичними режимами на Близькому Сході; гарантувати існування Ізраїлю як головного союзника США у зазначеному регіоні. Нині США обрали курс на здійснення широкомасштабної трансформації Близького і Середнього Сходу.

Така трансформація має передусім підірвати соціально-економічну та соціально-політичну базу діючих у регіоні терористичних організацій, а також створити сприятливі передумови для вирішення існуючих гострих проблем Близького Сходу, насамперед палестино-ізраїльського та арабо-ізраїльського конфліктів.

Відомий американський політолог З. Бжезінський у своїй останній книжці «Вибір. Глобальне панування або глобальне лідерство» так характеризує сутність сучасної стратегії США на Близькому і Середньому Сході: «Протягом тривалості життя щонайменше одного покоління найважливіше завдання Сполучених Штатів у справі зміцнення глобальної безпеки складатиметься в умиротворенні, а потім реорганізації на засадах співробітництва регіону, який уявляє собою головну в світі зо-

ну політичної несправедливості, соціальних нестатків, високої щільноти населення і, до того ж, який також зосередив величезний потенціал насильства» [3].

Отже, як бачимо, сучасна стратегія США на Близькому Сході має дві складові - «умиротворення» регіону, а також його «реорганізацію» або трансформацію.

Перша складова - «умиротворення» - передбачає силовий тиск аж до прямого воєнного втручання, на кшталт здійснених воєнних операцій в Афганістані проти режиму талібів та в Іраку проти режиму С. Хусейна.

Характерно, що й сьогодні Сполучені Штати не відкидають можливість використання воєнної сили у вирішенні питання недопущення створення Іраном власної ядерної зброї. Так, у доповіді «Безпека, реформа та мир. Три стовпи стратегії США на Близькому Сході», підготовленої спеціальною Президентською дослідницькою групою при Вашингтонському інституті близькосхідної політики, прямо визначається: «Перекриття зустрічі Ірану щодо оволодіння ядерною зброєю-дипломатичним шляхом, якщо це буде можливим, або іншими шляхами, якщо це буде необхідно, - є життєвою потребою Сполучених Штатів» [4].

Друга складова - «реорганізація», «трансформація» - передбачає сприяння Сполучених Штатів Америки у здійсненні в країнах Близького і Середнього Сходу широкомасштабних політичних та соціально-економічних реформ, які дозволяють близькосхідним країнам вийти на нові параметри розвитку.

Підвалини нової близькосхідної стратегії США закладено у **Стратегії національної безпеки Сполучених Штатів Америки**, презентованої Президентом США Дж. Бушем 20 вересня 2002 року, а також у новій Стратегії національної безпеки США, оприлюдненій 16 березня 2006 р.

Стратегія національної безпеки Сполучених Штатів Америки визначала такі головні положення нової політики США на Близькому і Середньому Сході:

1. Право Сполучених Штатів на нанесення упереджуючих ударів як по терористичним центрам, так і по країнам, які підтримують терористів.

У Стратегії наполягається на необхідності захисту США, американських громадян та їхніх інтересів за кордоном,

«шляхом виявлення та знищення загрози ще до того, як вона досягне наших кордонів» [5], затвержується за Сполученими Штатами Америки безумовне право завдавати удари будь-якої обраному «ворогові», не зважаючи на міжнародно-правову систему колективної безпеки - «...якщо необхідно, то ми без коливань діянимо наодинці, здійснюючи своє право на самооборону упереджуючими діями» [6].

2. У Стратегії наголошується, що «війна з тероризмом не є зіткненням цивілізацій. Водночас це є зіткненням у межах самої цивілізації, битвою за майбутнє мусульманського світу. Це є боротьба ідей і це сфера, де Америка мусить перемогти...» [7].

3. Підтримка поміркованих і сучасних урядів, особливо в Ісламському світі [8].

На зміст як самої Стратегії, так і на доповідь президента Дж. Буша під час її презентації значно вплинули ідеї тогочасного помічника американського президента з національної безпеки К. Райс, яка неодноразово закликала до так званого «маршу за свободу в Ісламському світі» [9] і яка згодом стала головним ідеологом і промоутером нової стратегічної лінії США на Близькому і Середньому Сході. Ці думки К. Райс корегувалися з висновками провідного експерта Гуверівського інституту Стенфордського університету і Фонду Карнегі М. Макфола, який запропонував адміністрації Дж. Буша свою концепцію зовнішньої політики, так звану «доктрину свободи» [10]. На думку американського експерта, зовнішня політика Сполучених Штатів у сучасних умовах повинна реалізовуватися навколо розповсюдження свободи, однак, тепер бар'єром на шляху її розповсюдження замість комунізму є тероризм. Тому час «хрестових походів», вважає М. Макфол, ще не закінчився і американська загальносвітова місія ще не виконана [10]. Під час цього «хрестового походу» проти тероризму головну увагу потрібно зосередити на «війні з ісламським тоталітаризмом за демократію», наголошує американський політолог [11].

За ініціативою США, група арабських інтелектуалів підготувала протягом 2002-2003 рр. дві доповіді у рамках Програми розвитку ООН й Арабського фонду економічного і соціального розвитку ООН під назвою «Звіт про людський розвиток арабського населення», головним висновком яких є твердження, що для повноцінної участі у сучасному поступі цим наро-

дам знадобиться більша політична та економічна свобода, ширші можливості для жіноцтва, більш сучасна освіта.

1.2. Концептуальні засади та механізми реалізації стратегії «просування демократії» на Близькому Сході

Висновки та рекомендації цих двох доповідей використано адміністрацією Дж. Буша для обґрунтування нового етапу у близькосхідній політиці Сполучених Штатів, яка отримала назву «стратегії просування демократії на Близькому Сході».

Зміна парадигми сучасного зовнішньополітичного курсу США у Близькосхідному регіоні, яка полягала у переході від політики збереження стабільності в регіоні будь-якою ціною, навіть за рахунок співробітництва з реакційними режимами, до політики сприяння трансформації та поширення демократії у зазначеному регіоні була зафікована у новій Стратегії національної безпеки США від 16 березня 2006 р. «ми підтримували розширення демократії на Ширшому Близькому Сході, - зазначається у цьому документі, - зустрічаючи виклики та спостерігаючи прогрес, який був очікуваний і передбачуваний» [12].

У спільному інтерв'ю американського президента Дж. Буша разом із своєю головною командою 14 серпня 2006 р., у якому викладено бачення американським керівництвом сутності сучасного етапу розвитку ситуації на Близькому Сході, також підкреслюється, що логічним наслідком переосмислення американської політики в регіоні стало обрання нового стратегічного курсу. «Ми розробили стратегію просування свободи на Ширшому Близькому Сході. І ця стратегія вже сьогодні допомогла зародити сподівання для мільйонів та прискорити зародження молодих демократій від Багдаду до Бейруту» [13].

Основні положення були викладені американським президентом у промові «Свобода в Іраку і на Близькому Сході» під час святкування 20-ї річниці Національного фонду розвитку демократії (6 листопада 2003 р.) та у промові, присвяченій пам'яті видатного політичного діяча Великобританії У. Черчілля у Бібліотеці конгресу США 4 лютого 2004 р., а також у

численних виступах та статтях К. Райс, яка посіла місце Державного секретаря США під час другої каденції Дж. Буша.

Концептуальні засади «стратегії просування демократії на Близькому Сході» ґрунтуються на двох постуатах. Перший апелює до історичного досвіду ХХ століття, коли завдяки американській ініціативі та всебічній допомозі й підтримці успішно здійснено дві хвилі демократизації - спочатку у повоєнній Німеччині та Японії, а згодом - у колишньому Радянському Союзі та країнах Східного блоку. На цій підставі робиться висновок щодо необхідності здійснення за підтримки США чергової, третьої хвилі демократизації вже у Близькосхідному регіоні.

Другий постулат зводиться до того, що демократичні реформи у країнах Близького і Середнього Сходу є тим універсальним засобом, який дозволить не тільки знищити соціально-економічні та соціально-політичні корені екстремізму та тероризму, а й, по суті, автоматично вирішити такі складні політичні проблеми, як палестино-ізраїльський конфлікт тощо.

Принциповими положеннями концептуальних зasad «стратегії просування демократії на Близькому Сході» є наступні.

1. *Збереження стабільності на Близькому і Середньому Сході за будь-яку ціну вже не є головною метою політики США у зазначеному регіоні.* Така стратегія виявилася неспроможною гарантувати безпеку Сполученим Штатам, а також створити надійні й гнучкі механізми контролю США над Близькосхідним регіоном за умов формування нового світового порядку. Не вдалося також посилити геополітичне протиборство між провідними центрами сили за вплив на Близький і Середній Схід, забезпечити сприятливі політичні умови надійного постачання до США та їхніх союзників близькосхідної нафти та газу, не допустити формування загрозливої для США мережі терористичних структур, контроль за якими здійснюють ті регіональні та міжнародні центри сили, які ворогують із Сполученими Штатами. «Шістдесят років випробувань та поступливості з боку західних держав стосовно відсутності свободи на Близькому Сході ніскільки не убефчило нас, - відзначав Дж. Буш у своїй промові «Свобода в Іраку та на Близькому Сході», - оскільки врешті-решт стабільність не може купуватися ціною свободи» [14].

Таку думку американського президента підтримала Держсекретар США К. Райс у своєму виступі в Каїрському Американському університеті 20 червня 2005 р.: «Протягом шістдесяти років моя країна, Сполучені Штати, відстоювали стабільність замість демократії у регіоні Близького Сходу й нічого не досягли. Відтак, ми обираємо інший курс. Ми підтримуємо демократичні прагнення всіх народів [15].

В іншому своєму виступі під час зустрічі з міністром закордонних справ Йорданії Ф. Гасраві К. Райс наголосила, що Сполучені Штати протягом шістдесяти років нічого не зробили, що було в їхніх силах, щоб створити вільний та демократичний Близький Схід, і дуже багато людей говорило про Близький Схід на кшталт того, що ми маємо турбуватися на Близькому Сході за стабільність, але, підсумувала вона, натомість ми не отримали ані стабільності, ані свободи і волі; ми отримали зростання екстремізму, тому що люди не мали каналів, через які вони були б спроможні виявити себе політично» [16].

2. Визнання можливості й неминучості перемоги демократії на Близькому і Середньому Сході. Ця теза неодноразово підкреслюється у ряді виступів президента США та Державного секретаря США. «Ми чуємо сумніви щодо того, що демократія є реалістичною метою на Близькому Сході, де свободи так замало, - зазначав Дж. Буш у Зверненні до нації 20 січня 2004 р. «Ta все ж таки помилковим є припущення, що могутні культури і великі релігії несумісні із свободою та самоврядуванням» [17].

У промові «Свобода в Іраку та на Близькому Сході» американський президент полемізує з тими скептикіами, які стверджують, що традиції ісламу несумісні з представницьким урядом. «Має бути очевидно всім, - наголошує Дж. Буш, - що іслам - релігія п'ятої частини людства - узгоджується із демократичним законом. Демократичний прогрес спостерігається у багатьох переважно мусульманських країнах - у Туреччині та Індонезії, у Сенегалі та Албанії, Нігерії та Сьєрра-Леоне. Мусульмани є добрими громадянами Індії та Південної Африки, держав Західної Європи і Сполучених Штатів Америки.

Більш ніж половина мусульман світу живе у вільних країнах з демократичними конституційними урядами. Вони процвітають у демократичних суспільствах не всупереч своїй вірі,

а завдячуючи їй. Релігія, яка вимагає від особи моральної відповідальності й заохочує зв'язок особистості із Богом, повністю сумісна із правом та вимогами самоврядування» [18].

З. Відсутність демократії, демократичних режимів та сталих демократичних традицій у Близькосхідному регіоні є головним джерелом тероризму. «Поки Близький Схід залишається місцем тиранії, відчаю та гніву, - відзначав Дж. Буш у своєму Зверненні до нації від 20 січня 2004 р., - він буде продукувати людей і рухи, які загрожують безпеці Америки та її друзів. Ось чому Америка буде дотримуватися стратегії поширення свободи повсюди на Близькому Сході» [19].

Під час обговорення разом зі своєю командою ситуації на Близькому Сході 14 серпня 2006 р. у Державному департаменті Дж. Буш також підкresлював, що десятиріччями американська політика на Близькому Сході спрямовувалася на досягнення миру в регіоні через забезпечення стабільності. «Однак, відсутність свободи у регіоні породжувало гнів та злість, радикалізм посилювався та терористи знаходили бажаючих приєднатися до них. Ми побачили наслідки цього 11 вересня 2001 р., коли терористи принесли смерть та руйнування до нашої країни, вбивши близько 3000 наших громадян» [20].

Складовим елементом стратегії США у війні з терором є пепрекриття для бойовиків можливостей набирати до своїх лав нових рекрутів через сприяння у здійсненні глибоких соціально-економічних реформ, що має замість ненависті та образі на демократію принести надію на краще на всьому Ширшому Близькому Сході. Це надзвичайно складний та довготривалий процес, та він не має альтернативи. Майбутнє Сполучених Штатів і майбутнє Близького Сходу взаємопов'язане. «Якщо на Ширшому Близькому Сході зростатиме гіркота, якщо країни залишаються у бідності та злиднях, тоді радикали зможуть привернути до себе мільйони і ця частина світу перетвориться на джерело нескінченного конфлікту і перманентної небезпеки як для нинішньої генерації, так і для майбутніх. Якщо народам цього регіону буде дозволено обирати свою власну долю і користуватися своєю власною енергією і активністю як вільним людям, то за таких умов екстремісти будуть маргіналізовані й наплив насильницького радикалізму на решту частину світу зменшуватиметься, а згодом і припиниться.

Відстоюючи надію і свободу для інших, ми робимо нашу власну свободу більш безпечною» [21].

4. Процеси демократизації та трансформації Близькосхідного регіону нерозривно пов'язані з боротьбою з тероризмом, політичним носієм якого у регіоні є радикальний іслам. У Зверненні до нації від 31 січня 2006 р. американський президент виклав концептуальне бачення офіційним Вашингтоном цієї проблеми. Її основні положення зводяться до такого:

- радикальний іслам - основне джерело реакції та протидії поширенню свободи на Близькому Сході;
- радикальний іслам є перекрученням купкою фанатиків великої віри в ідеологію терору і смерті;
- головною метою структур радикального ісламу є встановлення насильницьким шляхом «безсердечної системи тоталітарного контролю на всьому Близькому Сході», отримання доступу до зброї масового знищення, захоплення влади в Іраку з тим, щоб «використати його у якості бази для атак проти Америки та світу в цілому»;
- єдиним шляхом розгрому терористів є поразка їхньої ідеології ненависті й страху; як альтернатива запропоновані політична свобода та мирні трансформації: «Саме тому Сполучені Штати Америки підтримують демократичні реформи на Ширшому Близькому Сході» [22].

У новій Стратегії національної безпеки США набагато детальніше, ніж у попередній, аналізуються питання ідеологічного протиборства з ісламським тероризмом. По-перше, розглядаються деякі методологічні аспекти такого протиборства. Зазначається, що боротьба з терором є «битвою ідей, а не битвою релігій». Робиться висновок, що представники міжнародного тероризму експлуатують ісламську релігію для моделювання своєї політичної мети: створення за допомогою тероризму та підривних дій тоталітарної імперії, яка відкидає всі політичні та релігійні свободи. Підкреслюється, що терористами використовується ідея джихаду у формуванні своєї політики як до представників інших релігій, так і до тих мусульман, які не згодні з терористами. Розглядаються політичні, культурологічні та ідеологічні корені тероризму, особливо наголошується, що лави міжнародного тероризму поповнюються тими людьми, які не мають голосу у своєму

власному уряді й не можуть законним шляхом впливати на зміни у своїй країні [23].

По-друге, аналізуються цілі і завдання ідеологічної боротьби з ісламським екстремізмом у контексті реалізації політики США щодо Ісламського світу, зокрема на Близькому Сході. Наголошується, що особлива увага має бути приділена підтримці політичних реформ, які нададуть можливості міролюбним мусульманам вільно сповідувати та інтерпретувати свою віру. Найбільш важлива робота має відбуватися у середині самого Ісламського світу.

Стратегія національної безпеки визначає, що у довгостроковій перспективі саме поширення свободи і людської гідності через демократію зможе вирішити проблему міжнародного тероризму. Щоб створити сприятливі умови для довгострокової боротьби за викорінення міжнародного тероризму, необхідно у короткостроковій перспективі здійснити наступні кроки:

- попередити атаки терористичних формувань перед тим, як вони відбудуться;
- не допустити оволодіння зброєю масового знищення репресивними режимами та терористичними альянсами;
- унеможливити надання підтримки терористичним угрупованням з боку диктаторських режимів; у цьому контексті США не розрізняють тих, хто готує акти терору і тих, хто підтримує їх.

У тексті нової Стратегії національної безпеки стверджується, що корені сучасного тероризму на Близькому Сході походять з американської окупації Іраку та нерозв'язаності палестино-ізраїльського конфлікту. «Тероризм не є просто результатом ворожого ставлення до американської політики в Іраку, - запевняють автори Стратегії. - Сполучені Штати були атаковані 11 вересня, раніше, ніж ми скинули режим С. Хусейна. Окрім того, країни, які знаходяться далеко від війни в Іраку, не оминули терористичних атак».

Також у Стратегії стверджується, що «тероризм не є просто результатом палестино-ізраїльських відносин. Підготовка Аль-Каїди до атак 11 вересня розпочалася у 90-ті роки, у період активного розвитку мирного процесу» [24]. Такі висновки є свідченням зростаючої критики на адресу «трансформаційної» політики США у Близькосхідному регіоні, коли

низка помилок та прорахунків у її здійсненні стали джерелом поширення тероризму.

5. Лише перемога демократичних зasad трансформації Близькосхідного регіону, утвердження демократії в усіх сферах суспільного життя забезпечить вирішення нагальних проблем, існуючих протягом десятиріч на Близькому і Середньому Сході, до яких відносять палестино-ізраїльський та арабо-ізраїльський конфлікти, територіальні претензії деяких країн регіону один до одного, протиріччя між сунітами, шиїтами та інші; сприятиме зміцненню національної безпеки самих Сполучених Штатів Америки. «Наша найбільша безпека пов’язана із розповсюдженням людської свободи, - розмірковує американський президент, - тому що вільні нації не підтримують терор, вільні нації не атають своїх сусідів, вільні нації не загрожують світу зброєю масового терору». Ця думка також висловлюється К. Райс у її статті «Перспектива демократичного миру» в газеті «Вашингтон Пост» від 11 грудня 2005 р. «...лише демократія гарантує постійний мир і безпеку між державами, - зазначає Держсекретар США, - тому що лише вона гарантує свободу і справедливість між державами» [25].

6. Сполучені Штати Америки мають лише сприяти народам, урядам та лідерам близькосхідних країн у здійсненні глибоких трансформаційних перетворень, надавати їм всебічну підтримку, але не повинні нав’язувати якісь абстрактні, несумісні із менталітетом та історичними традиціями народів моделі політичних реформ, демократії.

Звідси випливають дві важливі умови проведення демократичних реформ у країнах Близького і Середнього Сходу.

Перша полягає у запереченні тотожності модернізацій них процесів із вестернізацією. «В той час, як ми сприяємо реформам у регіоні, - підкresлював Дж. Буш, - ми маємо мати на увазі, що модернізація не є вестернізацією. Представницькі уряди на Близькому Сході будуть відображати свої власні культури. Вони не будуть і не повинні бути схожими на нас. Демократичними державами можуть бути конституційні монархії... чи парламентські системи» [26].

Це положення американський президент висловлює у своєму Зверненні до нації від 31 січня 2006 р., наголошуючи, що «демократії на Близькому Сході не будуть схожими

на нашу власну, тому, що вони відбиватимуть традиції їхніх громадян» [27].

Друга умова - справжні демократичні реформи мають визріти і ініціюватися зсередини країн Близького Сходу.

7. Процес демократизації має стосуватися не лише недружніх щодо Сполучених Штатів країн Близького і Середнього Сходу, а й до близьких союзників Вашингтона, від яких Сполучені Штати мають вимагати бути взірцем у здійсненні демократичних перетворень для всього Близькосхідного регіону.

Під час здійснення стратегії просування демократії на Близькому Сході, зазначав американський президент, «ми будемо кидати виклик ворогам реформ, протистояти тим, хто підтримує тероризм, і вимагати підвищення стандартів від наших друзів» [28].

Характерним щодо цього був візит Держсекретаря США К. Райс до Єгипту та Саудівської Аравії у червні 2005 р., під час якого вона неодноразово публічно висловлювала претензії до найвірніших союзників США на Близькому Сході серед арабських країн щодо непослідовності у здійсненні демократичних реформ.

Так, під час свого виступу в Каїрському Американському університеті 20 червня 2005 р. американський Держсекретар відкрито вимагала від єгипетського уряду виконати обіцянку своєму народу і всьому світові - надати громадянам свободу вибору на наступних президентських і парламентських виборах, а самі вибори мають відповідати об'єктивним критеріям вільних виборів [29].

Зазначені концептуальні засади стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході стали методологічною базою нового амбіційного та глобального проекту під назвою **«Ініціатива Великого Близького Сходу»**, який було оприлюднено командою Дж. Буша на початку 2004 р.

Новий проект відтворював процес пошуків нових, ефективних політичних технологій реалізації стратегії «просування демократії на Близькому Сході». Його суть полягає у тому, що під вирішення цього завдання пропонується адаптувати модель, яка свого часу була розроблена для просування політичних свобод і трансформацій у колишньому Радянському Союзі та у Східній Європі - Гельсінкський акт 1975 р.

На думку авторів цієї ідеї, успішне використання моделі «гельсінського процесу» у демократизації Східного блоку на чолі з СРСР протягом 70-80 років минулого століття дозволяє сподіватися на такий самий ефект і у реалізації нових стратегічних планів щодо широкомасштабної трансформації Близькосхідного регіону [30].

У американській пресі повідомлялося, що у рамках проекту «Великого Близького Сходу» Білий дім відпрацьовував кілька потенційно важливих ініціатив.

Одна з цих ініціатив передбачала розробку для Близького Сходу Хартії свободи - взаємних зобов'язань держав регіону взяти на озброєння принципи й інститути демократії. Інша ініціатива полягала у розгляді можливості укладання між НАТО та арабськими країнами угод про підготовку військовослужбовців, передбачалися також інші форми співробітництва у сфері безпеки. В рамках третьої ініціативи планувалося просування економічних зв'язків між Близьким Сходом, з одного боку, і Сполученими Штатами та Європейським Союзом - з іншого. Всі ці ідеї адміністрація Дж. Буша обговорювала з провідними європейськими урядами. Ініціативи, які розроблялися командою американського президента, базувалися на програмі демократизації, яка довела свою успішність у Європі під час та після «холодної війни».

Близькосхідна хартія свободи мала бути заснована на моделі Гельсінського Заключного Акту 1975 р. - угоду у сфері безпеки, яку було укладено між Сходом і Заходом і яка формально зобов'язувала Радянський Союз і країни радянського блоку реалізовувати права людини, сприяла подальшому розвиткові дипломатичних відносин.

«Гельсінський процес» відіграв важливу роль у справі формування демократичних груп і течії у комуністичних державах. Після розвалу радянського блоку натівська програма «Партнерство заради миру» сприяла проведенню реформ у збройних силах і службах безпеки країн східного блоку і сприяла переходу до демократії.

Цій самій меті слугували також угоди про економічне партнерство, переговори про які вів Європейський Союз.

На відміну від війни в Іраку та перехідного періоду, який існував після воєнної кампанії, демократичні програми та

ініціативи мали реалізовуватися за участю багатьох держав, на самперед членів Євросоюзу. Такі програми передбачали довгострокові спільні дії США, країн Європейського Союзу, зокрема й тих, які виступали проти війни. Демократичні програми та ініціативи мали змінити ситуацію у Близькосхідному регіоні.

Більшість дій розробляє ідеї та ініціативи щодо Близькосхідного регіону разом з багатьма аналітичними організаціями і спеціально створеними групами експертів. Щодо цієї проблеми, як і щодо ролі НАТО на Близькому Сході точилися запеклі дискусії на штандарті гельсінської.

Зазначені близькосхідні ініціативи, які не раз перероблялися командою Дж. Буша та провідними американськими аналітиками, передбачали закласти підвальнини для спільної американо-європейської стратегії, спрямованої на вирішення однієї з найсерйозніших світових проблем - трансформацію і демократизацію регіону Близького і Середнього Сходу [31].

Врешті-решт ініціативи Білого дому було підтримано, хоча і зі значними зауваженнями, країнами «вісімки», Євросоюзом, реформаторськими колами арабських країн і покладені в основу спільного міжнародного проекту **«Ініціативи Ширшого Близького Сходу і Північної Африки»**.

Одним з найдієвіших інструментів, які використовувалися Сполученими Штатами Америки у забезпеченні трансформації та модернізації Близького і Середнього Сходу, стала Американська-Близькосхідна Партнерська Ініціатива (*Middle East Partnership Initiative, MEPI*). Створена у 2002 р. за підтримки конгресу США, ця довгострокова програма передбачала зосередити ресурси, досвід та рішучість Сполучених Штатів для підтримки реформ на Близькому Сході [32]. У промові К. Пауелла, який на той час обіймав посаду Держсекретаря США, 12 грудня 2002 р. у Фонді спадщини, Близькосхідна Партнерська Ініціатива була охарактеризована як міст між Сполученими Штатами та Близьким Сходом, між урядами та народами США і Близькосхідного регіону [33].

Американська Близькосхідна Партнерська Ініціатива покликана була створити можливості отримання освіти для широких верств населення, забезпечити допомогу і швидкий розвиток економіки та приватного сектору, зміцнення громадянського суспільства й верховенства закону в усьому регіоні.

Програма Американсько-Близькосхідної Партнерської Ініціативи передбачає тісне співробітництво з урядами арабських країн, академічними інститутами, приватним сектором і неурядовими організаціями.

Ініціатива передбачала необхідні організаційні та фінансові механізми для Сполучених Штатів у реалізації чотирьох головних напрямів - економічного, політичного, освітнього та захисту прав жінок [34].

В *економічній сфері* Партнерська Ініціатива спрямована на підтримку економічного розвитку, підвищення рівня зайнятості населення, розвиток приватного сектору, малого і середнього підприємництва, залучення прямих іноземних і внутрішніх інвесторів, боротьби з корупцією та тіньовою економікою.

Політичний напрям Партнерської Ініціативи покликаний забезпечити зміцнення демократичних традицій та громадянського суспільства, встановлення верховенства права, створення відповідальних і ефективних державних інституцій, підвищення ролі вільних і незалежних мас-медіа в суспільстві.

Особлива увага надається сприянню становлення і розвитку неурядових організацій, мозковим центрам та бізнесовим асоціаціям, тренінгу кандидатів на роботу до політичних офісів, членів парламентів та інших представницьких структур. *Освітня програма* передбачає забезпечення доступу до початкової та середньої освіти всіх верств населення, особливо дівчат та жінок, вдосконалення рівня освіти в країнах, включаючи процес навчання вчителів, розробку навчальних планів та комп'ютеризацію. Напрям щодо *захисту прав жінок*, підвищення їхньої ролі в суспільстві передбачає сприяння жінкам у отриманні професій, підвищення рівня участі жінок у будівництві демократичних плюралістичних і громадянських структур тощо [35].

За кожним з напрямів діяльності Близькосхідної Партнерської ініціативи здійснюється низка проектів, що фінансуються з федерального бюджету. Так, всього у рамках Ініціативи впроваджуються 225 проектів у 14 країнах та у Палестинській автономії, підтримуються 70 громадянських організацій Близького Сходу, понад 75 % фінансової допомоги спрямовується на підтримку громадянського суспільства та неурядових організацій [36].

У 2002 р. - першому році впровадження Близькосхідної Партнерської Ініціативи - на реалізацію проектів з реформування в політичній, економічній та освітній сферах було виділено 29 млн дол. США.

У фіiscalному 2003 р. виділено 100 млн дол. США на програми. Всього за чотири фіiscalних роки існування Близькосхідної Партнерської Ініціативи конгрес США виділив понад 300 млн дол. США. Крім того, додатково щорічно виділяється понад 1 млрд дол. США в рамках проектів двосторонньої економічної допомоги країнам Арабського світу [37].

Доповненням Близькосхідної Партнерської Ініціативи стала проголошена Дж. Бушем 9 травня 2003 р. під час його виступу в Університеті Південної Кароліни ідею щодо створення впродовж наступних десяти років Близькосхідної зони вільної торгівлі (*Middle East Free Trade Area, MEFTA*) [38].

Для реалізації цієї мети США активно використовують різноманітні форми економічного співробітництва з країнами Арабського світу. Серед таких форм можна виділити Рамкові угоди з питань торгівлі та інвестицій (*Robust Trade and Investment Framework Agreements*). Такі угоди США уклали з Алжиром, Бахрейном, Єгиптом, Єменом, Кувейтом, Тунісом, Саудівською Аравією, Оманом, Катаром та Об'єднаними Арабськими Еміратами.

Рамкові угоди з питань торгівлі та інвестицій розглядаються Сполученими Штатами як перший крок для підготовки низки країн Близькосхідного регіону до підписання з ними угод про вільну торгівлю (*Free Trade Agreements*). Такі угоди США уклали з Ізраїлем, Йорданією, Марокко, Бахрейном та Оманом. Ведуться переговори з Об'єднаними Арабськими Еміратами та Єгиптом.

Угоди про вільну країну з низкою країн Близькосхідного регіону дозволяють Сполученим Штатам впроваджувати ефективніші механізми сприяння у проведенні економічних реформ, розвиткові приватного сектору, створенні нових робочих місць, формувати в арабських країнах сучасну правову базу підприємництва і бізнесу [39].

Разом з тим у розвиткові економічного співробітництва США з країнами Близького і Середнього Сходу існують значні проблеми, які негативно впливають на впровадження в життя

Близькосхідної Партнерської Ініціативи та Близькосхідної зони вільної торгівлі. Серед таких проблем сьогодні одне з перших місць посідає проблема «подвійних стандартів», коли на тлі закликів до впровадження рівноправних та взаємовигідних ринкових відносин між США та Арабським світом, Сполучені Штати самі ж порушують їх, виходячи лише з своїх інтересів. Широкий резонанс у цьому контексті мав інцидент із відомою корпорацією *«Dubai Ports World-International»* (Об'єднані Арабські Емірати). Прикриваючись забезпеченням національної безпеки США, американські конгресмени заблокували угоду вартістю 6,8 млрд дол. США стосовно користування корпорацією 6 морських портів США [40]. Ця відмова була однозначно розцінена в арабських країнах як вияв подвійних стандартів у стосунках Сполучених Штатів з Арабсько-мусульманським світом.

США також активно взаємодіють з Саудівською Аравією, Алжиром, Єменом та Ліваном з метою підготовки їхнього вступу до Світової організації торгівлі. Так, наприкінці 2005 р. Саудівська Аравія стала членом СОТ [41].

1.3. Іракська складова стратегії «просування демократії» на Близькому Сході

Центральне місце у здійсненні американської стратегії на Близькому і Середньому Сході відводиться Іраку. Суть політики США в Іраку полягає у тому, що цю арабську країну обрано як показовий полігон у реалізації стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході. Трансформація Іраку за планами Вашингтона - це реалізація своєрідного «пілотного проекту» будівництва демократії й ринкової економіки в арабській країні для наступного поширення цієї моделі на весь Близький і Середній Схід.

Державний секретар США К. Райс так визначає місію Іраку в американській стратегії: «Наскільки демократична Німеччина стала стрижнем нової Європи, яка сьогодні єдина, вільна і живе у мирі, так і трансформований Ірак може стати ключовим елементом надто відмінного від сьогоднішнього Близького Сходу, в якому не процвітатиме ідеологія ненависті» [42].

Обрання Іраку ключовою країною у розгортанні трансформаційних процесів на Близькому і Середньої Сході зумовлювалося комплексом чинників. Американськими стратегами та аналітиками враховувалося винятково важливе стратегічне розташування Іраку у центрі Арабського світу, наявність значних запасів енергоресурсів, особлива роль цієї країни у політичній історії арабського народу та всього Близькосхідного регіону. Ірак - одна з найбільш розвинених країн, де сформувалася багатопартійна система. Протягом тривалого часу, в тому числі й за період диктатури С. Хусейна, влада в країні мала світський характер. Особлива ставка робилася на те, що народ Іраку після тривалого кривавого панування саддамівської диктатури, охоче підтримує процеси трансформації та модернізації. А Арабський світ, залежаний експансіоністськими авантюрами і агресивною зовнішньою політикою С. Хусейна, принаймні не чинитиме будь-якого опору реалізації планів Білого дому в Іраку.

Отже, основними концептуальними зasadами стратегії США в Іраку є наступні.

- Ірак - ключова точка опору у реалізації нинішнього курсу «просування демократії» на Близькому Сході. Це зазначається у аналітичній доповіді «Безпека, реформа та мир. Три опори американської стратегії на Близькому Сході», підготовленої спеціальною Президентською дослідницькою групою на початку 2005 р., «Ірак став альфою і омегою політики США на Близькому Сході, критерієм виміру американської відповідальності, рішучості і сенсу присутності» [43].

- Ірак є головним фронтом боротьби з міжнародним тероризмом. Національна стратегія перемоги в Іраку, яку оприлюднено у листопаді 2005 р., визначає, що «терористи розглядають Ірак як центральний фронт у своїй боротьбі проти людства. Тому ми повинні визнати Ірак центральним фронтом нашої боротьби проти терору» [44].

- Результати американської політики в Іраку мають значний безпосередній вплив на рівень безпеки самих Сполучених Штатів Америки. У Національній стратегії перемоги в Іраку роз'яснюється, що, у разі перемоги нинішнього курсу США та їх союзників в Іраку, рівень безпеки самих Сполучених Штатів стане набагато вищим. Розгром терористів на території Іраку уне-

можливить планування акцій і завдання ударів по Сполученим Штатам і американським інтересам. Терористам буде нанесена стратегічна поразка, а також завдано вирішального удару по ідеології, що сповідує міжнародний тероризм.

Перемога Сполучених Штатів в Іраку продемонструє, як їхнім друзям, так і ворогам, реальність американської могутності, силу зобов'язань і відповідальності США перед їхніми союзниками та рішучість і твердість США у боротьбі проти тероризму на Близькому Сході. Перемога також підтримає демократичних реформаторів на Близькому Сході і покращить перспективи для мирних, демократичних урядів у здійсненні прогресивних реформ у регіоні [45].

• Демократичний Ірак - приклад для всього Близькосхідного регіону у здійсненні широкомасштабних перетворень. Дж. Буш підкреслював, що, після сформування повноцінного уряду на основі виборів до парламенту 15 грудня 2005 р., Ірак стає єдиною у Арабському світі країною конституційної демократії, і Сполучені Штати отримають партнера у справі миру і модернізації на Близькому Сході [46]. У своїй промові, присвяченій оприлюдненню Національної стратегії перемоги в Іраку 30 листопада 2005 р., американський президент відзначив, що розширення свободи і демократії на Близькому Сході нерозривно пов'язано з успіхами вільного Іраку. «Перемога свободи в цій країні, - сказав Дж. Буш, - надихає демократичних реформаторів від Дамаску до Тегерана і поширює надію у цьому неспокійному регіоні» [47].

Зазначимо, що Національна стратегія перемоги в Іраку, як документ, що є за своїм змістом «Дорожньою картою» реалізації Вашингтоном своїх стратегічних завдань у цій країні, визначає три рівні забезпечення перемоги в Іраку.

На близьку перспективу перемога означатиме стійкий прогрес у боротьбі з терористами, нейтралізацію повстанського руху, розбудову демократичних інститутів, формування національної й захисної системи безпеки, здійснення ключових економічних реформ, які мають закласти підвалини відновленої економіки країни.

На середньострокову перспективу - вирішальні перемоги у боротьбі з терористами та повстанцями, створення конституційного уряду, досягнення певного економічного потенціалу

і на цій основі забезпечення надихаючого прикладу для реформаторських сил Близькосхідного регіону.

На довгострокову перспективу перемога означатиме розгром терористів та нейтралізація повстанського руху. Ірак стає миролюбною, єдиною, стабільною і демократичною країною, спроможною самостійно забезпечити свою безпеку. Ірак стає надійним партнером у глобальній боротьбі з терором і поширенням зброї масового знищення, інтегрованим до світової спільноти і руйнівною силою регіонального економічного зростання, доводить своїм прикладом усюму Близькосхідному регіону переваги демократичного устрою [48].

Таке розуміння сутності перемоги Сполучених Штатів в Іраку співпадає з висновками спеціальної Президентської дослідницької групи у доповіді «Безпека, реформа і мир - три стовпи американської стратегії на Близькому Сході».

Аналітики відзначають, що стратегічною метою американської присутності в Іраку є створення стабільної країни з урядом, який не загрожує іншим країнам та не шкодить американським інтересам. Кращим варіантом досягнення цієї мети є підтримка єдиного, федеративного Іраку, з добре функціонуючим та представницьким урядом, відповідальним перед законом, який захищає права меншин. Країна має бути спроможною захистити себе від агресорів і сама не становитиме загрози для сусідів. Досягнення цього дозволить Сполученим Штатам забезпечити в регіоні свої стратегічні цілі, які охоплюють боротьбу з тероризмом, заміну репресивних режимів, що спонсорують тероризм і намагаються придбати зброю масового знищення. Зміна політики дала змогу США допомагати демократизації, лібералізації та реформам і відновити можливість встановлення миру між арабами та Ізраїлем [49].

Американська стратегія в Іраку має три складові: політичну, безпекову та економічну. Так, у політичній сфері поставлено завдання допомогти створенню в Іраку вільного суспільства з демократичними інститутами, які захищають інтереси всіх іракців, забезпечити входження до політичного процесу тих сил, які мають бажання відійти від збройної боротьби та взяти участь у мирній політичній діяльності.

У цьому напрямі протягом 2005 р. команда Дж. Буша досягла певних успіхів. Йдеться, передусім, про досить успішне

проведення парламентських виборів до перехідної Національної асамблеї 31 січня 2005 р., всенародний референдум 15 жовтня щодо нової конституції країни, яка, за висновками експертів, є найбільш прогресивною та демократичною конституцією в Арабському світі і, нарешті, вибори 15 грудня 2005 р. до вищого законодавчого органу - Національної асамблеї. Національна асамблея в Іраку - вперше за період з початку війни у 2003 р. стала повноцінним парламентом країни, що обирається терміном на 4 роки. На 275 депутатських місць претендувало 7655 кандидатів, 307 політичних партій і 19 блоків [50].

Останні парламентські вибори в Іраку у грудні 2005 р. та їх результати засвідчили, що в країні відбувся вирішальний крок у напрямі формування повноцінної структури державних органів влади та набуття повного суверенітету цієї арабської країни.

За визначенням американського президента Дж. Буша, «це є вирішальний крок у досягненні нашої мети, яка полягає у появі демократичного Іраку, країни, здатної стверджувати і захищати себе, країни, яка буде союзником у війні з терором і країни, яка стане могутнім прикладом для інших в регіоні, де б вони не жили, наприклад в Ірані або Сирії» [51].

У Заяві МЗС України від 16 грудня підкresлювалося, що організація і проведення у запланований термін парламентських виборів в Іраку є добрим свідченням конструктивного політичного процесу в Республіці Ірак з максимально широким залученням усіх верств населення, етнічних та релігійних груп, що є запорукою відновлення стабільності в регіоні [52].

Вибори також переконують, що попри існуючі колосальні труднощі й проблеми, викликані серйозними помилками США в Іраку після завершення воєнної кампанії навесні 2003 р., в країні відбувається поступова стабілізація ситуації й розширення соціальної бази оновлення Іраку.

Якщо у січневих виборах взяло участь 59 % виборців, у жовтневому референдумі 63 %, то на останніх виборах - близько 70 %. Характерною ознакою парламентських виборів 15 грудня 2005 р. стала активна участь сунітського населення і провідних суспільно-політичних об'єднань сунітів. Цим самим створюються сприятливі можливості до переходу від глухої

конфронтації у відносинах між шиїтами та сунітами, що було однією з головних причин громадянської війни в країні, до нормального політичного процесу в рамках того політико-правового поля країни, яке формується у поствиборчий період [53].

Безпекова складова американської стратегії в Іраку покликана допомогти цій країні у створенні такої структури своєї безпеки, яка була б спроможна знищити терористичні організації та нейтралізувати повстанський рух.

Економічна складова має допомогти урядові Іраку розбудувати підвалини міцної економіки країни. Для цього США допомагають Іраку відновити зруйновану економічну інфраструктуру, реформувати економіку країни, яка була деформована війною, диктатурою та санкціями, значно підвищити матеріальний рівень іракців та сприяти інтеграції іракської економіки у світове економічне співтовариство [54].

Потрібно зазначити, що серед американського політикуму знову, напередодні проміжних виборів до конгресу, спостерігaloся посилення зіткнень різних підходів щодо відповідності стратегії нинішньої американської адміністрації в Іраку.

Демократи, використовуючи численні помилки та прорахунки США в Іраку, котрі викликали значні втрати серед американських військ та сприяли розгортанню повстанського руху тощо, з урахуванням перспектив майбутніх виборів 2008 р., намагалися за допомогою масової критики іракської політики Дж. Буша послабити позиції республіканців. Такі всесвітньо відомі американські політологи й колишні політики-демократи, як З. Бжезінський, М. Олбрайт, І. Кларк, Р. Хоулброк та інші обґруntовували необхідність прийняття «стратегії виходу» з Іраку, необхідність налагодження нормальних відносин з Сирією та Іраком, створення контактної групи з представників шести країн-сусідів Іраку тощо [55].

Така ситуація змусила чинного американського президента та його команду розгорнути масований інформаційно-пропагандистський захист стратегії в Іраку.

У численних виступах Дж. Буш перед масовими аудиторіями робив наголос на тому, що «є різниця між відповідальними та безвідповідальними дебатами», «чесними критиками, хто задається питанням стратегії ведення війни і упередженими критиками, які проголошують, що ми діємо в Іраку через

нафту, через Ізраїль або що ми вводимо американський народ в оману» [56] і постійно підкреслювалось, що метою США в Іраку є «перемога, і нічого крім перемоги» [57].

У Зверненні американського президента до нації від 31 січня 2006 р. знову наголошується: «є різниця між відповідальною критикою та поразкою, яка відмовляється знати що-небудь, крім невдачі» і ще раз підкреслюється: «лише шлях до перемоги є шляхом до повернення наших військ додому» [58]. Водночас 5 січня 2006 р. американський президент провів у Білому домі безпредентну нараду з діючими і колишніми державними секретарями та міністрами оборони США як при республіканських, так і при демократичних адміністраціях з тим, щоб порадитись з ними щодо подальшої стратегії США в Іраку [59]. Жоден із присутніх колишніх високопосадовців не наполягав на негайному виведенні американських військ з Іраку, а йшлося про те, як забезпечити перемогу США в Іраку [60].

Іракська проблема широко відтворена у новій Стратегії національної безпеки США від 16 березня 2006 р. Аналіз сутності та цілей політики США в Іраку розглядається у цьому документі також під кутом захисту та подальшого обґрунтування американської стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході.

Нова стратегія національної безпеки США зосереджується на трьох аспектах американської політики в Іраку. По-перше, відзначається, що «терористи розглядають сьогодні Ірак як центральний фронт боротьби проти Сполучених Штатів», узагальнюються основні цілі терористів, які, на думку авторів Стратегії, виявляються у намаганні розгромити Америку в Іраку і змусити її зрадити своїх союзників, довести, що Сполучені Штати стають слабкішими і є ненадійним союзником, встановити у самому сердці геополітично важливого регіону владу, подібну до колишнього режиму талібів у Афганістані [61].

По-друге, вказується на успіхи політики США щодо Іраку, серед яких виділено ліквідацію тиранічного режиму та успішне проведення трьох загальнонаціональних виборчих кампаній протягом 2005 р. По-третє, підкреслюється, що Сполучені Штати «продовжуватимуть підтримку іракського

народу у його історичному марші від тиранії до ефективної демократії» [62]. По-четверте, аналізується Національна стратегія перемоги в Іраку від 30 листопада 2005 р., яка покликана «допомогти іракському народові розгромити терористів та нейтралізувати повстанський рух в Іраку» [63].

Особливу турботу у Дж. Буша та його команди викликало чотиримісячне затягування із створенням нового, конституційного уряду Іраку після парламентських виборів у грудні 2005 р. Одразу ж після обрання на цю посаду Н. Малікі, Державний секретар США К. Райс та міністр оборони Д. Рамсфельд відвідали Багдад з робочим візитом, метою якого було пришвидшити завершення створення нового іракського уряду, особливо його безпекового блоку [64]. Остаточне формування уряду Іраку, у якому було представлено всі національно-релігійні групи країни розцінено Вашингтоном як подія, що розпочинає нову главу у відносинах США з Іраком [65]. У коментарі американського президента з цього приводу підкresлювалося, що США й надалі продовжуватимуть надавати іракському народові допомогу у розбудові вільної країни. Така постійна увага до Іраку пояснюється трьома обставинами. По-перше, розумінням того, що «вільний Ірак буде важливим союзником у війні з терором». По-друге, Ірак стане серйозною поразкою терористів та Аль-Каїди і, по-третє, слугуватиме прикладом для інших країн регіону.

13 червня 2006 р. американський президент здійснив одноденний візит до Іраку і провів переговори з новообраним прем'єр-міністром Іраку Н. Малікі. Основним змістом переговорів була, за словами Дж. Буша, «стратегія безпеки, економічна стратегія, стратегія відбудови» [67]. За день до візиту Дж. Буш провів зустріч зі своєю Групою з питань Іраку, під час якої обговорювалися питання допомоги новому іракському урядові, зокрема й щодо розвитку та модернізації нафтової галузі Іраку [68].

Під час візиту прем'єр-міністра Іраку Н. Малікі до США 25 липня 2006 р. розглянуто питання забезпечення більшої ефективності у наданні іракському урядові допомоги щодо створення надійної системи безпеки у Багдаді. Погоджено також рішення щодо створення спільнотою американо-іракського комітету з питань досягнення Іраком можливостей самооборо-

ни. Окрім того, обговорено питання щодо реалізації в життя кількох ініціатив з метою надання більших можливостей для іракців, зокрема Іракської Лідерської Ініціативи. Починаючи з літа 2006 р., 200 іракців з усіх регіонів країни матимуть змогу навчатися у Сполучених Штатах Америки. Ця програма має допомогти у створенні наступної генерації лідерів вільного і демократичного Іраку [69].

Під час та після візиту до Багдаду президент Дж. Буш наголошував на двох аспектах проблеми. По-перше, американський президент неодноразово підкреслював, що США виконуватимуть свої зобов'язання перед Іраком повністю і до кінця, але «успіх в Іраку залежить від самих іракців. Якщо іракці не виявлять волі до успіху, вони його не досягнуть». І, по-друге, у виступах президента США йшлося про те, що «демократія в Іраку матиме не такий вигляд, як наша. Це їхня країна і уряд має враховувати їхні традиції та їхню історію» [70]. Такі месіджі свідчать, що у Білому домі напружені працюють над пошуками оптимальних варіантів розв'язання іракської проблеми та врешті-решт виходу Сполучених Штатів з Іраку.

Незважаючи на всі зусилля Сполучених Штатів, ситуація в Іраку має тенденцію до погіршення. Країна фактично опинилася у стані громадянської війни. На початку серпня 2006 року генерал Дж. Абізайд, командувач американськими воєнними операціями на Близькому Сході, заявив, що міжгрупове насильство в Іраку виявилося найгіршим, яке він коли-небудь спостерігав, і якщо це не зупинити, то цілком можливо, що Ірак скотиться до громадянської війни». Його підтримав інший американський генерал, Р. Пейс, голова Об'єднаного комітету начальників штабів, який повідомив: американським військовим доводиться діяти в умовах, що є найгіршими за останні 40 місяців [71].

У липні 2006 р. в Іраку у сутичках між сунітами та шиїтами загинуло 3438 осіб, що на 9 % більше за показники червня. Наведені цифри переконують, що, принаймні сьогодні, не спрацьовує широко розрекламований План безпеки Багдаду, який було прийнято 14 червня 2006 р., неефективні також й інші дії американських та іракських збройних сил і поліції [72].

Проте, американський президент та його команда відкидають заклики щодо прийняття на озброєння «стратегії виходу»

з Іраку. В останніх виступах Дж. Буша сформульована така позиція нинішньої американської адміністрації щодо іракського питання.

А) Відкидається тактика, спрямована на поділ Іраку між шіїтами, сунітами та курдами. На початку серпня 2006 р. Дж. Буш під час зустрічі з близькосхідними експертами заявив, що поділ Іраку на три частини лише збільшив би релігійне насильство, але не вирішив би проблем цієї країни. Тому подібні кроки командою американського президента не плануються і не розробляються. Коментуючи думки щодо поділу Іраку, котрі мають певне поширення і серед американських політиків та політологів, Дж. Буш сказав експертам, що розподіл Іраку - це те ж саме, що «піднести вогонь до розлитої нафти» [73].

Б) Зазначено, що стратегія Сполучених Штатів в Іраку залишається незмінною і полягає у тому, щоб «допомогти іракському народові досягти своїх цілей і своєї мрії, а саме - демократичного суспільства» [74]. Тактика ж при цьому, а особливо з питань боротьби з терористами, може змінюватися.

В) Сполучені Штати повинні зрозуміти, що саме в їхніх інтересах досягти перемоги демократії на Близькому і Середньому Сході. Невдача демократичних перетворень в Іраку зробить становище Сполучених Штатів менш безпечним. Поразка демократії в Іраку, в самому серці Близького Сходу, дадасть сил терористам. Також будуть дискредитовані ті, хто хоче допомогти реформістам реалізувати їхні плани.

Якщо Сполучені Штати залишать Ірак раніше, ніж іракський уряд зможе захистити себе, хаос з Іраку швидко пошириться на весь регіон. Такий крок США означав би, що Америку більше не хвилює, які уряди існують на Близькому Сході. Це виявиться також сигналом і для збройних сил Сполучених Штатів, що їхні жертви були даремними, а американських військових в Іраку замінять терористичні формування [75].

Навіть американські аналітики зазначили, що під час своєї доповіді у Білому домі 21 серпня 2006 р. Дж. Буш жодного разу не використав слово «прогрес», коли йшлося про ситуацію в Іраку, і намагався перевести розмову з проблеми терміну повернення американських військ з Іраку на міркування про те, що станеться, якщо американські війська все ж таки залишать Ірак [76].

Сьогодні в американських політичних колах, аналітичних та наукових центрах точиться гостра дискусія щодо оптимального варіанта вирішення іракської проблеми. Пропоновані сценарії та моделі коливаються від повної підтримки нинішньої стратегії американського президента до опрацювання альтернативних варіантів на кшталт різкого скорочення присутності американських військ в Іраку та поділу Іраку на шієтську, сунітську та курдську частини.

Восени 2006 р., напередодні проміжних виборів до конгресу США, ситуація в Іраку продовжувала погіршуватися. Лише у жовтні 2006 р. американська війська втратили 101 загиблого військовослужбовця. Це найбільші втрати за весь час перебування американського військового контингенту в Іраку. Такий розвиток подій змусив президента США та його команду активізувати пошуки шляхів виходу з іракської кризи. 25 жовтня 2006 р., Дж. Буш оголосив про зміни у тактиці дій Сполучених Штатів в Іраку, підкресливши, що стратегічна мета, головна ціль залишається незмінною - створення «демократичного Іраку, спроможного захистити себе, який управляється своїм власним народом і який стає регіональним союзником у війні з терором» [77].

Такі зміни в тактиці зводяться до наступного. По-перше, було оголошено про вдосконалення стратегії підготовки і навчання збройних сил Іраку, значне поліпшення рівня їхньої оснащеності, збільшення кількості радників Міжнародної коаліції в міністерствах оборони та внутрішніх справ Іраку. По-друге, інтенсифікується допомогою Іракському урядові у забезпеченні ним повного контролю над ситуацією в країні, досягненні порозуміння та злагоди між лідерами провідних етнічних та релігійних громад з тим, щоб досягти політичної угоди про вирішення головних проблем суспільства та подальший розвиток Іраку, а також про припинення насильства в країні.

По-третє, Сполучені Штати домовилися з такими арабськими країнами, як Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати та Йорданія про їхню допомогу іракському урядові у боротьбі з сунітськими інсургентами та у досягненні національного примирення в Іраку. Щодо таких сусідів Іраку як Іран та Сирія, то ці обидві країни мають виявити свою відповідальність за безпеку в Іраку, припинити підтримувати

терористичні угруповання та почати позитивно впливати на регіональну безпеку [78].

Також було повідомлено, що двопартійна робоча Група з вивчення ситуації в Іраку, яку очолює колишній Державний секретар США Дж. Бейкер-ІІІ та колишній конгресмен Дж. Гамільтон, має надати «свіжого погляду на ситуацію в Іраку і опрацювати рекомендації, як досягти наших цілей» [79].

Проте ці та інші заходи вже не могли змінити ситуацію на користь Республіканської партії на проміжних виборах до конгресу. Переконлива перемога Демократичної партії, яка встановила повний контроль не лише над Палатою представників, а й над Сенатом, стала наслідком передусім широкого загальнонаціонального незадоволення іракською політикою США Дж. Буша. Екзіт-пол виявив, що з 10 голосуючих виступили проти нинішньої політики Білого дому в Іраку [80]. На своїй першій прес-конференції за результатами виборів Дж. Буш був змушений визнати, що Ірак став головною причиною програшу республіканців на проміжних виборах і що американська стратегія в Іраку потребує переосмислення [81]. Відставка Д. Рамсфельда з посади міністра оборони Сполучених Штатів Америки та призначення на цю посаду колишнього шефа ЦРУ Р. Гейтса переконують, що головною метою цих кадрових змін для Дж. Буша є виправлення ситуації в Іраку. Р. Гейтс є членом двопартійної робочої Групи з вивчення Іраку. На думку аналітиків, вибір Дж. Буша на користь Р. Гейтса означає повернення до більш обережної та прагматичної зовнішньої політики республіканців [82].

Також американський президент закликав демократів і республіканців до спільної співпраці над розробкою оновленої стратегії США в Іраку і до проведення двопартійного обговорення іракської проблеми на високому рівні, особливо з урахуванням висновків Групи вивчення Іраку [83].

Одночасно із опрацюванням доповіді Групи вивчення Іраку президент США Дж. Буш ініціював розробку паралельної аналітичної доповіді, яку має підготувати його президентська команда з питань зовнішньої політики та безпеки. Така доповідь має стати певною альтернативою доповіді групи Дж. Бейкера і надасть американському президентові більше можливостей для розробки політики в Іраку протягом останніх двох

років свого перебування на посаді президента США [84]. За повідомленням засобів масової інформації, доповідь та рекомендації Групи вивчення Іраку мають будуватися на основі «переможної стратегії» її складаються з чотирьох пунктів:

1) збільшення американського військового контингенту на 20 тис. чоловік, щоб забезпечити безпеку Багдаду і можливість передислокації американських, коаліційних та іракських військ в інші райони Іраку;

2) зосередження на регіональному співробітництві з проведеним міжнародної конференції за участю сусідніх з Іраком країн, а також пряма дипломатична, фінансова й економічна участь таких союзників США як Саудівська Аравія і Кувейт;

3) відновлення процесу національного примирення між шиїтами, сунітами та іншими національними і релігійними групами;

4) заклик до виділення конгресом США додаткових коштів на фінансування підготовки й оснащення іракських силових структур.

Характерно, що фактично у доповіді Групи вивчення Іраку забуті ідеї введення західних стандартів демократії після повалення режиму С. Хусейна й окупації країни. Очікується, що доповідь також попереджатиме, що фактичний розподіл країни на три частини у межах слабкої федеральної системи призведе не до мирного розподілу влади, а до масштабної гуманітарної кризи [85].

1.4. Близькосхідний мирний процес у контексті стратегії «просування демократії» на Близькому Сході

Важливою складовою американської стратегії просування демократії на Близькому Сході є сучасна політика США у близькосхідному мирному процесі. Підвалини нинішнього курсу Сполучених Штатів щодо палестино-ізраїльського конфлікту сформувалися влітку 2002 р, коли вже досить виразно визначилися орієнтири нового підходу американської адміністрації до проблем Близькосхідного регіону, розв'язання яких - у демократизації та трансформації Близького і Середнього Сходу.

У виступі американського президента 24 червня 2002 р. було сформульовано кілька основоположних принципів американського бачення розв'язання палестино-ізраїльського конфлікту.

По-перше, це визнання за палестинцями права на створення своєї незалежної держави і на цій основі «дводержавне» розв'язання палестино-ізраїльського протистояння. «Мое бачення - дві держави, які живуть поруч у мірі і безпеці».

По-друге, заперечення створення Палестинської держави шляхом збройної боротьби палестинських сил опору: «Палестинська держава ніколи не буде створена шляхом терору - лише шляхом реформ».

По-третє, головною передумовою створення незалежної Палестинської держави є оновлення її керівництва та забезпечення кардинальних демократичних змін на палестинських землях: «Я закликаю палестинський народ обрати нових лідерів, які не підтримують терор. Я закликаю їх розбудувати реальну демократію, засновану на толерантності і свободі».

По-четверте, головною умовою підтримки з боку США створення незалежної Палестинської держави є безумовна відмова керівництва автономії від підтримки палестинських радикальних угрупувань: «Сполучені Штати не підтримуватимуть створення Палестинської держави, доки її лідери не розпочнуть послідовну боротьбу проти терористів та не демонтують їхню інфраструктуру».

По-п'яте, керівництво Ізраїлю має зрозуміти, що створення незалежної демократичної Палестинської держави відповідає справжнім національним інтересам Ізраїлю і лише цей шлях спроможний привести до стабільної безпеки країни, яка знаходиться в центрі Арабського світу: «Ізраїль також має зробити великий внесок для успіху демократичної Палестини. Постійна окупація загрожує ізраїльській ідентичності та демократії. Стабільна, миролюбна Палестинська держава необхідна для того, щоб, Ізраїль досяг безпеки, за яку він так довго боровся» [86].

Нарешті, Ізраїль та Палестина мають розв'язати всі спірні питання, що їх роз'єднують, укласти на цій основі справжній мир, який має припинити конфлікт між ними. Як зазначив Дж. Буш, це означає, що ізраїльська окупація, яка триває з 1967 р.,

має закінчитися підписанням угоди між Ізраїлем та Палестиною на основі резолюцій ООН № 242 і № 338, Ізраїль має відступити на визначені кордони [87].

Таким чином, саме проведення демократизації та реформування Палестинської автономії є, за планом американського президента, вирішальною умовою зрушенння близькосхідного мирного процесу з місця і має врешті-решт забезпечити його надійне і справедливе вирішення.

За ініціативи американського президента створено високу представницьку комісію, членами якої стали ООН, Євросоюз, США і Росія - так званий Квартет, який на основі ідей, викладених Дж. Бушем у його виступі 24 червня 2002 р., рішень ООН та Євросоюзу з палестино-ізраїльського питання, російських пропозицій, розробив детальний план розв'язання палестино-ізраїльського конфлікту - «Дорожню карту» (*roadmap*), презентовану 30 квітня 2003 р.

«Дорожня карта» заснована на дводержавному принципі вирішення палестино-ізраїльського конфлікту, якого можна досягти лише припинивши насильство та тероризм, Втілення в життя «Дорожньої карти» можливе за умов, коли палестинський народ матиме керівництво, яке послідовно боротиметься проти тероризму, розбудовуватиме реальну демократію на основі толерантності та свободи. Чимало також залежить і від готовності Ізраїлю зробити все необхідне для створення демократичної Палестинської держави та через однозначну згоду та угоду обох сторін вирішити конфлікт. Результатом такої угоди має стати виникнення незалежної, демократичної життєздатної Палестинської держави, яка існуватиме у миру і безпеці поруч з Ізраїлем та іншими сусідніми державами.

Угода врахувала рішення Мадридської конференції, принцип земля в обмін на мир, резолюції Ради безпеки ООН №№ 242, 338 та 1397, ініціативу наслідного принца Саудівської Аравії Абдулла, схвалену самітом Ліги арабських держав у Бейруті (березень 2002 р.). Всі ці документи закликають до визнання Ізраїлю як сусіда, з яким потрібно жити у миру і безпеці.

Зазначена ініціатива є визначальним елементом міжнародних зусиль у справі забезпечення всестороннього миру на всіх напрямах, зокрема сирійсько-ізраїльський та лівансько-ізраїльський [88].

Відповідно до плану процес реалізації «Дорожньої карти» в життя мав пройти через три етапи і завершитися у 2005 р. створенням незалежної демократичної Палестинської держави зі стабільними державними інститутами, здійсненням політичної, адміністративної, безпекової та економічної реформ, укладанням мирного договору між Палестиною та Ізраїлем, який би розв'язав усі існуючі між обома народами конфлікти і проблеми, встановленням дружніх відносин між Ізраїлем та всім Арабським світом, формуванням зони стабільної безпеки для всіх країн регіону в контексті всебічного арабо-ізраїльського миру [89].

Незважаючи на досить успішне проведення 3-4 червня 2003 р. двох взаємозв'язаних самітів - арабо-американського у Шарм-ель-Шейху (Єгипет) та американсько-палестино-ізраїльського в Агаді (Йорданія), за участю президента США Дж. Буша, прем'єр-міністра Ізраїлю А. Шарона, прем'єр-міністра Палестинської автономії М. Аббаса і короля Йорданії Абдалли Другого, реалізація «Дорожньої карти» незабаром затупцювала на місці.

Палестинський прем'єр-міністр М. Аббас, за відсутності підтримки з боку лідера Палестини Я. Арафата, не спромігся поставити під контроль воєнізовані радикальні угруповання Хамас, Ісламський джихад, Бригади мучеників Аль-Аксі та інших, які поновили здійснення терористичних актів. Ізраїль відповів знищенню верхівки зазначених угруповань.

Ситуація змінилася наприкінці 2004 р. та на початку 2005 р., коли у Палестинській автономії після смерті Я. Арафата обрано нове керівництво на чолі з президентом М. Аббасом, а прем'єр-міністр Ізраїлю А. Шарон оголосив свій план одностороннього виходу Ізраїлю з Сектору Газа та деяких районів Західного Берега.

У розділі «Нові можливості ізраїльсько-палестинських відносин» доповіді Президентської дослідницької групи «Безпека, реформа та мир. Три стовпи стратегії США на Близькому Сході» аналізується нова ситуація у палестино-ізраїльському конфлікті. Робиться висновок, що головними пріоритетами політики США мають бути інвестиції у два взаємопов'язані процеси - постарафатівське політичне, безпекове й інституційне реформування Палестини та ізраїльську політику односторон-

нього виходу. Підкреслюється також необхідність тісної координації та узгодженості цих двох політичних процесів.

Успіх зазначених процесів сприятиме формуванню відповідального законного палестинського керівництва у Газі, виявиться сильним поштовхом до успішного виконання «Дорожньої карти». Зазначені процеси також відновлять переговори щодо остаточної угоди у палестино-ізраїльських відносинах та входження Палестини до співдружності суверенних країн» [90].

Реалізація політичного курсу США у палестино-ізраїльському конфлікті значно ускладнилася на початку 2006 р. у зв'язку з двома факторами: 1) несподівано, внаслідок хвороби, припинив політичну діяльність прем'єр-міністр Ізраїлю А. Шарон, якого Вашингтон вважав найнадійнішим своїм союзником у здійсненні американської політики на Близькому Сході; 2) тріумфальна перемога радикального палестинського угруповання Хамас на парламентських виборах у Палестині 25 січня 2006 р.

Американський президент та його команда були змушені терміново виробити свою позицію щодо нової ситуації у Палестинській автономії та у палестино-ізраїльських відносинах. Ключові пункти цієї позиції зводяться до наступного.

- Палестинський народ проголосував за зміни, але їхні надії на мир і мирне життя залишилися незмінними. Ці сподівання можуть бути реалізовані лише через дводержавне рішення, яке передбачає відмову від насильства, відходу від тероризму, визнання за Ізраїлем права на існування, а також роззброєння міліції [91].

- Сполучені Штати не матимуть жодних стосунків з Хамасом до тих пір, доки це угруповання не відмовиться від насильства і закликів до знищенння Ізраїлю. «Я зазначив дуже чітко, - заявив Дж. Буш, - що Сполучені Штати не підтримуватимуть ті політичні партії, які бажають знищити нашого союзника, Ізраїль, і що така партія має змінити цю частину своєї платформи» [92].

Узагальнена позиція американської адміністрації щодо Хамасу знайшла своє відображення у Зверненні президента США Дж. Буша до нації від 31 січня 2006 р. Вона зводиться до того, що «лідери Хамасу повинні визнати Ізраїль,

роздбройтися, відмовитися від тероризму та працювати на досягнення довготермінового миру» [93].

Як бачимо, адміністрація Дж. Буша, зустрівшись з намаганням Євросоюзу, Квартету, не кажучи вже про Росію, здійснювати гнучку та виважену політику щодо Хамасу, змушена вносити значні корективи у свою попередню позицію щодо цього палестинського угрупування.

Якщо незадовго до останніх парламентських виборів у Палестині Сполучені Штати погрожували, що, у випадку появи представників Хамасу у палестинському парламенті буде припинено фінансову допомогу Палестинської автономії з боку США, то після саміту Квартету у Лондоні наприкінці січня 2006 р. Сполучені Штати змущені погодитися не припиняти гуманітарну допомогу Палестині протягом певного періоду, поки не сформується новий, очолюваний представниками Хамасу уряд [94].

У своєму виступі у сенатському комітеті конгресу США з питань зовнішніх відносин 15 лютого 2006 р. Державний секретар США К. Райс ще раз обґрунтувала основні пункти американської позиції щодо Хамасу.

- Хамас, який виграв вибори, має одночасно і шанс, і зобов'язання. Він має зобов'язання виконати сподівання іранського народу щодо кращого життя. Це може бути досягнуто лише в умовах миру, який можливий лише на основі додержавного рішення палестино-ізраїльського конфлікту.

- Вибір для Хамасу полягає у тому, що він має визнати право Ізраїлю на існування, розбройти міліцію і відмовитися від насильства. Лише за таких умов можлива справжня міжнародна підтримка наступного палестинського уряду [95].

Свій подальший розвиток щодо нової ситуації у Палестинській автономії позиція США знайшла у новій Стратегії національної безпеки США від 16 березня 2006 р.

Враховуючи, що перемога Хамасу відбулася за повного дотримання всіх принципів і вимог до демократичних виборів, у документі наголошується: незважаючи на всю важливість виборів для формування вільного суспільства і ефективної демократії, вони мають бути доповнені іншими цінностями, правами та інституціями, які мають принести остаточну свободу. Участь у виборах окремих осіб або партій має виявляти їхню

відповідальність за рівність усіх громадян, права меншин, громадянські свободи, добровільну та мирну передачу влади і мирне розв'язання існуючих розбіжностей [96].

Саме під таким кутом зору Стратегія національної безпеки розглядає проблему, пов'язану із приходом Хамасу до влади та створення ним палестинського уряду. Стратегія визначає кілька принципових вимог до Хамасу, безумовне виконання яких уможливить співробітництво США з цією палестинською організацією.

По-перше, існує фундаментальне протиріччя між озброєною групою і активністю збройних формувань та розбудовою демократичної держави. По-друге, міжнародна спільнота у своїх рішеннях чітко визначила, що дводержавне вирішення палестино-ізраїльського конфлікту вимагає, щоб палестинський уряд відмовився від насильства і терору, визнав право Ізраїлю на існування та розбройвся відповідно до «Дорожньої карти». Якщо Хамас відмовиться від свого терористичного минулого, змінить свої відносини з Ізраїлем, у такому разі відкриється можливість для миру і створення незалежної Палестинської держави [97].

Хоча у новій Стратегії національної безпеки США стверджується, що у близькосхідному мирному процесі позиція Сполучених Штатів полягає у тому, щоб «розбудовувати рамки, які дозволяють Ізраїлю та Палестинським територіям жити поруч у мірі і безпеці як дві демократичні держави» [98], на практиці, протягом останнього часу, Сполучені Штати здійснюють відверто проізраїльську позицію. Це визначилося у принциповому моменті, а саме у підтримці плану «одностороннього виходу» А. Шарона із Сектору Газа та у фактичній підтримці його продовження в інтерпретації нинішнього прем'єр-міністра Ізраїлю Е. Ольмерта - так званого «плану консолідації», який передбачає односторонній вихід Ізраїлю з території Західного Берегу Йордану. Особливостями цих обох, тісно пов'язаних планів, є намагання залишити за Ізраїлем частину території, яка має відійти до майбутньої Палестинської держави, а також те, що вони не передбачають обов'язкового узгодження остаточних кордонів між Ізраїлем і Палестиною з самими палестинцями.

Ще під час офіційного візиту до США ізраїльського прем'єр-міністра А. Шарона у квітні 2004 р. Дж. Буш відійшов

від лінії, якої до цього протягом кількох десятиліть дотримувалися попередні американські президенти стосовно необхідності повернення до кордонів 1967 р. між Ізраїлем та Палестиною. Під час спільного з А. Шароном інтерв'ю Дж. Буш заявив, що «нові реалії роблять нереалістичними повне повернення» до попередніх кордонів між Ізраїлем та Палестиною. Правда, при цьому він підкреслив, що остаточну угоду щодо кордонів обидві країни мають досягти шляхом переговорів, «які передбачають врахування цих реалій» [99]. Та вже під час першого візиту до Сполучених Штатів новообраниго прем'єр-міністра Ізраїлю Е. Ольмерта американський президент назвав «сміливими» деякі ідеї ізраїльського прем'єр-міністра. На думку Дж. Буша, бачення Е. Ольмертом шляхів досягнення вирішення палестино-ізраїльського конфлікту сприятиме реалізації Плану дій «Дорожня карта», розробленого близькосхідним Квартетом [100].

Ще відвертіше висловилася на підтримку «плану консолідації» Держсекретар США К. Райс. Під час свого чотириденного європейського турне К. Райс заявила, що за певних обставин США можуть підтримати план Е. Ольмерта [101].

Така позиція Сполучених Штатів у палестино-ізраїльському конфлікті не є випадковою і пояснюється надмірним впливом ізраїльського лобі на близькосхідну політику Вашингтону. У своїй науковій розвідці «Ізраїльське лобі та зовнішня політика США» професор Чикагського університету Дж. Міршемеймер та професор Гарвардського університету С. Уолт [102] детально проаналізували механізм впливу Ізраїлю через свої лобітські структури на політику Сполучених Штатів у Близькосхідному регіоні. Як зазначають автори дослідження, «поєднання необмеженої підтримки Ізраїлю разом із зусиллями щодо «поширення демократії» у регіоні роздмухало арабську та ісламську громадську думку та загрожує безпеці не лише тільки Сполучених Штатів, а й решті світу» [103].

Ситуація після ліванської кризи влітку 2006 р., яка вкрай негативно позначилася на іміджеві Сполучених Штатів як «чесного брокера» в арабо-ізраїльському конфлікті, посилила позиції радикальних угруповань - Хезболли та Хамасу, змусила Білій дім активізувати свою політику на цьому напрямі. У своєму виступі під час загальної дискусії на Генеральній Асамблей ООН

19 вересня 2006 р. президент США Дж. Буш демонструє підвищено увагу до близькосхідного мирного процесу і детально викладає американську позицію з цього питання. Розглянемо головні складові позиції США у близькосхідному питанні.

- США виступають за існування двох демократичних країн - Ізраїлю і Палестини, які мають жити поруч у миру й безпеці.
- Палестинська держава повинна мати цілісну територію і мирно співіснувати з єврейською державою Ізраїль.

• Необхідно припинити страждання населення як Палестини, так і Ізраїлю від насильства, терору, екстремізму. Покласти край роздмухуванню ненависті й сприяти встановленню у регіоні влади поміркованих та реформаторських сил.

• Лідери Хамасу мають зрозуміти свою відповідальність перед палестинським народом, покінчти з терором, визнати право Ізраїлю на існування, поважати угоди і працювати на мир.

• Президент Палестини М. Аббас, як і прем'єр-міністр Ізраїлю Е. Ольмерт, є прихильниками миру і потрібно допомогти їм досягти мирної угоди між Ізраїлем і Палестиною.

Дж. Буш також повідомив, що доручив Державному секретареві США К. Райс значно активізувати дипломатичні зусилля з тим, щоб залучити всіх реформаторських лідерів регіону допомогти палестинцям реформувати їхні структури безпеки, а також допомогти керівництву Ізраїлю і Палестини в їхніх зусиллях щодо подолання існуючих розбіжностей [104].

На початку жовтня 2006 р. К. Райс здійснила свій восьмий робочий візит на Близький Схід, під час якого вона зустрілася з лідерами Саудівської Аравії, Єгипту, Ізраїлю та Палестини, а також провела у Каїрі зустріч з міністрами закордонних справ Єгипту, Йорданії, та шести монархій, що входять до складу Ради Співробітництва Арабських держав Перської затоки - Саудівської Аравії, Бахрейну, Об'єднаних Арабських Еміратів, Оману. Однією з головних тем порядку денного цих зустрічей було питання збільшення допомоги поміркованих арабських країн президенту Палестини М. Аббасу у його зусиллях стабілізувати ситуацію в Палестині, створити дієздатний та відповідальний уряд та просуватися до укладання мирної угоди з Ізраїлем [105].

У своєму виступі на засіданні Американської групи сприяння Палестини 11 жовтня 2006 р. К. Райс визначила такі три головні

напрями допомоги палестинському народу та його керівництву з боку США.

• Допомога палестинцям у створенні політичних зasad успішної, процвітаючої країни. США допомогли у проведенні вільних та демократичних виборів у січні 2005 р., коли палестинці обрали президентом М. Аббаса, під час парламентських виборів 2006 р. США знову допомогли обрати палестинцям лідерів. На думку К. Райс, перед Хамасом стойть важкий вибір - «або ви стаєте мирною політичною партією, або насильницькою терористичною групою - але не можна бути тим й іншим одразу» [106].

• Допомога палестинському народові створити економічні підвалини процвітаючої країни. З цією метою підготовлено Угоду про рух та прибуток, яка допомагає палестинцям вільніше пересуватися та вивозити їхні товари на ринок.

• Допомога палестинцям у створенні безпекових структур, здійсненні верховенства закону [107].

Характерні також певні зрушення у позиції К. Райс, політичний вплив якої у Білому домі після відставки Д. Рамсфельда значно підвищився щодо Хамасу. Так, під час форуму на підтримку демократії 7 листопада 2006 р. вона висловилася про те, що входження Хамасу до об'єднаного уряду автономії є можливість для змін і реформ у цій структурі. Говорячи про Хамас, К. Райс заявила: «Я не впевнена, що краще відносно цього угруповання: чи бігання на вулицях з масками на обличчях та зброєю в руках, чи те, що вони змушені постати перед виборцями і виконувати свої зобов'язання» [108].

Очевидно, що активне залучення Демократичної партії США до оновлення політики США на Близькому і Середньому Сході сприятиме посиленню більш прагматичних та реалістичних підходів до близькосхідного мирного процесу.

1.5. Політика США щодо Ірану та Сирії

Стратегія «просування демократії на Близькому Сході» передбачає також активну протидію тим режимам на Близькому і Середньому Сході, які, на думку нинішньої американської адміністрації, є головними базами та спонсорами тероризму і за-

своєю суттю є також диктаторськими, антидемократичними і стоять на заваді трансформаційних процесів у Близькосхідному регіоні. До таких країн США відносять Сирію та Іран.

У Зверненні Дж. Буша до нації 2 лютого 2005 р. наголошується, що «впроваджуючи мир у Ширшому Близькому Сході, ми мусимо конфронтувати з режимами, які продовжують надавати притулок терористам і намагаються отримати зброю масового знищення. Сирія все ще надає свою територію і частину території Лівану терористам, які намагаються знищити сподівання на мир у регіоні. Сьогодні Іран залишається найбільшою у світі державою-спонсором тероризму і намагається оволодіти зброєю масового знищення, водночас забираючи у свого народу свободу, якої вони прагнули і на яку заслуговують» [109].

Під час спільногопрес-інтерв'ю з новим міністром закордонних справ Ізраїлю Ц. Ліvnі 8 лютого 2006 р. Держсекретар США К. Райс прямо звинуватила керівництво Сирії та Ірану у цілеспрямованому підбуренні мусульман до здійснення масових актів насильства проти представництв та громадян західних країн після публікації карикатур на пророка Моххамеда. «Є уряди, - заявила К. Райс, - які намагаються використати цю можливість для провокування насильства. У мене немає жодних сумнівів, що Іран та Сирія намагаються для своїх власних цілей використати почуття людей. І світ повинен притягнути їх до відповідальності» [110].

Особливе місце серед зазначених країн посідає Іран. Серед країн Близького Сходу, відзначається у доповіді «Безпека, реформа і мир. Три стовпи американської стратегії на Близькому Сході», Іран постає як найбільш складний та першочерговий виклик. Це пов'язано з проблематичною поведінкою Ірану, яка характеризується патронатом терористичних угруповань. Намагання Ірану оволодіти ядерною зброєю можуть стати вирішальним кроком у Близькосхідному регіоні, коли такі держави, як Саудівська Аравія та Єгипет і, можливо, Сирія та Алжир також докладуть зусиль для отримання ядерної зброї й тим самим поставлять під загрозу нерозповсюдження ядерної зброї [111].

У зазначеній доповіді також проаналізовано основні складові політичної лінії США стосовно вирішення проблем, пов'язаних з Іраном.

• По-перше, відзначається можливість для Сполучених Штатів діяти не лише дипломатичними засобами, а й силовими. Підкреслюється, що на випадок провалу дипломатичних зусиль Сполучених Штатів у досягненні консенсусу щодо іранського питання, не відкидається використання воєнних засобів для розв'язання цієї проблеми.

• По-друге, наголошується на надзвичайній важливості досягнення консенсусу з Європою стосовно вироблення єдиної трансатлантичної позиції у переговорах з Іраном щодо його ядерної програми і формального заличення Сполучених Штатів до європейської дискусії з Іраном [112].

Дискусія та європейсько-іранські переговори у форматі європейської трійки стосується припинення Іраном своєї фінансової та матеріальної підтримки тих палестинських радикальних угруповань, які виступають проти мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту і тим самим кидають виклик нинішньому керівництву Палестинської автономії [113].

За американськими та ізраїльськими даними, Іран надає понад 80 % всієї фінансової та матеріальної допомоги таким формуванням, як Хезболла [114].

Ситуація навколо ядерних претензій Ірану різко загострилася на початку 2006 р., коли нове керівництво заявило, що припиняє дворічний мораторій на свою ядерну діяльність і зіміє пломби Міжнародного агентства з ядерної енергетики зі свого об'єкта у Натанзі, де здійснюються дослідження, спрямовані на будівництво центрифуг для збагачення урану.

Характеризуючи ситуацію, котра склалася у зв'язку з діяльністю Ірану, держсекретар США К. Райс оприлюднила тезу про те, що на Близькому Сході є кілька країн, які перебувають поза провідною тенденцією розвитку регіону, рухаються у напрямі підтримки мирної та всебічної угоди між Палестиною та Ізраїлем. Такими країнами було названо Сирію та Іран.

Іран, за словами К. Райс, надає підтримку терористичним організаціям у Палестині, зокрема Хезболлі, а Сирія намагається дестабілізувати та залякати населення Лівану і це є спільним для обох країн [115].

У ситуації, що склалася, політика Сполучених Штатів щодо Ірану визначається такими підходами.

• Передача «ядерного досьє» Ірану до Ради Безпеки ООН. У впливовій газеті «Вашингтон Пост» опубліковано редакційну статтю під назвою «Ядерний виклик Ірану». У статті зазначається, що крок Міжнародного агентства з ядерної енергії, можливо, не змінить поведінку Ірану і не призведе до прийняття Радою Безпеки ООН конкретних санкцій проти цієї країни. Як відомо, ядерна програма Північної Кореї обговорюється у цій міжнародній організації ось уже три роки, але позитивних результатів поки що немає. Якщо досі європейські уряди погрожували такими наслідками Ірану у випадку відновлення ним програми збагачення урану, то тепер вони повинні виконати свою погрозу. Якщо Захід злякається передати іранське «ядерне досьє» до Ради Безпеки ООН сьогодні, тим самим він підірве залишки довіри до себе у Тегерані й практично викреслити можливість мирного вирішення іранської ядерної проблеми [116].

• Створення широкомасштабної коаліції держав світу, до якої увійдуть не лише західні країни, Росія, Китай, Індія, а й обов'язково широке коло мусульманських, передусім арабських країн.

З цією метою віце-президент США Д. Чейні здійснив робочий візит на Близький Схід та провів переговори щодо іранського питання з королем Саудівської Аравії Абдуллою та президентом Єгипту Х. Мубараком. Під час переговорів арабські лідери висловилися за використання всіх можливостей для продовження переговорного процесу з Іраном. У промові президента Єгипту йшлося про те, щоб іранську ядерну програму пов'язати в один пакет з розглядом ізраїльського ядерного потенціалу. Президент також заявив, що Єгипет не підтримає резолюцію щодо Ірану доти, доки не буде підтверджено універсальність Договору про нерозповсюдження ядерної зброї на весь Близькосхідний регіон і такий підхід не буде вільним від подвійних стандартів [117].

У своєму розгорнутому вигляді нинішня політична лінія Вашингтона щодо іранського питання була визначена в останньому Зверненні американського президента до нації від 31 січня 2006 р. та у новій Стратегії національної безпеки США від 16 березня 2006 р.

У Зверненні до нації від 29 січня 2002 р. Дж. Буш назвав Іран «віссю зла». Нинішня концепція американського курсу

щодо Ірану розроблена значно детальніше і повністю підпорядкована стратегії «просування демократії» на Близькому Сході.

• По-перше, Вашингтон намагається провести чітку різницю між тегеранським режимом, який охарактеризовано як «вузьку клерикальну еліту, що ізолює власний народ від зовнішнього світу і піддає його репресіям», «кидає виклик усому світові своїми ядерними амбіціями» та «громадянами Іраку».

• По-друге, сьогоднішня концепція налаштована на посилення інформаційно-пропагандистського впливу США в Ірані, здійснення комплексу заходів, спрямованих на надання нового імпульсу спробам «zmіни режиму» у Тегерані із середини. Звідси - месіджі до іранського народу про те, що «Америка поважає вас, поважає вашу країну. Ми поважаємо ваше право самим визначити власне майбутнє і завоювати собі свободу», а також запевнення у тому, що «одного дня наша нація стане найближчим другом вільного та демократичного Ірану» [118].

• По-третє, Іран оголошується «спонсором терористів на палестинських територіях і у Лівані» і робиться висновок, що цьому потрібно «покласти край».

• По-четверте, стверджується, що іранський уряд ігнорує світ своїми ядерними амбіціями, і тому «держави світу не повинні дозволити іранському режиму оволодіти ядерною зброєю» [119].

У межах такої концептуальної схеми американська адміністрація намагається перебудувати свою політику щодо Ірану.

Така політика американської адміністрації знайшла свій подальший розвиток під час слухань у сенатському комітеті з питань зовнішніх відносин конгресу США щодо бюджету на 2007 фіiscalний рік, який має бути спрямований на забезпечення зовнішньополітичної діяльності США у напрямі «створення більш сприятливої ситуації у подальшому просуванні маршу свободи і демократії».

У виступах Державного секретаря США К. Райс сконкретизовано нову політичну лінію США щодо Ірану, яку було охарактеризовано як «стратегічний виклик для Сполучених Штатів» [120]. Ще раз було відверто заявлено про наміри і дії США щодо нинішньої іранської влади, які праві групи у конгресі називають «спробою зміни режиму».

Вперше Держсекретар США детально охарактеризувала діяльність, яку останнім часом Вашингтон реалізовував у напрямі підтримки дисидентських структур в Ірані: фінансування програм підготовки профспілкових активістів, захист їх від репресій, створення каналів зв'язку між іранськими реформаторами, дисидентами, громадянськими активістами.

Якщо протягом 2004-2005 рр. Державний департамент спрямував на таку діяльність 4 млн доларів, то у 2006 р. ця сума зросла до 10 млн доларів.

К. Райс запросила конгрес виділити додатково на 2006 р. 75 млн доларів США для «підтримки демократії» в Ірані. Ці гроші мають бути використані на розгортання цілодобового радіомовлення на Іран, створення мережі супутниковых телеканалів, збільшення фінансування іранських неурядових організацій, які виступають за захист демократії та прав людини, значного збільшення кількості іранської молоді, яка навчатиметься у Сполучених Штатах тощо [121].

Характерною особливістю нової Стратегії національної безпеки США є надання іранській темі першочергової уваги. Іранська проблема, особливо після обрання президентом Ірану представника радикального крила політичної еліти цієї країни М. Ахмадінежада, стала однією з найголовніших і найскладніших для Сполучених Штатів у Близькосхідному регіоні.

Передусім це пов'язано з атомною програмою Ірану, яка, на думку американського керівництва, має своєю головною метою створення ядерної зброї, а також із намаганням Ірану стати не лише регіональним лідером на Близькому Сході, а й лідером усього мусульманського світу. У стратегії національної безпеки США однозначно зазначено, що «жодна країна для нас не уявляє такої небезпеки, як Іран» [122].

Стратегія національної безпеки США серед головних чинників іранської загрози виділяє наступні: небажання Ірану поставити під контроль міжнародного співтовариства та МАГАТЕ свою атомну програму; спонсорування Іраном тероризму та загрози на адресу Ізраїлю; спроби підірвати близькосхідний мирний процес та зруйнувати демократію в Іраку, а також негативне ставлення до демократичних прагнень свого власного народу [123]. У документі також визначається головна лінія сучасної американської стратегії щодо Ірану, яка полягає у проведенні

чіткої різниці між іранським режимом та іранським народом. «Наша стратегія полягає у блокуванні загроз від режиму, водночас розширюючи наші контакти і зв'язки з народом, який страждає від репресій режиму» [124].

У спробах домогтися від Тегерану поступок щодо змісту і спрямованості своєї ядерної програми Вашингтон використовує численні засоби тиску. Це, по-перше, намагання створити глобальну антиіранську коаліцію, яка б виступила єдиним фронтом проти політики Ірану у ядерному питанні [125]. Подруге, намагання використати проти Ірану механізм санкцій Ради Безпеки ООН та всі наявні ресурси і можливості США. Під час свого виступу у Раді з питань зовнішніх відносин у м. Чикаго 19 квітня 2006 р. Держсекретар США К. Райс висловилася за підтримку дипломатичного вирішення питання щодо іранської ядерної кризи. Водночас вона підкреслила, що можливість воєнних засобів вирішення цієї проблеми також не відкидається [126].

Відповіддю на такі наміри американської адміністрації став спільний лист до президента США Дж. Буша. Лист написали колишні міністри закордонних справ США, Німеччини, Польщі, Нідерландів, Франції та Люксембурга М. Олбрайт, Й. Фішера, Б. Геремека, Й. ван Аартсена, Ю. Ведріна та Л. Полфер. Досвідчені дипломати нагадали Дж. Бушу, що будь-яке «одностороннє використання сили Вашингтоном не зустріне значної підтримки в Європі та нанесе ще більшої шкоди трансатлантичним відносинам саме у той момент, коли вони налагоджуються після розходжень з питань вторгнення до Іраку» [127].

Така негнучка політика Вашингтону щодо Ірану та Сирії особливо яскраво виявилася під час ліванської кризи влітку 2006 р. Скориставшись военною операцією Хезболли 12 липня 2006 р., під час якої було вбито 8 ізраїльських військовослужбовців, а двоє захоплено у полон, Білій дім обрав тактику, спрямовану на розгром Хезболли силами армії Ізраїлю. США не лише дали «зелене світло» широкомасштабним воєнним діям Ізраїлю в Лівані, а й робили все можливе, щоб загальмувати прийняття рішень на міжнародному рівні стосовно припинення вогню, щоб Збройні сили Ізраїлю змогли «завершити» роботу.

Для впровадження подібної тактики адміністрація США звинуватила Іран та Сирію, які за допомогою підвладної їм

ісламістської шийтської воєнно-політичної структури Хезболли «здійснили атаку на Ізраїль», «намагаються підривати перспективи для миру на Близькому Сході» та «підривати демократичний уряд Лівану» [128]. У своїй статті «Шлях до міцного миру» Держсекретар США К. Райс під тиском звинувачень на адресу США намагається перекласти всю відповідальність за затягування воєнних дій у Лівані саме на Іран та Сирію: «Увесь останній місяць, - пише вона, - коли всі навколо займалися пошуками миру, сирійський та іранський режими займалися тим, що намагалися максимально розтягнути війну, розпочату Хезболлою та надати їй якомога напруженіший характер» [129].

Така політика нинішнього американського президента у Лівані фактично зазнала поразки. Такого висновку дійшла більшість американських фахівців та арабських авторів. Старший науковий співробітник Інституту Брукінса у Вашингтоні Ф. Гордон та науковий співробітник дослідницької програми з питань зовнішньої політики того ж Інституту Дж. Шапіро у спільній статті під назвою «Америка на Близькому Сході отримала поразку» визначають негативні наслідки у ліванській війні для Америки. Зазначені науковці пишуть: «Вона [війна] об'єднала арабів-сунітів і арабів-шийтів у єдиний антиамериканський фронт, причому, це відбулося тоді, коли союзники США з числа мусульман-сунітів висловлювали зростаючу стурбованість у зв'язку з піднесенням Хезболли та Ірану. Така позиція зміцнила становище іракських бойовиків, які підтримуються Тегераном, спровокувавши їх на подальші дії - якраз у той момент, коли Вашингтон надіслав до Багдаду додаткові війська з тим, щоб зупинити хвилю насильства в цій країні. Вона відволікла увагу світу від іранської ядерної проблеми, причому це відбулося тоді, коли Рада Безпеки ООН збиралася пригрозити Ірану використанням санкцій. Вона зруйнувала рештки надій США на те, що Америку сприйматимуть у якості чесного посередника у переговорах між ізраїльтянами та арабами у пошуках миру на Близькому Сході. Вона підірвала позиції союзників США і демократичних реформаторів у арабських країнах. Вона також створила кризу довіри у лавах європейських союзників США у початковий момент покращення трансатлантичних взаємовідносин» [130].

Аналітики фактично одностайні у тому, що замість очікуваного розгрому Хезболли відбулося небувале посилення її авторитету не лише в Лівані, а й у всьому Арабсько-мусульманському світі [131].

Взагалі політика силового тиску на Іран, як це не парадоксально на перший погляд, лише зміцнює існуючий нині у Тегерані режим та завдає значної шкоди іранським реформаторським колам [132]. Економічні санкції проти Тегерану лише на руку нинішній іранській верхівці, будь-який стрибок цін на нафту у конкретних реальних умовах світового ринку та геостратегічного становища її ресурсів Ірану призведе не до послаблення, а до зміцнення «режimu мулл». Тому аналітики пропонують американському президентові та його команді «припинити пусті загрози і запропонувати Ірану справжні стимули для співробітництва: гарантії ненападу з боку Америки та Ізраїлю, відміну економічних санкцій США, уведених у 80-х роках і перспективу поступового покращення відносин у сфері торгівлі та інвестицій» [133].

Не випадково також в американському впливовому тижневику «Ньюсвік» було вміщено інтерв'ю з відомим іранським правозахисником М. Бахарі під промовистою назвою «Непотрібна боротьба». М. Бахарі роз'яснює, що Захід, особливо Америка, мають зрозуміти, що головною проблемою в Ірані є не ядерні справи, а відсутність активного громадянського суспільства. Якщо таке суспільство існуватиме, питання щодо ядерної програми стане другорядним. Нинішня ж політика США щодо ядерної програми Ірану є абсолютно хибною, тому що вона сприяє офіційному Тегерану. Тому увага світової спільноти повинна бути сфокусована на питаннях дотримання в Ірані прав особистості, а Захід, навпаки, має всіляко заохочувати вступ Ірану до Світової організації торгівлі та розвиток економічних зв'язків з Іраном з тим, що іранці та й уряд Ірану мають відчути себе частиною світової спільноти [134].

Також, на думку фахівців, існує потреба у докорінній зміні тактики щодо Сирії. Сирія довела, що без неї неможливе комплексне вирішення палестино-ізраїльського та арабо-ізраїльського конфліктів, нормалізація ситуації в Лівані та створення стабільної системи безпеки у Близькосхідному регіоні в цілому. Саме з урахуванням цих реалій Д. Росс, колишній дирек-

тор політичного планування у Державному департаменті США за Дж. Буша-старшого та спеціальний координатор з питань Близького Сходу за Б. Клінтона, а нині - консультант Вашингтонського інституту близькосхідної політики - пропонує Сполученим Штатам разом із Францією опрацювати комплекс заходів, спрямованих на економічне, політичне й безпекове заохочення Сирії до співробітництва з США та ЄС з питань нормалізації ситуації на Близькому Сході, а також щоб віддалити Сирію від Ірану. Д. Росс припускає можливість відновлення переговорів Ізраїлю з Сирією щодо Голандських висот та інших спірних проблем [135]. Колишній радник Держдепу США, який брав активну участь у розробці дипломатичної стратегії США одразу ж після подій 11 вересня 2001 р., Ф. Леверетт також вважає, що інтересам Сполучених Штатів відповідало б налагодження широкого стратегічного діалогу з режимом Б. Ассада у Дамаску з метою відновлення американо-сирійського співробітництва з найважливіших регіональних питань та пропозицій для Сирії значних стратегічних надбань [136].

Призначення колишнього екс-директора ЦРУ Р. Гейтса на посаду міністра оборони США, на думку багатьох експертів, приведе до того, що він намагатиметься схилити президента Дж. Буша піти на переговори з іранським керівництвом. Р. Гейтс висловив свої погляди щодо іранського питання у 2004 р., коли разом зі З. Бжезінським очолив робочу групу, яка опублікувала доповідь під назвою «Іран: час для пошуку нових підходів». Група фахівців, створена Радою з питань зовнішніх відносин, дійшла висновку, що США необхідно вступити у прямі довготривалі переговори з Тегераном, незважаючи на його неготовність співробітничати. «Ісламська Республіка тримається досить впевнено, країна не стоїть на порозі революційного перевороту. - такий висновок групи. - Сили, які намагаються зберегти існуючу в Ірані систему, міцно утримують контроль над країною і є єдиним справжнім джерелом влади. Невідкладність питань, пов'язаних з /іранською/ проблемою, вимагає, щоб Сполучені Штати пішли на переговори з існуючим режимом, а не чекали його повалення» [137].

Таким чином, найвірогідніше, Р. Гейтс обере лінію, що спіпаде з лінією Євросоюзу щодо переговорів з Іраном з широкого кола питань.

Розгорнуту програму оновленого зовнішньополітичного курсу США щодо Ірану з урахуванням усіх реалій і тенденцій Близькосхідного регіону дав знаменитий американський дипломат, архітектор американської зовнішньої політики часів «холодної війни» Г. Кіссінджер. У статті «Що нам робити з Іраном?» Г. Кіссінджер обґрунтоває ідею, що питання про ядерну програму Ірану потрібно розглядати як складову більш широких переговорів з цією країною з урахуванням геополітичних реалій. Він переконаний, що Іран та Сирія мають бути залучені до переговорного процесу, який змінить їхню позицію, як це відбулося з Китаєм наприкінці 70-х - початку 80-х років ХХ століття [138]. Однією з головних передумов зацікавленості Ірану щодо переговорного процесу є створення такої регіональної структури, яка б зробила імперіалістичну політику неефективною. Сформування такої структури вимагає від Сполучених Штатів розробки конкретної стратегічної програми, яка б дозволила залучити до такої структури регіональної безпеки як Іран, так і арабські країни регіону. При цьому Іран має посісти почесне, але не домінуюче місце. Значну роль у створенні такого нового дизайну регіональної безпеки має відіграти відновлення близькосхідного мирного процесу, що передбачає тісне співробітництво між США, Європою та поміркованими арабськими державами. Лише цілеспрямована та креативна дипломатія стосовно Ірану, стверджує відомий дипломат й політолог, спроможна створити нову, стабільну ситуацію у регіоні [139].

1.6. Інформаційно-пропагандистське супроводження реалізації стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході

Відповідно до головних цілей «стратегії просування демократії на Близькому Сході» Білий дім приділяє значну увагу пропагандистсько-ідеологічному забезпеченню її реалізації.

Протягом останнього часу, внаслідок негативної реакції на політику США у палестино-ізраїльському конфлікті, в Іраку та Лівані, у мусульманських країнах Близького і Середнього Сходу відбувається стрімке поширення антиамериканських наст-

рой. Так, останні соціологічні дослідження Центру Геллапа, Центру стратегічних та міжнародних досліджень у Вашингтоні переконують, що лише 31 % опитаних у 10 мусульманських країнах (Марокко, Єгипет, Туреччина, Ліван, Йорданія, Саудівська Аравія, Іран, Пакистан, Бангладеш та Індонезія) вірять у те, що метою американської політики на Близькому і Середньому Сході є встановлення демократії. Характерно, що населення навіть таких країн як Йорданія та Єгипет, які є найближчими союзниками США у регіоні, висловилося надзвичайно скептично щодо політики США: відповідно 65 % і 64 % опитаних у цих країнах не вірять у демократичні цілі американської політики [140].

У цьому зв'язку перед Сполученими Штатами постало завдання розробки широкомасштабної програми інформаційно-пропагандистського забезпечення стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході. Впровадженням такої програми займається заступник Державного секретаря США з питань публічної дипломатії. Цю посаду з вересня 2005 р. обіймає К. Нагіс, яка протягом тривалого часу працювала головним іміджмейкером нинішнього американського президента [141]. Стратегія публічної дипломатії, як центральної ланки механізму реалізації інформаційно-пропагандистського забезпечення політики США у Близькосхідному регіоні, базується на трьох головних стратегічних цілях:

- створення позитивного іміджу Сполучених Штатів як світової опори у боротьбі за свободу та гідність народів;
- ізоляція та маргіналізація вояовничого екстремізму, протидія ідеології ненависті та тиранії, нейтралізація їхніх зусиль втягнути Захід у конфлікт з ісламом, демонстрація поваги до мусульманської культури та внеску мусульманської цивілізації у світовий розвиток;
- пропаганда та поширення спільних інтересів та спільних цінностей між американцями та народами різних країн, культур та віросповідання [142].

Американською адміністрацією розроблено кілька довгострокових програм, таких як «Американсько-ісламський діалог» та «Вихід у мусульманський світ», спрямованих на підвищення іміджу США в Арабсько-мусульманському світі, посилення ролі ідеології й практики поміркованого, модернізованого

ісламу у громадській думці та політиці країн Близького і Середнього Сходу [143].

Так, за ініціативи Інституту Брукінса та його Сабан Центру з питань вивчення близькосхідної політики 18-20 лютого 2006 р. відбувся Американсько-ісламський світовий Форум (м. Доха, Катар), у роботі якого взяло участь понад 180 відомих політиків, бізнесменів, інтелектуалів з 38 країн світу. Порядок денний Форуму «Лідери здійснюють зміни» було підпорядковано аналізові багатьох злободенних проблем, починаючи від «війни карикатур» до розробки стратегій розвитку співробітництва Заходу та Ісламського світу, досягнення діалогу та взаєморозуміння між релігіями та цивілізаціями [144].

Газета «Вашингтон Пост», аналізуючи річний бюджет 2005 р., затверджений конгресом США на розвиток демократії у світі, підкреслювала, що значне збільшення коштів, які плануються на впровадження демократії у мусульманському світі, що відбиває центральну роль і значення близькосхідної політики Вашингтона. Так, Національний фонд за демократію отримав 80 млн дол., удвічі більше, ніж у 2003 р., причому 40 млн дол. призначалося саме на розвиток Близькосхідної демократичної ініціативи президента Дж. Буша. Голос Америки отримав додатково 10 млн дол, які мають забезпечити додатково до арабомовних програм ведення програм перською, дарі, урду та пушту мовами [145].

У 2002 р. на державній радіостанції «Голос Америки» була проведена реорганізація. Замість арабської редакції радіостанції створено дві радіостанції - Радіо Сава (Разом) та Близькосхідна радіомережа.

Радіо Сава з річним бюджетом у 35 млн долларів орієнтовано передусім на молодь. Мовлення здійснюється у FM-діапазоні, а також через супутники зі студій у Вашингтоні та Дубаях (Об'єднані Арабські Емірати). Ефірний час мовлення заповнюють новини, які перемежовуються музикою (як західною, так і східною). Передачі Радіо Сава можуть слухати близько 51 % арабської молоді.

На початок 2005 р. радіостанція охоплювала 15 млн слухачів. У лютому 2004 р. з'явилося також супутникове телебачення «Аль-Хурра» (незалежна), передачі якого транслюються на 22 країни Близькосхідного регіону. Трансляція ведеться

переважно із США і складається з новин та публіцистичних передач, які перемежовуються програмами про спорт, музику, розваги. Бюджет «Аль-Хурри» складає 62 млн дол. - це найбільший проект такого гатунку з часів створення «Голосу Америки» (1942 р.). За даними британської газети «Санді Таймс», опитування свідчать, що не менше, як 20 % жителів Йорданії, Кувейту, Лівану, Марокко і Саудівської Аравії, які мають доступ до супутникового телебачення, є постійними глядачами програм «Аль-Хурри» (агентство Рейтер називає цифру 25 %) - тобто, щоденна аудиторія досягає 21,3 млн осіб.

У 2003 р. розпочала роботу радіостанція «Фрі фарда» («Вільне завтра»), яка здійснює передачі на фарсі. Її цільовою аудиторією є молоде покоління іранців віком до 30 років [146].

Останнім часом адміністрація американського президента проробляє нові ініціативи, спрямовані на вдосконалення механізмів здійснення публічної дипломатії у Близькосхідному регіоні. Так, у виступі Держсекретаря США К. Райс у Джоржтаунському університеті, присвяченому питанням зовнішньої політики США, відзначалося, що адміністрацією американського президента розробляються заходи, спрямовані на поліпшення стратегії здійснення публічної дипломатії на регіональному рівні. Щодо Близького Сходу передбачається, що американські дипломати мають виступати арабською мовою на найбільш впливових телевізійних каналах регіону, таких як «Аль-Джазира».

З цією метою планується створити на Близькому Сході регіональний публічний дипломатичний центр для того, щоб забезпечити активну участі у пропагандистській роботі в регіоні кращих американських дипломатів, які володіють арабською мовою. Центр також має координувати американську стратегію публічної дипломатії на регіон Близького Сходу і через присутність у самому регіоні [147].

За ініціативи Державного департаменту США у боротьбі «за розум і серця» Арабсько-мусульманського світу протягом наступних кількох років особлива увага приділятиметься так званим «пілотним» країнам, тобто тим країнам Ісламського світу, які мають важливе значення в ідеологічній боротьбі з ісламським екстремізмом. До таких країн передусім відносять Афганістан, Індонезія, Малайзія, Єгипет та інші країни Близькосхідного

регіону. Рада з питань зовнішніх відносин рекомендувала також значно покращити та поглибити стосунки з Туреччиною, яка спроможна допомогти США встановити тісніші зв'язки з Ісламським світом [148].

Зазначимо, що на ефективність інформаційно-пропагандистської роботи США в мусульманських країнах Близького і Середнього Сходу вкрай негативно впливають ті прорахунки та помилки, які допускає Дж. Буш у своїй політиці в регіоні, а також, навіть, у своїй політичній лексиці. Так, хвилю обурення і протесту в країнах Арабського Сходу викликало використання поняття «ісламо-фашизм», яке використав американський лідер у своєму зверненні 10 серпня 2006 р. [149].

1.7. Підсумки та уроки впровадження у життя американської стратегії «просування демократії» на Близькому Сході

Майже п'ятирічний термін «здійснення демократизації Близького Сходу» по-американськи дозволяє проаналізувати сильні та слабкі сторони сучасної стратегії США на Близькому і Середньому Сході, причини значних прорахунків та помилок, допущених адміністрацією Дж. Буша під час реалізації головних цілей.

Сьогодні в аналітичному середовищі Сполучених Штатів Америки точиться жвава дискусія щодо недоліків, проблем та перспектив стратегії «просування демократії на Близькому Сході». Так, учасники конференції «Тема свободи на Близькому Сході: балансування демократії та стабільності», яку проведено Вашингтонським інститутом близькосхідних досліджень у вересні 2005 р., відзначили такі головні прорахунки у реалізації зазначененої стратегії.

- Існують невідповідності між гучними обіцянками адміністрації Дж. Буша та їх виконанням у реальній політиці, а також між моральными принципами, які проголосує американська влада та моральними вадами самої влади.

- Одним із чинників антиамериканських настроїв на Близькому Сході є манера, спосіб, у який Вашингтон намагається поставити питання свободи на порядок денний. Адміністрація

Дж. Буша надто загально використовує риторику щодо свободи. Наприклад, війна в Іраку спочатку пояснювалася як превентивний удар проти потенційно катастрофічної загрози: можливістю з боку С. Хусейна передати зброю масового знищення до таких терористичних угрупувань, як Аль-Каїда. Згодом таке пояснення американської адміністрації було замінено на інше - на необхідність боротися за свободу лише тоді, коли коаліція не спромоглася знайти таку зброю. Тому твердження, що війну розпочато, щоб принести свободу регіону, тільки поширює недовіру до американської риторики і намірів.

Існує наявна невідповідність та подвійні стандарти щодо використання гасла свободи у політиці Сполучених Штатів. Проголошуючи боротьбу з тиранією в усьому світі як основну мету свого курсу, президент Дж. Буш не зважає на дії своїх союзників, наприклад, Пакистану. Виявляється невідповідність між гаслами свободи американської зовнішньої політики і деякими конкретними діями США в регіоні. Дуже важко, наприклад, американському послу у Єгипті або Саудівській Аравії ставити питання про тортури, коли весь світ побачив фотографії про те, що відбувалося у в'язниці Абу-Грейб в Іраку [150].

Стратегія просування демократії, яку здійснює американська адміністрація, потерпає також від нестачі терпіння та спрощеного підходу до змін існуючих правлячих режимів у багатьох країнах Близькосхідного регіону [151].

У книзі «Незастрахована мандрівка: впровадження демократії на Близькому Сході» відомий фахівець Центру Карнегі М. Отавей, зазначає, що необізнаність щодо ісламських груп є «одним з головних недоліків політики США на Близькому Сході» [152]. Необізнаність не дозволяє Сполученим Штатам обрати правильну тактику щодо таких впливових ісламських угруповань, як Брати-мусульмани чи Хамас.

М. Отавей також аналізує, чому араби ставляться з такою недовірою до політики США на Близькому Сході. По-перше, вони не вважають Сполучені Штати чесним брокером у регіоні внаслідок особливих відносин Вашингтона з Ізраїлем. По-друге, арабські аналітики вважають, що адміністрація Дж. Буша більше зацікавлена у «косметичному ремонті» таких режимів, як Х. Мубарака в Єгипті, тому що єгипетський президент є корисним союзником США у регіоні [153].

У доповіді групи підтримки, створеної при Раді з питань зовнішньої політики, яку очолюють М. Олбрайт, колишній Держсекретар США, та В. Вебер, голова Національного фонду за демократію, підкреслюється, що підтримка Сполученими Штатами демократичних реформ у Арабському світі є вирішальним чинником у боротьбі з тероризмом і у відновленні американського іміджу на Близькому Сході. У доповіді підкреслюється, що Близький Схід має бути у центрі уваги зовнішньої політики США у нинішнього та наступних поколінь, і що Вашингтон має можливість допомогти зробити регіон більш демократичним.

У доповіді зазначається, що США мають сприяти розвитку демократичних інституцій протягом тривалого часу і завданням Америки на Близькому Сході є підтримка демократичної еволюції, а не революції. Окрім того, забезпечення політичних, економічних та соціальних змін у Арабському світі потребує спеціальної стратегії для кожної країни.

Особлива увага у доповіді звертається на ісламські рухи та політичні партії, які відіграють вирішальну роль у демократизації Близького Сходу. М. Олбрайт підкреслює, що Сполучені Штати мають підтримати участь у політичному процесі кожної такої групи або партії, котра дотримується правил та норм демократії. Важливо зрозуміти, - зазначає М. Олбрайт, - що міролюбні ісламські групи є важливою складовою процесу. Політики мають визнати, нарешті, що такі збройні організації, як Хамас і ліванська Хезболла вже є учасниками демократичного життя цих суспільств [154].

Колишній радник Державного департаменту США старший науковий співробітник Фонду «Нова Америка» Ф. Ловеретт головним недоліком нинішньої стратегії Дж. Буша на Близькому і Середньому Сході вважає відступ від принципу реалізму у зовнішній політиці. При цьому, як приклад для наслідування, він називає «парадигму Кіссінджера», який створив «парадигму великої стратегії США на Близькому Сході» за президентства Р. Ніксона та Дж. Форда. Згідно з цією парадигмою американська політика завжди має відстоювати посилення реформаторів і маргіналізацію радикалів. Кращим шляхом реалізації цієї мети є уважне управління, головним чином, дипломатичними засобами, балансом влади у регіоні. Сутність такої політики

полягає у кваліфікованому використанні стимулів «калача і батога». За такої політики попередження про негативні наслідки тих регіональних гравців, які виступають проти американських цілей, використовуються водночас з обіцянками надати стратегічні переваги тим, хто розшириє співробітництво зі Сполученими Штатами. Саме така політика, зазначає аналітик, дозволила США досягти значних успіхів у 80-90 роках ХХ століття. Але адміністрація Дж. Буша-молодшого відкинула такий підхід до близькосхідної політики, внаслідок чого протягом наступних п'яти років результатом здійснення «доктрини Буша» на Близькому Сході стало посилення радикальних сил і послаблення реформаторів, а сам Близький Схід перетворився на найбільш нестабільний регіон з часів закінчення «холодної війни» [155].

Дж. Зогбі, президент Арабо-американського інституту у Вашингтоні, аналізуючи проблеми реалізації близькосхідної стратегії нинішньої американської адміністрації, зазначає основний недолік такої політики - правильні гасла й бачення того, що потрібно зробити, розходяться із засобами і шляхами, за допомогою яких ці гасла втілюються у життя. Президент Дж. Буш, зазначає Дж. Зогбі, «має правильне бачення: демократичний Ірак, Ліван та Палестина; дводержавне вирішення арабо-ізраїльського конфлікту; без'ядерний Іран; Близький Схід як регіон миру, що крокує до свободи і достатку. Бачення вірне. Але шлях, який він обрав для того, щоб реалізувати це бачення, призвели до тих неприємностей, які й мають сьогодні Сполучені Штати у регіоні» [156].

Одним з найбільших прорахунків офіційного Вашингтону було сподівання, що повалення режиму С. Хусейна призведе до швидкого розгортання демократичних та трансформаційних процесів у Близькосхідному регіоні. Як саркастично зазначила впливова американська газета «Вашингтон Пост», «стверджувалось, що шлях до миру в Єрусалимі проходить через Багдад. Стверджувалося, що звільнивши Ірак від страшного режиму С. Хусейна, Сполучені Штати розв'яжуть демократичну революцію в Арабському світі. Повернітесь назад та згадайте ті гучні гасла захисників політики Дж. Буша після виборів в Іраку рік тому. Все, що стверджувалося, провалилося» [157].

Аналітики Вашингтонського інституту близькосхідної політики, розглядаючи головні пріоритети США на Близькому

Сході у 2006 р., наголошують, що питання демократизації Близькосхідного регіону посідатимуть скромніше місце у порядку денному, як це було на початку війни в Іраку. Зазначається, що демократизація в Іраку вже не є головною проблемою адміністрації президента США. Швидше за все, головними пріоритетами США в Іраку стануть безпека цієї країни, захист американських військових та виведення певної частини військового контингенту. Щодо самої демократизації на Близькому Сході, то визначається, що системні зміни не «відбуваються за одну ніч», і цей процес триватиме впродовж життя цілої генерації, а Сполучені Штати мають сконцентрувати свої зусилля на підготовці підґрунтя для наступних генерацій через допомогу місцевим реформаторським силам, впровадження влади закону та економічний розвиток регіону [158].

Знаковим моментом у полеміці навколо відповідності американської стратегії «просування демократії» на Близькому Сході та її результатів стала поява книжки відомого класика неоконсерватизму Ф. Фукуями «Америка на роздоріжжі: демократія, влада і неоконсервативна спадщина» [159]. Це останнє дослідження автора «Кінця історії та останньої людини» виявилося, як зазначає рецензійна стаття у «Нью-Йорк Таймс», «могутнім звінчуючальним актом проти війни в Іраку, розв'язаної адміністрацією Дж. Буша, та тієї ролі, яку відіграли ідеї неоконсерватизму - превентивна війна, «доброчесна» гегемонія та односторонні дії у тому, щоб ухвалити рішення щодо війни та її відповідних наслідків [160]. Головний висновок аналізу відомим науковцем результатів американської «трансформаційної» політики полягає у тому, що на Близькому Сході, як і в інших регіонах, неможливий прискорений «марш свободи» від тиранії до справжньої демократії за кілька лічених років, що у політиці сприяння трансформаційним процесам та демократичним змінам необхідно ретельно враховувати історичні традиції та менталітет, ступінь їхньої готовності до кардинальних перетворень.

У процесі здійснення політики просування демократії на Близькому Сході Сполученим Штатам довелося зустрітися з проблемою імплементації таких головних принципів демократичного суспільства, як вільні, прямі вибори.

Виявилося, що за конкретних умов існування багатьох країн Близькосхідного регіону формалізація виборчого процес-

су, поспішність у їого реалізації може привести до результатів, прямо протилежних тим, які передбачалися. Подібне трапилося під час парламентських виборів у Палестинській автономії. «Працючу демократію неможливо створити насоком, - стверджується у «Вашингтон пост» у статті «Двоє виборів, один урок», - демократизація є важкою та складною. Вона передбачає обережну розбудову інститутів та увагу до деталей [161].

Не випадково зазначену проблему президент США Дж. Буш був змушений розглядати і у своєму Зверненні до нації від 31 січня 2006 р. Аналізуючи проблеми здійснення демократичних реформ на Близькому Сході, американський президент констатував, що «вибори життєво важливі, але це тільки початок. Впровадження демократії передбачає верховенство закону, захист меншин та сильні, відповідальні інституції, які витримують більше, як одне голосування» [162].

Одним з найбільш невдалих напрямів близькосхідної політики США за останні роки залишається іранський. Сполучені Штати так і не спромоглися розробити таку стратегію відносин з Іраном, яка була б адекватною існуючим реаліям у регіоні Близького і Середнього Сходу, Перської затоки, враховувала б роль і значення Ірану як одного з регіональних лідерів, історичні традиції та потенціал цієї країни, менталітет іранського народу тощо.

На думку провідного американського експерта з питань Ісламського світу Г. Фулера, політика США щодо Ірану є «немудрою». Навіть коли минуло понад 25 років після іранської революції, - зазначає американський аналітик, - «США все ще насолоджується своєю відмовою розпочати переговори з Іраном. Певна річ, з Іраном пов'язано багато проблем, а американська політика лише ускладнює їх» [163].

Від результатів проміжних виборів до конгресу американці очікують значних змін у близькосхідній політиці Сполучених Штатів, сподіваються, що вона стане більш реалістичною, креативною та гнучкою. Вже сьогодні очевидно, що опрацювання найбільш нагальних проблем американської стратегії у Близькосхідному регіоні відбудуватиметься на основі двопартійного діалогу, тому значно збільшиться вплив Демократичної партії та її аналітичних розробок на формування політичної лінії США на Близькому і Середньому Сході. Очікується, що особлива

увага приділятиметься опрацюванню оновленої стратегії США в Іраку, активізації близькосхідного мирного процесу, змінам у ставленні до Ірану і Сирії у напрямі розвитку політичного діалогу та переговорного процесу з ними, проблемам адекватного сприйняття ролі радикального ісламу у сучасних політичних процесах на Близькому і Середньому Сході тощо [164].

Разом з тим, попри допущені помилки та прорахунки, реалізація нового стратегічного курсу «просування демократії» на Близькому Сході вже має деякі результати.

По-перше, активна політика США у цьому напрямі сприяла тому, що питання демократизації та трансформації регіону посіли сьогодні центральне місце у порядку денному політичного життя країн Близького і Середнього Сходу.

По-друге, у багатьох країнах регіону розпочалися зрушення у напрямі здійснення перших кроків на шляху до політичних реформ, модернізації суспільства. Відрізняючись між собою за глибиною, темпами, розмахом такі кроки сьогодні все більше і більше визначають головну тенденцію розвитку Близького і Середнього Сходу.

У цьому контексті цілком слушними є міркування Державного секретаря США К. Райс під час її виступу на 88 щорічному з'їзді Американського Легіону стосовно тих змін, які відбулись у Близькосхідному регіоні протягом останнього часу. «П'ять років тому, - зазначає К. Райс, - хіба ми могли уявити, що напружені дебати про демократичні, економічні та соціальні реформи поширюватимуться у кожній країні Ширшого Близького Сходу, дебати не про те, чи потрібно переходити до реформ, а про те, як переходити?» [165].

По-третє, Сполучені Штати створили систему механізмів впровадження нової стратегії через Американсько-Близькосхідну Партнерську Ініціативу Угоди про вільну торгівлю, Форум заради майбутнього тощо.

Сполучені Штати є на сьогодні головною домінуючою силовою у Близькосхідному регіоні, від позиції яких вирішальною мірою залежить розв'язання головних проблем регіону. Старший науковий співробітник Фонду Карнегі за міжнародний мир Р. Каган, аналізуючи сучасну роль США на Близькому і Середньому Сході, зазначав, що «навіть на Близькому Сході, де ворожість до Сполучених Штатів Америки поширена

найбільше, американський вплив залишається на подив значним. Більшість країн регіону продовжують бачити у Сполучених Штатах такого гравця у врегулюванні ізраїльсько-палестинського конфлікту, якому немає заміни. Курс адміністрації Дж. Буша на розповсюдження демократії, при всій його хаотичності і непослідовності, безумовно, впливає на перебіг подій у Єгипті, Йорданії, Саудівській Аравії та Лівані - не говорячи вже про Ірак. Попри прогнози, які лунали під час іракської війни, ворожість до США в Арабському світі не заважає ані владі, ані її опонентам співробітничати з Вашингтоном [166].

Р. Хаас, президент Ради з питань зовнішньої політики США, у статті «Новий Близький Схід» дає розгорнутий аналіз як помилок, які були допущені Сполученими Штатами на Близькому і Середньому Сході, так і тих можливостей, які мають США для збереження свого впливу у регіоні. На його думку, американським політикам потрібно уникати у майбутньому двох основних помилок, водночас використовувати дві основні можливості.

Перша помилка полягає у надмірному сподіванні на ефективність військової сили. Але американський досвід та втрати в Іраку, як і, відповідно, ізраїльський у Лівані, довели хибність таких сподівань. Навпаки, надмірне використання військової сили, відвертий силовий тиск на деякі країни і режими лише сприяють подальшій радикалізації Арабсько-мусульманського світу, що врешті-решт обертається проти самих США. *Друга помилка* полягає у надмірному сподіванні на швидку демократизацію регіону, що має автоматично ліквідувати тут всі головні конфлікти. Але процес демократизації надто довготривалий, і навіть зрілі демократії, як переконує досвід Великобританії, не мають імунітету від тероризму. Тому Сполучені Штати мають продовжити працювати з недемократичними урядами в регіоні. Щодо демократизації, то потрібно визнати, що вона не зводиться лише до демократично проведених виборів. США повинні ініціювати передусім реформи в освітній сфері, забезпеченні економічної лібералізації й відкритого ринку, заохочувати правлячі кола арабських та мусульманських країн до делігітимізації тероризму і засудження його прихильників тощо [167].

Що стосується *можливостей*, які мають бути ефективно використані Сполученими Штатами, то *першою* є насамперед

інтенсифікація активності США у напрямах, які не мають міліарну основу. Це може бути створення регіонального форуму для сусідніх з Іраком країн (особливо Туреччини та Саудівської Аравії) та інших зацікавлених країн, які вже мали конструктивну роль в Афганістані у 2001 р. Обов'язково потрібно, на думку Р. Хаас, залучивши Іран та Сирію. Стосовно Сирії, її потрібно заохотити до співробітництва із США перспективами економічних переваг від такої позиції, а також відновленням переговорів щодо статусу Голандських висот.

Щодо Ірану Сполучені Штати мають розпочати переговори, які стосувалися б питань ядерної програми, розвитку економічних, політичних та безпекових відносин з цією країною. Американська дипломатія має також активніше працювати над розв'язанням ізраїльсько-палестинського конфлікту, орієнтувшись на укладання мирної угоди між Ізраїлем і Палестиною у кордонах 1967 р. При цьому потрібно сідати за стіл переговорів з Хамасом, як свого часу було зроблено у Великобританії з лідерами Ірландської Республіканської Армії (IRA).

Друга можливість полягає у максимальній нейтралізації для Сполучених Штатів негативних наслідків нестабільності у Близькосхідному регіоні. Шлях до цього полягає у розробці комплексу заходів технологічного, фінансового характеру, спрямованих на зниження залежності США від близькосхідних енергоресурсів. Також США мають опрацювати додаткові заходи з тим, щоб не допустити використання цих ресурсів терористичними організаціями [167].

Сьогодні американський політикум напруженено працює над переосмисленням та модернізацією стратегічної лінії США на Близькому і Середньому Сході. Чи прислухається керівництво країни до порад аналітиків, врахує реалії сучасного і «нового» Близького Сходу, чи внесе відповідні корективи до своєї політики? Час покаже.

Використана література

1. Эволюция политики администрации Буша на Ближнем Востоке: от дистанцирования к активному вмешательству // Политика США в меняющемся мире. - М.: Наука, 2004. - С. 262.

2. *President Delivers State of the Union Address.* The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/01/20020129 - 11.html>

3. *Бжезинский З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. - М.: Международные отношения, 2005. - С. 86-87.

4. *Security, Reform, and Peace. The Three Pillars of US Strategy in the Middle East.* Report of the Presidential Study Group. The Washington Institute for Near East Policy. Washington, 2005. p. x.

5. *III Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Against US and Our Friends // The National Security Strategy of the United States of America* - <http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>. - P. 6.

6. *Ibid.*

7. *IX. Transport America's National Security Institutions to Meet the Change Opportunities of Twenty-First Century // The National Security Strategy of the United States of America* - <http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>. p. 22.

8. *III Strengthen Alliances to Defeat Global Terrorism and Work to Prevent Against US and Our Friends // The National Security Strategy of the United States of America* - <http://www.whitehouse.gov/nsc/nssall.html>. P. 6

9. *Harding I., Woltte R.* «US Will Rebuild Iraq as a Democracy» // Financial Times, 2002, September, 23.

10. *McFaul M.* The Liberty Doctrine // Policy Review 2002, №112, April-May.

11. *Ibid.*

12. *The National Strategy of the United States of America.* - Washington, March 2006. - P. 1.

13. *President Discusses Foreign Policy During Visit to State Department.* The State Department, Washington, D.C. // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/08/print/20060814-3.html>

14. *President G. W. Bush.* Freedom in Iraq and Middle East. Remarks at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy. U.S. Chamber of Commerce. Washington. D.C. 2003, November 6. // <http://state.gov/p/nea/res/rm/26019.htm>

15. *Rice C.* Remarks at the American University in Cairo. Cairo, Egypt, 2005, June 20 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/48328.htm>

16. *Rice C.* Remarks With Jordanian Foreign Minister Farong Qaszawi After Their Meeting. Amman, Jordan 2005, June 19 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/48302.htm>

17. *Bush G. W.* State of the Union Address. United States Capitol. Washington. D.C. 2004, January 20. // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/01/20040102-7.html>
18. *Bush G. W.* Freedom in Iraq and Middle East. Remarks at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy. U.S. Chamber of Commerce. Washington. D.C. 2003, November 6. // [http.state.gov/p/nea/res/rm/26019.htm](http://state.gov/p/nea/res/rm/26019.htm)
19. *Bush G. W.* State of the Union Address. United States Capitol. Washington. D.C. 2004, January 20. // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/01/20040102-7.html>
20. *President* Discusses Foreign Policy During Visit to State Department. The State Department, Washington, D.C. - 14.08.2006.
21. *President* Discusses War on Terror at National Endowment for Democracy. Ronald Reagan Building and International Trade Center, 2005, October 6 // <http://www.state.gov/s/ct/rls/rm/54390.htm>
22. *President Bush* Delivers State of the Union Address. The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>
23. *The National Strategy of the United States of America.* - Washington, March 2006. - P. 9-10.
24. *Ibid.* - P.10-11.
25. *Rice C.* The Promise of Democratic Peace // Washington Post, 2005, December 11.
26. *Bush. G. W.* Freedom in Iraq and Middle East. Remarks at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy. U.S. Chamber of Commerce. Washington. D.C. 2003, November 6. // [http.state.gov/p/nea/res/rm/26019.htm](http://state.gov/p/nea/res/rm/26019.htm)
27. *President Bush* Delivers State of the Union Address. The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>.
28. *Bush G. W.* State of the Union Address. United States Capitol. Washington. D.C. 2004, January 20. // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/01/20040102-7.html>.
29. *Rice C.* Remarks at the American University in Cairo. Cairo, Egypt, 2005, June 20 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/48328.htm>
30. *Bush Aims For Greater Mideast Plan.* Editorial // Washington Post. - 2004. - March, 10.
31. *A Multilateral* Mr. Bush // Washington Post. - 2004. - January, 23.

32. *Middle East Partnership Initiative* // <http://mepi.state.gov/mepi/>
33. *Powell C. L.* The US-Middle East Partnership Initiative: Building Hope for the Years Ahead // <http://www.state.gov/secretary/rm/2002/15920pf.htm>
34. *Middle East Partnership Initiative. History* // <http://mepi.state.gov/mepi/c/10130.htm>
35. *Middle East Partnership Initiative. Goals* // <http://mepi.state.gov/mepi/c/10120.htm>
36. *Middle East Partnership Initiative: US Support for Freedom and Democracy in the Middle East Bureau of Public Affairs. Washington. DC, 2005, July 18* // <http://mepi.state.gov/r/pa/sep/2005/49757.htm>
37. *Middle East Partnership Initiative* // <http://mepi.state.gov/mepi/>; *Carpenter I. S. Reform in the Middle East: A Role for the U.S.* // mepi.state.gov/mepi/44201.htm
38. *President Bush Presses for Peace in the Middle East. Remarks by the President in Commencement Address at the University of South Carolina. University of South Carolina. Columbia, South Carolina* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/05/20030509-11.html>
39. *Powell J. Free Trade Agreements: The Quiet Economic Track of U.S. Middle East Policy. Policy Watch #1079, February, 13, 2006* // [www.washingtoninstitute.org/templateCO5.php? CID=2443](http://www.washingtoninstitute.org/templateCO5.php?CID=2443)
40. *Badrakhan A.W. The US Ports and their Concerns* // Dar al hayat, 2006, March, 15; *Mistrust Clouds US-Arab Economic Forum* // www.islamonline.net/English/News/2006-06/27/01.shtml
41. *Fact Sheet: US-Middle East Free Trade Area (MEFTA)* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/06/20040609-37.html>
42. *Rice K. Transforming the Middle East* // *Washington Post*, 2003, August 7.
43. *Security, Reform, and Peace. The Three Pillars of US Strategy in the Middle East. Report of the Presidential Study Group. The Washington Institute for Near East Policy. Washington, 2005. p. 11.*
44. *National Strategy for Victory in Iraq. National Security Council, 2005, November. - P. 4.*
45. *Ibid. - P. 4-5.*
46. *President Discusses War on Terror and Upcoming Iraqi Elections. Philadelphia, Pennsylvania* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/12/print/20051212-4.html>
47. *President Outlines Strategy for Victory in Iraq. United States Naval Academy. Annapolis, Maryland, 2005, November, 30* // <http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/57468.htm>

48. *National Strategy for Victory in Iraq*. p.3.
49. *Security, Reform, and Peace. The Three Pillars of US Strategy in the Middle East*. - P. 15.
50. *Iraq Polls Kick Off With a «Loud Bang»* // <http://www.islamonline.net/English/News/2005-12/15/article01.shtml>
51. *Bush G. W. Iraqi Out-of-Country Voters. The Oval Office*. Washington, D.C. 2005, December 15 // <http://www.state.gov/p/nea/rls/rm/58132.htm>
52. *Заява МЗС України щодо проведення парламентських виборів в Іраку*// <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/1411.htm>
53. *Macdonald A., Baker L. Heavy Turnout in Iraq Poll* // <http://www.arabnews.com/services/print/print.asp?artid=74779&d=16bcm=128cy=2005>
54. *Strategy for Victory in Iraq*. - P. 9.
55. *Wright R. Democrats Find Iraq Alternative Is Elusive* // *Washington Post*, 2005, December, 5.
56. *President Addresses Veterans Of Foreign Wars on the War on Terror. Omni Shoreham Hotel. Washington, D.C.* // www.whitehouse.gov/news/release/2006/01/print/20060110-1.html; *Wilson P. Bush tried to shape Iraq debate in election year* // <http://today.reuters.com/PrinterFriendlyPopup.aspx?type=politicsNews&storyID=uri20>
57. *Ibid.*
58. *President Bush Delivers State of the Union Address. The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C.* - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>
59. *President Meets With Current and Former Secretaries of State and Defense* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060105.html>
60. *Ibid.*
61. *The National Strategy of the United States of America*. - *Washington*, March 2006. - P.12
62. *Ibid.*
63. *Ibid.*
64. *Strategy Condoleezza Rice. Bagdad, Iraq, April 26, 2006. Joint Roundtable with Secretary of Defence Donald Rumsfeld with Local Reporters* // www.state.gov/secretary/rm/2006/65293.htm
65. *President's Remarks on the Formation of a New Government in Iraq*// www.whitehouse.gov/news/releases/2006/05/print/20060521.html
66. *Ibid.*

67. *President Bush Makes Surprise Visit to Iraq, Meets with Prime Minister Maliki in Bagdad, June 13, 2006* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/06/print/20060613.html>.

68. *Presidents Remarks to the Travel Pool After Meeting with Interagency Team on Iraq, June 12, 2006* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/06/print/20060612-6.html>

69. *President Bush and Prime Minister Maliki of Iraq Participate in Press Availability, July 25, 2005* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/07/print/20060725.html>

70. *President George W. Bush / The Rose Garden. The White House, Washington DC, June 14, 2006. Press Conference on Iraq and Other Matters* // www.state.gov/p/nea/rls/rm/2006/67895.htm

71. *Iraq at Risk of Civil War, Top Generals Tell Senators.* By D. Priest and M. Jordan // Washington Post, 2006, August 4

72. *Moubayed S. «Misunderestimating» Bush's Iraq* // Asian Times, 2006, August 21.

73. *Каспрук В. Послідовність СІІА. Буш проти поділу Іраку* // День. - 2006. -19 серпня.

74. *Press Conference by the President. White House Conference Center Briefing Room, August 21, 2006* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/08/print/20060821.html>

75. Ibid.

76. *Baker P. Bush's New Iraq Argument: It Could Be Worse* // Washington Post, 2006, August 24

77. *Press Conference by the President, 2006, October 25* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/10/print/20061025.html>.

78. Ibid.

79. Ibid.

80. *Rodgers B. US Voters Send Message of Change in Iraq. War Strategy* // <http://www.voanews.com/english/2006-11-09-voa44cfm?renderforprint=1>

81. *Press Conferernce by the President, 2006, November 8* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/11/print/20061108-2.html>.

82. *Терехов А. Буш отдає Пентагон кремленологу. Уход Рамсфельда - сигнал готовності президента США договариватися с демократами* // Независмая газета. - 2006. - №244.

83. *Press Conference by the President, 2006, November 8; President Bush meets with Cabinet, 2006, November 9* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/11/print/20061109.html>

84. *Wright R. Bush Initiates Iraq Policy Review Separate From Baker Group's* // The Washington Post, 2006, November 15.

85. *Tisdall S.* US plans last big push in Iraq // The Guardian, 2006, November 16.
86. *President Bush Calls for New Palestinian Leadership.* The Rose Garden // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/print/20020624-3.html>
87. *Ibid.*
88. *A Performance-Based Roadmap to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict.* Press Statement. Office of the Spokesman. Washington, D.C. 2003, April 30 // <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/20062pf.htm>
89. *Elements of a Performance-Based Roadmap to a Permanent Two-State Solution to the Israeli-Palestinian Conflict.* Draft 10/15/02 // <http://www.mideastweb.org/guartem2.htm>
90. *Security, Reform and Peace. The Three Pillars of U.S. Strategy in the Middle East,* p. 54-55.
91. *Secretary Condoleezza Rice.* Statement on Palestinian Elections Remarks at the World Economic Forum in Davos, Switzerland, Via Digital Videoconference, 2006, January 26 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/59870.htm>
92. *Press Conference of the President.* James S. Brady Briefing Room. // www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060126html
93. *President Bush Delivers State of the Union Address.* The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>.
94. *Gollust D.* US Seeks United Approach on Aid to Hamas-Led Palestinian Government // <http://www.voanews.com/english/2006-01-29-voa30.cfm?renderforprint=1>
95. *Opening Remarks by Secretary of State Condoleezza Rice Before the House International Relations Comitee,* Washington, DC, February 16, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61505.htm>
96. *The National Security Strategy of the United States of America,* Washington, March 2006. - P. 9.
97. *Ibid.*
98. *Ibid.* - P. 38.
99. *President Bush and Prime Minister Sharon Discuss Economy Middle East.* Prairie Chapel Rauch, Crawford, Texas, April 11, 2005 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/04/print/20050411-2.html>
100. *President Bush and prime Minister Ehud Olmert of Israel Participate in Joint Press Availability,* May 23, 2006 // www.whitehouse.gov/news/releases/2006/05/print/20060523-9.html

101. *Rice hints at support for Israeli unilateral withdrawal* // Haaretz, 2006, 31.03.
102. *Mearsheimer J.I., Walt St.M. The Israel Lobby and the US Foreign Policy.*: John Kennedy School of Government, Harvard University, 2006. - 82 p.
103. *Mearsheimer J.I., Walt St.M. The Israel Lobby* // London Review of Books, Vol.28, No.6, 23 March. - P. 1.
104. *President Bush Addresses United Nations General Assembly*, United Nations, New York, September 19, 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/09/print/20060919-4.html>
105. *Secretary Condoleezza Rice. Remarces With Palestinian Authority President Mahmoud Abbas After Their Meeting*, Ramallah, West Bank, October 4, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/73576.htm>
106. *Secretary Condoleezza Rice, Helping Palestinians Build a Better Future. Keynote Address at the American Task Force on Palestine Inaugural Gala*, October 11, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/73895.htm>
107. Ibid.
108. *Lazaroff T. Rice: Better to have Hamas in gov't than armed on streets* // Jerusalem Post, 2006, Nov. 8.
109. *State of the Union Address*. The United States Capitol Washington, D.C., 2005, February, 2.
110. *Secretary Condoleezza Rice. Remarks With Israeli Foreign Minister Tsipi Livni After Their Meeting*. Benjamin Franklin Room, Washington, DC, February 8, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/60746.htm>
111. *Security, Reform and Peace. The Three Pillars of U.S. Strategy in the Middle East*. - P. x.
112. Ibid. - P. x-xl.
113. Ibid. - P. 30-31.
114. *Iran's Nuclear Challenge* // The Washington Post, 2006, January, 12.
115. *Rice K. On-the-Record Briefing by Secretary of State Condoleezza Rice*. Washington, DC. 2006, January, 12 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/59083.htm>
116. Ibid.
117. *Ghazanfar A. K. Saudi-US Talks Focus on ME, Iran* // <http://www.arabnews.com/services/print/print.asp?article=76451&rd=18&cm=1&y=2006&>; *Naszawi S. Saudi Arabia, Egypt tell Cheney to give Iran more time* // <http://www.suntimes.com/cgi-bin/print.cgi?getReferrez=http://www.suntimes.com/output>

118. *President Bush Delivers State of the Union Address.* The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>

119. *Ibid.*

120. *Secretary Condileezza Rice.* Excerpts from the Remark for the Delivery Before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, February 15, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61282.htm>

121. *Secretary Condileezza Rice.* Excerpts from the Remark for the Delivery Before the Senate Foreign Relations Committee, Washington, DC, February 15, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/61262.htm>

122. *The National Security Strategy of the United States of America,* Washington, March 2006. - P. 20

123. *Ibid.*

124. *Ibid.*

125. *Global Coalition Forming to Deal With Irans Nuclear Program* // <http://usinfo.state.gov/utils/printage.html>

126. Secretary Condileezza Rice. Opening Remarks and Q&A Session at Chicago Council on Foreign Relations. Chicago, Illinois, April 19, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/64797.htm>

127. *Talk to Iran,* President Bush // International Herald Tribune, 2006, April 2006.

128. *President Discusses Foreign Policy During Visit to State Department.* The State Department, Washington, DC, August 14, 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/08/print/20060814-3.html>

129. *Rice C. A Path to Lasting Peace* // The Washington Post, 2006, August 16.

130. *Gordon Ph. And Shapiro J. US has emerged at a loser in the Middle East* // Financial Times, 2006, August 20.

131. *Borchgrave de Ar. Iran scores in world war* // The Washington Times, 2006, August 25; *Seal P. Geopolitical Consequences of the Lebanon War* // Dar al hayat, 2006, 18 July; *Ibrahim S.E. The «New Middle East» Bush Is Resisting* // The Washington Post, 2006, August 23; *Salhani U. New Mideast realities* // The Washington Times, 2006, August 24.

132. *Stefens Ph. Artful Iran outplays hesitant America* // Financial Times, 2006, August, 25.

133. *The Times*, 2006, August, 24.

134. *Wrong Fight.* Aprominent activist in Iran says the West should focus on human rights, not nukes. WEB EXCLUSIVE. By Maziar Bahari // Newsweek, 2006, 21-28.

135. *Ross D.* A Cease-Fire Reality: Dealing With Syria // The Washington Post, 2006, August, 17.
136. *Leverett Fl.* Illusion and Reality // <http://www.middle-east-online.com/english/?id=17311=17311&format=0>
137. *Shannon E.* Will Robert Gates Sway the Iran Debate? // Time, 2006, Nov. 9.
138. *Kissinger H.* What we do with Iran? // Khaleej Times, 2006, November 17.
139. *Ibid.*
140. *Muslims* Doubt US Midest Democracy Drive: Poll // <http://islamonline.net/English/News/2005-12/10/article01.shtml>
141. *President* and Secretary Honor Ambassador Karen Hughes at Swearing in Ceremony. September 9, 2005 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/52846.htm>
142. *Under Secretary* for Public Diplomacy and Public Affairs // <http://www.state.gov>
143. Швєд В. О. Пріоритети близькосхідної політики України у контексті стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки-2005. - К.: Знання України, 2005. - С. 581.
144. 2006 US-Islamic World Forum Leaders Effect Change. Doha, Qatar // www.brookings.edu/fr/saban/events/200602_1islamforum.htm
145. *Baker P.* Finding Scarce for Export of Democracy. Outside Mideast, U.S. Efforts Lags // Washington Post, 2005, March 18.
146. СІІА на Ближньому Востоке: борьба за умы и сердца // <http://www.Washprofile.org/ru/node/4124?PHPSES-SID=9866585301248dd106986af387>.
147. *Rice C.* Remarks at Georgetown School of Foreign Service. Georgetown University, Washington, DC, 2006, January, 18 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/59306.htm>
148. *US Eyes* «Strategic Influencers» in Muslim World // www.islamonline.net/English/News/2006-06/29/03.shtml
149. *Bush's* Islamo-fascist remark is off the mark // http://archive.gulfnews.com/articles/print_friendly_version.jsp?global_name=/chanel ...
150. *The «Freedom Agenda» in the Middle East: Balancing Democracy and Stability.* Featuring Robert Blackwill and Samuel Berger. 2005 Weinberg Founders Conference // <http://www.washingtoninstitute.org/templateCO7php?CID=257>
151. *Latham I.* Promoting Democracy in the Middle East: US. Credibility Hinges on Success in Iraq // <http://www.voanews.com/english/NewsAnalysis/2005-03-22-voa25.cfm>

152. *Ibid.*

153. *Buel* Meredith. Task Force: US Support for Arab Reform Critical to Winning War on Terror // <http://www.voanews.com/english/2005-06-09-voa76.cfm>

154. *Ibid.*

155. *Loverett F.* Illusion and Reality.

156. *Zogbi J.* How the US can get out of its mess in Middle East // http://archive.gulfnews.com/articles/print_friendly_version.jsp?global_name=/chanel...

157. *Baker P.* Finding Scarce for Export of Democracy. Outside Mideast, US Efforts Lags // The Washington Post, 2005, March, 18.

158. *Featuring James F. Hoge Jr., Stuart Rottenberg.* America and the Middle East, circa 2006. Special Forum Report, 2006, January 25 // <http://www.washingtoninstitute.org/template-c05.php?CID=2434>.

159. *Fukuyama F.* America at the Crossroads: Democracy, Power and Neoconservative Legacy. Yale University Press. 2006. - 240 p.

160. *Kakutani M.* Supporter's voice now turns on Bush // New York Times, 2006, March, 19.

161. *Dionne E. J.* Two Elections and a Lesson // The Washington Post, 2006. January 27.

162. *President Bush Delivers State of the Union Address.* The President's State of the Union Address. The United States Capitol Washington, D.C. - <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/01/print/20060131-10.html>.

163. *Грехем Фуллер.* политика США в Ираке привела к катастрофе // <http://www.regnum.ru/news/575507.html?forprint>

164. *Buel M.* Experts: Changes Expected in US Middle East Policy Following Election // <http://www.voanews.com/english/2006-11-09-voa57.cfm?renderforprint=1>

165. *Secretary Condoleezza Rice.* Remarks at the 88th Annual American Legion Convention, August 29, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/71636.htm>

166. *Kagan R.* But still America is a coloss // The Washington Post, 2006, January, 17.

167. *Haass R.N.* The New Middle East // Foreign Affairs, 2006, November / Desember / - P. 135.

168. *Ibid.* - P. 138.

ЄВРОСОЮЗ: РЕАЛІЗАЦІЯ СТРАТЕГІЇ ЄВРО-СЕРЕДЗЕМНОМОРСЬКОГО ПАРТНЕРСТВА

2.1. Барселонський процес (Євро-Середземноморське Партнерство) як нова модель довгострокової політики Євросоюзу на Близькому і Середньому Сході

Найважливішою ознакою нової геополітичної конфігурації світу, що інтенсивно формується на початку ХХІ століття, є перетворення Європи на самостійний центр світової політики, який через багато обставин має всі потенційні можливості стати визнаним лідером світового цивілізаційного процесу. Одним з найбільш значущих кроків Євросоюзу щодо перетворення на провідний світовий центр сили є формування ним власної стратегічної лінії у відносинах з країнами Близького і Середнього Сходу.

У першій половині 90-х років минулого століття Євросоюз розпочав здіснення «нової середземноморської політики», а згодом - політики Євро-Середземноморського Партнерства, спрямованої на формування якісно нового типу відносин між Європою та Північною Африкою і Близькосхідним регіоном.

Основними факторами, що активізували політику Євросоюзу у зазначеному напрямі, були такі.

По-перше, ЄС перетворюється на могутнє об'єднання західноєвропейських держав, на своєрідний світовий центр, який відчуває свою силу і вплив на всі сфери міжнародного життя. Потреби його економічного і політичного розвитку вимагають розширення системи союзів і взаємодій.

По-друге, курс на втягування до своєї «орбіти» країн Північної Америки та Близького Сходу обу-

мовлений необхідністю витримати конкуренцію, насамперед із Сполученими Штатами Америки, як у глобальному, так і у трансатлантичному масштабах. Керівництво Євросоюзу та тих провідних європейських країн, які є локомотивом його подальшого розвитку, добре усвідомлюють, що від зростаючого співробітництва Об'єднаної Європи з Арабсько-мусульманським світом, передусім з мусульманськими країнами Південного і Східного Середземномор'я, доступу до використання їх природних та інших ресурсів залежатиме майбутнє Євросоюзу.

По-третє, саме на кордонах Європи та Близькосхідного регіону тривають дестабілізуючі процеси воєнно-політичного та соціально-економічного характеру (ізраїльсько-палестинський конфлікт, кіпрська та курдська проблеми, ситуація навколо Іраку, громадянська війна в Алжирі тощо), які є загрозою подальшому становленню Євросоюзу.

Крім того, Європейський Союз у своїй політиці щодо Південного та Східного Середземномор'я керується зростаючими взаємозв'язками Європи з країнами цього регіону, більшість з яких є мусульманськими. При цьому враховується вплив внутрішньої ситуації в цих країнах не лише на економічні інтереси ЄС, а й на безпеку на всьому європейському континенті, формування оборонної політики Європи та зусилля європейців щодо контролю над демографічною ситуацією.

Як зазначає директор регіональної стратегічної програми Центру Ніксона у Вашингтоні, колишній помічник президента США Р. Рейгана з близькосхідних питань Дж. Кемп, «глибоке проникнення Європи у регіон Близького Сходу зростатиме і особливо у політичному плані, незважаючи на те, яку політику здійснюють Сполучені Штати у цьому регіоні. Вже протягом найближчого часу через постачання близькосхідних енергоносіїв та інших ресурсів, а також зважаючи на глибоко взаємопов'язану історію європейське майбутнє залежатиме від Близького Сходу ще більшою мірою, ніж від Сполучених Штатів [1].

Керівництво Євросоюзу добре розуміє, що відсутність чіткої політики у напрямі підтримки економічного розвитку держав Південного і Східного Середземномор'я призведе до того, що розрив у доходах населення цих країн, який порівняно з країнами Європи становив у 1998 році 1:12, у 2010 році зрос-

те відповідно до 1:20. Подібне співвідношення неминуче викличе зростання соціально-економічної, політичної, демографічної та криміногенної ситуації. При цьому загальна чисельність населення країн цього регіону у 2010 р. складатиме понад 300 млн осіб (у 1995 р. - 220 млн осіб). ЄС виходить також із того, що ці країни забезпечують 20 % енергетичних потреб, постачають до Європи половину своєї продукції, що експортується (а північноафриканські держави - 2/3), і закупають у нього половину свого імпорту [2].

Слід враховувати також, що на початку ХХІ ст. імміграційний потік до Європи з країн Близького Сходу та Північної Африки ще більше посилився. Так, у звіті, який було підготовлено в рамках Програми розвитку ООН, зазначається, що більшість арабської молоді планують виїхати зі своїх країн. При цьому найпривабливішими для себе вони вважають Європу та Сполучені Штати Америки. У звіті «Розвиток арабського народовладдя - 2002» наголошується, що лише 13 % тих, хто налаштований на еміграцію, готові перейхати до іншої арабської країни.

У звіті також відмічається зростаюча стурбованість через це у самій Європі, зокрема у Бельгії, Німеччині, Франції, куди спрямовується головна хвиля мігрантів з Північної Африки та Арабського світу [3]. Тому ще у середині 90-х років у Європі виникла необхідність опрацювання такої моделі розвитку відносин з країнами Північної Африки та Близького Сходу, яка б допомогла Об'єднаній Європі здійснювати ефективну допомогу цьому регіону в соціально-економічному розвитку, сприяла б подоланню значних розбіжностей у рівні життя, забезпечила б стабільний розвиток країн зазначеного регіону.

Барселонський процес як інноваційну модель розвитку стратегічних відносин Євросоюзу з країнами Близькосхідного регіону було започатковано на Євро-Середземноморській конференції міністрів закордонних справ у Барселоні 27-28 листопада 1995 р. Ця конференція стала відправним пунктом у здійсненні політики Євро-Середземноморського Партнерства (Барселонського процесу) у межах нового широкого і гнучкого формату політичних, економічних і соціальних відносин між 25 країнами Євросоюзу та 10 партнерами Східного Середземномор'я і Близького Сходу (Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Марокко,

Палестинська автономія, Сирія, Туніс і Туреччина). Окрім перелічених країн, статус спостерігача з 1999 р. має Лівія.

Барселонська декларація (1995 р.) визначила три головні напрями співпраці у межах Євро-Середземноморського Партнерства: створення спільної зони миру і стабільноті за допомогою невикористання сили у політиці та діалогу з питань безпеки; формування зони спільного процвітання через соціальне, культурне та гуманітарне співробітництво, яке має на меті налагодження порозуміння між культурами; обмін та взаємозагачення між громадянськими суспільствами. Євросоюз розглядає Євро-Середземноморське Партнерство як глобальну й всеохоплювальну політику між рівними партнерами з амбіційними довготерміновими цілями, політичне, безпекове, соціальне, культурне та гуманітарне співробітництво на принципах поваги до прав особистості, демократичності тощо. Центральним аспектом таких відносин є перехід до відкритої ринкової економіки через зосередження уваги на економічному і фінансовому співробітництві [4].

У контексті здіснення політики Євро-Середземноморського Партнерства Генеральний директорат із зовнішніх відносин Європейської комісії відповідає за зв'язки з країнами та територіями регіону, включаючи переговори та імплементацію положень Євро-Середземноморського Партнерства у рамках двосторонніх та багатосторонніх відносин з 12 середземноморськими партнерами, створення Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі з 12 середземноморськими партнерами ЄС, вирішення питання щодо вільної торгівлі з Радою співробітництва арабських держав Перської затоки (ЗСАДПЗ), які є для Європи одними з найважливіших торгівельних партнерів; управління фінансовою підтримкою з боку Євросоюзу близькосхідного мирного процесу, насамперед здіснення допомоги Палестинській автономії; підготовку пропозицій для здіснення Європейською комісією політики стосовно таких країн Близького і Середнього Сходу, як Іран, Лівія, Алжир; вироблення позиції Євросоюзу щодо конфлікту у Сахарі; здіснення менеджменту другої найбільшої програми у сфері зовнішніх відносин - МЕДА й інших регіональних бюджетних ліній, які разом мають фінансування в обсязі 1 млрд євро щорічно.

Європейська Рада і Рада Європейського Союзу відіграють вирішальну роль у здісненні політичних ініціатив Євросоюзу,

а також забезпеченні його активної участі щодо вирішення глобальних проблем Близькосхідного регіону.

Європейський парламент бере безпосередню участь у здійсненні політики Євро-Середземноморського Партнерства через заохочення політичного діалогу й поширення головних цінностей Євросоюзу, таких як права людини і демократія.

Європейська Рада спільно із Європейським парламентом складають бюджет розвитку Євро-Середземноморського Партнерства [5].

Євро-Середземноморське Партнерство має два взаємодоповнююальні виміри: двосторонній, у межах якого ЄС впроваджує всеохоплююче співробітництво з кожною країною регіону, та регіональний, одним з найсуттєвіших інноваційних аспектів якого є партнерство у сфері політичного, економічного та культурологічного співробітництва з регіоном у цілому.

Найважливішою формою співробітництва на двосторонній основі є Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію, що укладаються з кожною країною окремо. Вони містять загальні принципи, якими керується Євро-Середземноморське Партнерство, та специфіку взаємовідносин Євросоюзу з кожною країною Близького і Середнього Сходу. Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію є головними договірно-правовими документами у відносинах між ЄС та середземноморськими партнерами і структурно охоплюють три основні напрями відповідно до цілей Барселонської декларації. До тексту Угод внесено також фундаментальні положення - про права людини, політичний діалог, вільний рух товарів, економічне, фінансове, соціальне та культурне співробітництво, організаційні питання. Кожна конкретна угода включає також положення, які мають специфічний характер для двосторонніх відносин ЄС з конкретною країною [6].

Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію замінили собою угоди першого покоління, укладені у 70-х роках - так звані Угоди співробітництва. Протягом 1997-2004 рр. було укладено 9 Угод про Євро-Середземноморську Асоціацію з Палестинською автономією, Тунісом, Ізраїлем, Марокко, Йорданією, Єгиптом, Алжиром, Ліваном та Сирією. До цих дев'яти Угод можна додати й десяту, укладену в 1995 р. між Євросоюзом і Туреччиною щодо створення митного союзу [7].

Євросоюз на сьогодні є найбільшим донором у наданні невійськової допомоги країнам Близькосхідного регіону. Так, у 2003 р. через механізми Євро-Середземноморського Партнерства близькосхідні країни отримали близько 1 млрд євро у вигляді грантів та 2 млрд євро через позики, не враховуючи допомоги, наданої країнами Євросоюзу, що беруть участь у Партнерстві згідно з їхніми національними програмами [8].

Головним фінансовим інструментом ЄС у реалізації Євро-Середземноморського Партнерства є програма МЕДА (*MEDA Program*). Більшість фондів МЕДА розподілена між 9 країнами-партнерами (за винятком Кіпру, Мальти та Ізраїлю) на двосторонній основі з метою надання підтримки процесу економічного переходу (тобто переважно для підготовки запровадження режиму вільної торгівлі) та зміцнення соціально-економічного балансу країн (зниження короткотермінових витрат, пов'язаних з економічним переходом, за допомогою відповідних заходів у сфері соціальної політики). Решта фондів МЕДА використовується для вжиття регіональних заходів. За період 1995-2004 рр. на фінансування співробітництва Європейського Союзу із середземноморськими партнерами через програму МЕДА спрямовано 6,2 млрд євро із загальної суми 6,8 млрд євро бюджетних ресурсів. Сьогодні МЕДА здійснює другий програмний період (2000-2006 рр.) з бюджетом 5,3 млрд євро [9].

Реалізація Євро-Середземноморського Партнерства тісно пов'язана з розвитком відносин Євросоюзу з країнами Перської затоки. Зв'язки ЄС із Саудівською Аравією, Бахрейном, Кувейтом, Оманом, Катаром та Об'єднаними Арабськими Еміратами здійснюються через Угоду про співробітництво, яку було підписано між Європейським Союзом і Радою співробітництва арабських держав Перської затоки у 1989 р., а з Іраном, Іраком та Єменом - за двосторонніми угодами. З 1989 р. міністри за кордонних справ Євросоюзу та ЗСАДПЗ щорічно проводять Спільну Раду міністрів, а також засідання Спільного комітету з питань співробітництва і Діалог регіональних директорів.

Метою згаданої вище Угоди є забезпечення стабільності у цьому стратегічно важливому регіоні та підтримка економічних і політичних реформ. Угода про співробітництво 1989 р. містить зобов'язання обох сторін розпочати переговори щодо ук-

ладення Угоди про вільну торгівлю. Такі переговори розпочалися ще у 1990 р., але внаслідок нестабільної ситуації у регіоні Перської затоки вони ще тривають. 5 квітня 2005 р. у Бахрейні відбулося засідання міністрів закордонних справ Євросоюзу та Ради співробітництва арабських держав Перської затоки, присвячене двостороннім відносинам. Центральною темою засідання став пошук спільних кроків у напрямі формування зони вільної торгівлі [10].

2.2. Сучасне бачення перспектив розвитку Барселонського процесу

Успіхи, проблеми і труднощі перших років втілення в життя Барселонського процесу, серйозні виклики й загрози, що постали у регіоні Близького і Середнього Сходу на початку ХХІ ст., змусили Євросоюз та його відповідні структури визначитися з подальшими перспективами Євро-Середземноморського Партнерства на основі опрацювання комплексних стратегічних програм діяльності Євросоюзу у Середземноморсько-Близькосхідному ареалі. Такими комплексними програмами стали «Загальна Стратегія Європейського Союзу у Середземноморському регіоні», затверджена 10 червня 2000 р. [11] та «Стратегічне Партнерство Євросоюзу із Середземномор'ям та Близьким Сходом» (червень 2004 р.) [12].

Останній документ було розроблено на підставі узагальнення наслідків та уроків воєнної операції США в Іраку з метою повалення режиму С. Хусейна, проголошеної США стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході, рішень «великої вісімки» у Сі-Айленді щодо Ініціативи Ширшого Близького Сходу і Північної Африки, досвіду боротьби з тероризмом у Близькосхідному регіоні, посилення тенденції до вироблення спільної трансатлантичної політики.

Пріоритетами «Стратегічного Партнерства Євросоюзу із Середземномор'ям та Близьким Сходом» було визначено забезпечення спільних інтересів, а саме допомога близькосхідним партнерам щодо протистояння сучасним викликам; важливість партнерського підходу у взаємних стосунках; необхідність диференціації, визнання того, що реформи можуть бути успішними

лише за умови, якщо вони визрівають у середині суспільства, яким допомагають, а не нав'язані ззовні. Крім того, необхідно умовою партнерства стало переведення цих інтересів у конкретні політичні дії для вирішення проблем і викликів, що постають перед Середземномор'ям та Близьким Сходом [13].

У зазначених документах підкреслюється, що Середземномор'я та Близький Схід є ареалом стратегічної важливості для ЄС, одним з головних чинників якої є геополітичний. Європа, Середземномор'я та Близький Схід поєднані географічно та історично. Середземне море завжди пов'язувало народи цих ареалів. Зростає кількість мешканців та громадян в країнах Євросоюзу, які за своїм походженням є переважно вихідцями з країн Середземномор'я та Близького Сходу. Це сприяє розвиткові всебічних зв'язків між народами Європи та Ширшого Близького Сходу. Сьогодні лише у Західній Європі мешкають близько 15 млн вихідців з Близькосхідного регіону [14]. Географічна близькість Європи та Близького Сходу у довгостроковій перспективі збільшує їхню спільну залежність, тому документи ЄС щодо стратегії розвитку із зазначенням регіоном підкреслюють, що політика Євросоюзу у майбутньому має враховувати ці реалії так, щоб зростання цієї взаємозалежності мало позитивні результати.

Слід зазначити, що протягом наступних 25 років європейська залежність від близькосхідної нафти постійно зростатиме. Про це говориться в оприлюдненій Міжнародним агентством з енергетики (МАЕ) у жовтні 2004 р. доповіді «Світові енергетичні перспективи» [15]. Цю тенденцію також підкреслив відомий американський фахівець з близькосхідних питань Е. Кордісмен у своєму останньому дослідженні «Енергетичний розвиток на Близькому Сході» [16].

За висновками паризького Інституту з питань безпекових досліджень, очікується, що у 2025 р. країни Близькосхідного регіону, передусім Саудівська Аравія, Іран та Ірак, забезпечуватимуть понад 80 % потреб Євросоюзу у нафті порівняно з нинішніми 45 % [17].

У 2005 р. Євросоюзом було здійснено низку заходів, присвячених 10-ї річниці Євро-Середземноморського Партнерства, під час яких було проаналізовано основні досягнення, проблеми та труднощі процесу імплементації цієї програми, а також

намічено плани на наступні п'ять років. 30-31 травня 2005 р. у Люксембурзі відбулася VII Євро-Середземноморська конференція міністрів закордонних справ країн-учасниць Барселонського процесу, яка була присвячена аналізові його сучасного стану. У заключному документі конференції підкреслювалося, що прийняття Барселонської декларації 28 листопада 1995 р. стало поворотним пунктом у взаємовідносинах між Європейським Союзом та його сусідами з Південної та Східної частин Середземномор'я, а саме партнерство стало унікальним за своїм розмахом. Водночас наголошувалося, що, незважаючи на позитивні досягнення, потрібно ще багато зробити для реалізації всього потенціалу Барселонської декларації.

Сьогодні в умовах подальшої глобалізації світу Євросоюз залишається головним партнером середземноморських країн у сфері торгівлі товарами та послугами, причому це є взаємовигідне партнерство. Понад 50 % торговельного обороту країн регіону припадає на Євросоюз, а для деяких країн більше 70 % їхнього експорту спрямовано до Євросоюзу. Європа виступає найбільшим прямим іноземним інвестором і Євросоюз є у регіоні найбільшим провайдером фінансової допомоги [18].

Ювілейний саміт Євро-Середземноморського Партнерства, який відбувся у Барселоні 27-28 листопада 2005 р., прийняв три головні документи: політичний - «Президентську заяву», спеціальний - «Кодекс поведінки проти тероризму» та соціально-економічний - «Програма дій на 5 років».

У «Президентській заяві» учасники саміту підтвердили своє прагнення створити загальний простір миру, стабільності та процвітання у Середземноморському регіоні шляхом діалогу, обмінів і співробітництва. При цьому відзначалося, що виконання цього завдання потребує всебічного підходу до питань зміцнення безпеки, справедливого врегулювання регіональних конфліктів, зміцнення демократії, верховенства закону, поваги до прав людини, стабільного і збалансованого економічного та соціального розвитку, боротьби з бідністю, забезпечення більшого взаєморозуміння між культурами і народами. Країни - участниці саміту також підтвердили свою відданість принципам і цілям Барселонської декларації, яка залишається наріжним каменем Євро-Середземноморського Партнерства [19].

У «Заяві» підкреслюється, що Барселонський процес робить важливий внесок у забезпечення прогресу близькосхідного мирного процесу. Вона також закликає до повної імплементації «Дорожньої карти» і заохочує учасників близькосхідного мирного процесу до продовження прямого діалогу і переговорів для реалізації дводержавного плану вирішення конфлікту, мирного співіснування двох самостійних держав - миролюбного Ізраїлю та життезадатної, суверенної і демократичної Палестини, які житимуть поруч у мірі й безпеці.

Цей документ підтверджує необхідність досягнення справедливого, всеохоплюючого і довготривалого врегулювання близькосхідного конфлікту на основі «Дорожньої карти», принципів Мадридської конференції, включаючи принцип «мир в обмін на землю», резолюції Ради Безпеки ООН 242, 33вк і 1397, а також таких регіональних ініціатив, як Бейрутська арабська мирна ініціатива. Партнери також закликають до активізації зусиль з метою досягнення прогресу у мирному процесі на Близькому Сході на всіх трьох напрямах - палестинському, сирійському і ліванському [20].

У «Заяві» зверталася увага й на ті зміни, що відбулись як у самому Євросоюзі, так і на міжнародній арені після прийняття Барселонської декларації 1995 р. Так, Євросоюз розробив і здійснює Європейську політику сусідства, яка посилює та доповнює Барселонський процес, Європейську безпекову і оборонну політику, у рамках якої здійснює діалог із Середземноморськими партнерами, у тому числі й близькосхідними. Особливе місце сьогодні посідає Туреччина як кандидат на вступ до Євросоюзу і як член Євро-Середземноморського Партнерства.

Проголошуються також спільні зобов'язання партнерів у найважливіших напрямах політичного, безпекового, економічного, культурного співробітництва. Серед них виділяються зміщення демократії, забезпечення регіональної безпеки, створення Близькосхідної Зони, вільної від зброї масового ураження, створення до 2010 р. Євро-Середземноморської зони вільної торгівлі тощо [21].

Одним з головних підсумків Барселонського саміту стало прийняття запропонованого Іспанією «Кодексу поведінки проти тероризму». На саміті було створено прецедент, коли вперше в історії Ізраїль та арабські країни у спільному документі

заявили про те, що координуватимуть свої дії у боротьбі проти тероризму, виконуючи рішення ООН та налагоджуючи взаємодію своїх правоохоронних органів і сил безпеки. У документі визначається, по-перше, що тероризм не має виправдання. По-друге, визнається, що довгострокова успішна боротьба з тероризмом неможлива без викорінювання його соціально-економічних, політичних, ідеологічних підвалин. Тому наголошується, що учасники Євро-Середземноморського Партнерства продовжуватимуть робити все для того, щоб розв'язати конфлікти, покінчити з окупацією, протистояти пригнобленню, боротися з бідністю, забезпечувати кваліфіковане управління і дотримання прав особистості, прагнути до порозуміння між культурами та гарантувати повагу до всіх релігій [22].

«Програма дій на 5 років» передбачає розвиток співробітництва у таких чотирьох напрямах: політика і безпека; соціально-економічний розвиток і реформи; освіта і культурні обміни, міграція, соціальна інтеграція; правосуддя і безпека [23].

Зазначена програма відіграє роль «дорожньої карти», яка має привести до створення у 2010 р. Зони вільної торгівлі між країнами-учасницями Євро-Середземноморського Партнерства.

Основні положення концепції політики Євросоюзу на Близькому і Середньому Сході, яка здійснюється ним у рамках Барселонського процесу, було оприлюднено у виступі Європейського комісара з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер «ЄС, Середземномор'я та Близький Схід: партнерство заради реформ» на Форумі німецького Всесвітнього Банку «Близький Схід і Німеччина: зміни та можливості» (Гамбург, 2 червня 2006 р.) та в інших документах і виступах.

Вони зводяться до таких пунктів.

А. Протягом останнього часу Близькосхідний регіон переживає фундаментальні економічні, політичні та соціальні зміни, які мають значний вплив й на розвиток та безпеку Європейського Союзу. Тому Європа не може бути байдужим свідком. Навпаки, вона має відігравати у регіоні роль ключового політичного та економічного партнера, який допомагає змінам та тим силам, що ініціюють реформи. Така позиція визначається не лише політичними, а й безпековими цілями. «Якщо

Європа не «експортуватиме» стабільність, вона імпортуватиме «нестабільність» [24].

Б. Позиція ЄС полягає у тому, що Близький та Середній Схід потребує комплексних, системних структурних реформ для того, щоб покращити життєвий рівень населення та перетворитися на стабільного партнера у світовій політиці та економіці. Тому вихід з нинішнього кризового становища регіону полягає не просто у вжитті тільки економічних заходів, хоча вони також є суттєвими. Перетворення мають також охопити соціальну і політичну сфери. Економічні та політичні реформи є «двоюма сторонами однієї монети». Без безпеки та відкритого політичного клімату на основі функціонуючих інститутів та влади закону не може бути ринкової економіки. Водночас без реальної економічної перспективи та рівних можливостей політичний прогрес буде нестабільним, залишиться і підґрунтя для ідеологічного радикалізму.

Саме тому європейська зовнішня політика базується на концепції «безпеки людини», яка передбачає у контексті близькосхідних реалій подолання трьох дефіцитів - свободи, знань та гендерної нерівності.

В. Завдання Євросоюзу полягає у тому, щоб, враховуючи можливості та канали глобалізації, допомогти Арабському світові у вирішенні його внутрішніх проблем та у поверненні його колишньої ролі як центру світового прогресу. Однак політика ЄС має полягати не у «нав'язуванні» змін, а у їх підтримці та прискоренні. У цьому зв'язку Євросоюз виступає на Близькому та Середньому Сході як найбільший донор і найбільший торговельний партнер багатьох країн регіону та як промоутер регіональної кооперації та політичної сили прикладу [25].

Так, Євросоюз спрямовує понад 3,5 млрд євро щорічно на підтримку економічних реформ, захист прав особистості та допомогу у державному будівництві. З 2007 р. планується ввести у дію «бонус ЄС для реформ» обсягом 10 % для тих країн, які послідовно впроваджують реформи. Водночас допомога Євросоюзу не зводиться лише до стабілізації економіки. Особливий наголос робиться на допомозі у впровадженні соціальних реформ, інвестування у людський капітал, лібералізацію торговельних відносин між ЄС та регіоном як ключових елементів економічного та соціального прогресу. Останнім часом

Євросоюз надає великого значення розширенню співробітництва з організаціями громадянського суспільства та культурному обміну, поглибленню діалогу цивілізацій [26].

Починаючи з 2003 р., довгострокова політика Євросоюзу на Близькому і Середньому Сході, яка реалізується у рамках Барселонського процесу також здійснюється й за допомогою Європейської політики сусідства. Використання механізмів Європейської політики сусідства свідчить про зростаючу роль ЄС як архітектора стабільності та модернізації, який здійснює «трансформаційну політику», тобто політику, спрямовану на досягнення «безпеки через економічну та політичну трансформацію».

Нова політика сусідства доповнює і поглилює Барселонський процес і такі його інструментарії, як Угоди про Євро-Середземноморську Асоціацію та загальну стратегію. Вона має такі ж самі цілі, як і Євро-Середземноморське Партнерство та базується на ньому. Різниця полягає у тому, що Політика сусідства передбачає глибше та конкретизованіше партнерство з кожною країною через прийняття відповідного Плану дій. Цей план ухвалюється на двосторонній основі й містить чіткій перелік зобов'язань щодо реформ у різних сферах, починаючи від прав особи, свободи, демократії, верховенства закону, закінчуючи питаннями фіiscalьних та секторальних реформ. Європейська політика сусідства передбачає, що кожний такий план дій має диференційований характер. Він відбиває ті проблеми, які має кожна окрема країна, а також специфіку відносин між конкретною країною та Євросоюзом [27]. Тому План дій ЄС з Марокко не тотожній, наприклад, Плану дій ЄС з Тунісом.

Д. Використання у Близькосхідному регіоні механізмів Європейської політики сусідства разом з механізмами Євро-Середземноморського Партнерства сприяє тому, що рівень відносин Євросоюзу з країнами цього регіону може бути порівняний з допомогою ЄС країнам Східної Європи - кандидатам до Євросоюзу у період 1993-2003 рр.

Як і Євро-Середземноморське Партнерство, так і Європейська політика сусідства на Близькому і Середньому Сході, її трансформаційна суть не є нав'язуванням специфічної моделі ззовні. У цьому напрямку також діє ефект «м'якої сили пепреконань, прикладу».

2.3. Стратегія Євро-Середземноморського Партнерства у контексті головних проблем Близькосхідного регіону

Реалізуючи стратегію Євро-Середземноморського Партнерства, Євросоюз відіграє одну з ключових ролей у близькосхідному мирному процесі. За допомогою економічних, дипломатичних та гуманітарних важелів впливу Євросоюз стає головним контриб'ютором близькосхідного мирного процесу. Як один з чотирьох партнерів у форматі Міжнародного (Близькосхідного) «Квартету» разом зі Сполученими Штатами Америки, ООН та Росією, ЄС сприяє пошуку шляхів досягнення всеохоплюючого та стабільного миру й процвітання в регіоні. Аналізуючи роль Євросоюзу у пошуках шляхів вирішення палестино-ізраїльського конфлікту, колишній помічник президента Дж. Картера, відомий американський політолог З. Бжезінський підкреслює намагання Європейського Союзу сформувати по-справжньому єдину та повномасштабну європейську стратегію у цьому питанні. У Севільській декларації від 22 червня 2002 р., підкреслює він, ЄС зробив важливий крок вперед, сформулювавши концепцію мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту, яка істотно відрізняється від американської стратегії [28].

Саміт Євросоюзу у Севілі (червень 2002 р.) у «Декларації щодо Близького Сходу» підтримав ідею про скликання міжнародної конференції з близькосхідного врегулювання. Така конференція мала б опрацювати параметри політичного вирішення проблеми та визначити реалістичні та обґрунтовані терміни реалізації цього рішення. Підкреслювалася необхідність припинення окупації палестинських земель та утворення демократичної життєздатної, миролюбної та суверенної Палестинської держави у межах кордонів 1967 р. Також наголошувалося на важливості реформування Палестинської автономії. Керівництву автономії Євросоюз рекомендував зробити суттєві кроки щодо реформування системи безпеки, проведення виборів, здійснення політичної та адміністративної реформи [29].

Потрібно зазначити, що європейська стратегія близькосхідного мирного процесу, яка була сформована у першій половині

2002 р., закликала до негайного визнання Палестинської держави і в цьому вона суттєво відрізнялася від американської. Якщо США наполягали на тому, що припинення палестинцями збройного опору мусить передувати розгляду пропозицій щодо укладення мирних угод, то, за словами колишнього іспанського міністра закордонних справ І. Піке, європейський план розглядає створення Палестинської держави не як кінець мирного процесу, «а як його початок» [30].

Позиція Євросоюзу у ізраїльсько-палестинському конфлікті базується на таких принципах.

- Остаточне розв'язання конфлікту має обов'язково включати і питання майбутнього статусу Єрусалиму та палестинських біженців.

- Євросоюз виступає за необхідність розглядати політичні, економічні, гуманітарні та безпекові аспекти конфлікту у їх нерозривному взаємозв'язку.

- Вважаючи реформування інституцій Палестинської автономії як безперечно важливий внесок у мирний процес, Євросоюз водночас не розглядає це як умову просування до незалежності. Прогрес можна досягти лише за умов, коли палестинці будуть відчувати, що їх зусилля у напрямі реформування існуючих у Палестині інституцій ведуть до створення стабільної, життезадатної держави, заснованої на демократичних принципах. Реформування і розбудова державних інститутів є справою палестинців і мають бути ініційовані з середини палестинського суспільства - мирний процес та стабільність у регіоні несумісна з тероризмом і насильством. Терористичні атаки проти Ізраїлю не мають жодного виправдання. Євросоюз закликає палестинську владу виявити рішучість у боротьбі з екстремізмом та протидіяти будь-яким терористичним планам. Водночас ЄС виступає за виведення збройних сил Ізраїлю з окупованих палестинських територій, за припинення вбивств керівників радикальних палестинських угруповань, замороження поселенської активності й ліквідацію ізраїльських поселень на палестинській території, ліквідацію всіх обмежень та утисків щодо палестинців.

- Остаточні угоди між Ізраїлем і Палестиною не повинні завдавати шкоди будь-якій стороні. Ці угоди мають охоплювати Сирію та Ліван [31].

Євросоюз (Єврокомісія та країни-члени ЄС, що беруть участь у Барселонському процесі) є найбільшим донором фінансової та технологічної підтримки Палестинської автономії, забезпечуючи понад 50 % усієї міжнародної допомоги на фінансування Західного Берегу та Сектору Газа, які впродовж усього мирного процесу з 1994 р. отримали понад 2 млрд євро у грантах. Переважна частина цієї допомоги була спрямована на створення державних інститутів Палестинської автономії, підтримку реформування органів державної влади та управління, створення умов для дотримання прав людини [32].

ЄС надав значну допомогу новій владі Палестинської автономії у проведенні президентських виборів на Західному Березі та Секторі Газа у січні 2005 р. Була розгорнута представницька Спостережна Місія ЄС, до складу якої увійшло 260 спостерігачів. Починаючи з 2003 р., Євросоюз спрямував понад 14 млн євро на підготовку до виборів, 2,5 млн євро було виділено для забезпечення успішної роботи Спостережної Місії [33].

На підтримку виборчого процесу Євросоюз виділив 18,5 млн євро напередодні парламентських виборів у січні 2006 р. На виборах працювала найбільша Спостережна Місія ЄС у складі 237 спостерігачів. Європейський комісар з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер здійснила робочу поїздку до Палестини та Ізраїлю, під час якої йшлося про підтримку Євросоюзом розвитку демократичних процесів у Палестині та здійснення низки проектів, передусім у Секторі Газа, спрямованих на розвиток економічної інфраструктури, енергетики, будівництва аеропорту, морського порту та інших об'єктів [34].

Напередодні проведення ізраїльсько-палестинського саміту в Шарм-ель-Шейху (лютий 2005 р.) Єврокомісія оголосила про наміри виділити понад 250 млн євро на підтримку подальших кроків, спрямованих на створення життєздатної Палестинської держави [35]. Успішному проведенню цього саміту 9 лютого 2005 р. чималою мірою сприяли переговори Б. Ферреро-Вальднер з лідерами Єгипту, Палестинської автономії та Ізраїлю 6-8 лютого 2005 р., що розчинювались як важливий крок для подальшого поглиблення Євро-Середземноморського Партнерства [36].

За ініціативи прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера 1 березня 2005 р. у Лондоні відбулася міжнародна зустріч зі сприяння Палестинській автономії та засідання Квартету міжнародних посередників близькосхідного врегулювання, у якій взяли участь представники 23 країн, а також низки міжнародних інституцій, у тому числі Світовий банк та Міжнародний валютний фонд. Були також присутні Держсекретар США К. Райс, Генеральний секретар ООН К. Аннан, Європейський комісар з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, Верховний Представник Євросоюзу з питань зовнішньої та безпекової політики Х. Солана та інші. У заключному комюніке зустрічі, а також у Заяві Квартету було підтверджено необхідність врегулювання ізраїльсько-палестинської кризи «шляхом прямих переговорів, кінцевою метою яких є існування двох держав, Ізраїлю та Палестини, котрі житимуть поруч один з одним у мирі та безпеці» [37].

У жовтні 2005 р. Європейська комісія запропонувала всеохоплюючу стратегію Євросоюзу щодо підтримки Палестини, основні цілі та напрями якої були відображені у зверненні до Європарламенту «Співробітництво між ЄС та Палестиною у напрямку дводержавного рішення». Стратегія сфокусована на діях, спрямованих на створення життєздатної як політично, так й економічно Палестинської держави. Це має бути негайною відповіддю на нові можливості, які відкрилися після ізраїльського виходу з Гази.

Спеціальний посол Квартету Дж. Волфенсон закликав міжнародну спільноту подвоїти допомогу палестинському народові. Стратегія базується на Плані дій у рамках Європейської політики сусідства, узгоджена із палестинською владою і враховує нові можливості. Вона виходить з того, що ситуація, яка складається після виходу, надасть можливості для відновлення палестинської економіки та дозволить Євросоюзу, його інституціям зосерeditися на цьому напрямі створення Палестинської держави паралельно з розвитком політичної адміністрації. Стратегія передбачає підтримку тристоронніх ініціатив Європейського Союзу, Ізраїлю і Палестини у галузі енергетики і транспорту, формуванні та розвитку двосторонніх та регіональних торговельних відносин, інтеграції палестинської економіки

у регіональну, реконструкції інфраструктури палестинської економіки. На ці цілі у 2005 р. виділено 280 млн євро [38].

Характерним виявом гнучкості та далекоглядності Євросоюзу є його дії з вироблення нової тактики стосовно таких радикальних угруповань, як палестинський Хамас та ліванська Хезболла. Йдеться про встановлення певних політичних контактів з представниками Хамасу, починаючи з червня 2005 р., після успіхів цього угруповання на виборах до органів місцевої влади у Палестині. І хоча представники ЄС називають ці контакти «технічними дипломатичними контактами» і запевняють, що це «не означає змін у політиці щодо цієї організації, яка все ще включена до списку терористичних груп», їхньою метою є сприяння перетворенню Хамасу на таку політичну партію, яка припинить практику застосування терористичних методів боротьби та діятиме у межах політико-правового поля Палестини: «Для того, щоб Хамас більше не розглядався як терористична організація, він має відмовитися від використання насильницьких методів та визнати право Ізраїлю на існування як основу вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту» [39].

У грудні 2005 р. ізраїльські джерела повідомляли про розробку декількома країнами Євросоюзу політики, яка передбачає початок офіційних переговорів з Хамасом ті Хезболлою, щоб змусити їх відмовитися від терористичних методів боротьби. У межах самого Євросоюзу відбувається інтенсивна дискусія про стратегію щодо Хамасу. Якщо Нідерланди виступають проти прямих контактів з цим палестинським угрупуванням, то Франція та Великобританія є прихильниками таких дій, при цьому остання посилається на свій позитивний досвід вирішення проблеми Ірландської республіканської армії через діалог та включення в політичний процес [40].

Переконлива перемога Хамасу на парламентських виборах у Палестині 25 січня 2006 р. засвідчила, наскільки своєчасними були попередні зусилля Євросоюзу у спробах визначитися з новою політичною тактикою на Близькому Сході щодо Хамасу чи Хезболли, роль яких у політичних процесах зазначеного регіону помітно зростає. У своїй заяві щодо результатів парламентських виборів у Палестині Б. Ферреро-Вальднер визначила головні принципи політичної лінії Євросоюзу за нової ситуації в Палестинській автономії:

• здійснивши вибори, які характеризувалися організованістю та довірою, палестинці продемонстрували свою відповідальність у визначенні свого політичного майбутнього через демократичні процедури;

• демократія пов'язана з готовністю поважати владу закону, припиненням насильства та досягненням миру через мирні переговори з Ізраїлем;

• новий палестинський уряд має поважати зазначені цінності, бути відданим демократизму та мирному процесу відповідно до тих довгострокових принципів співробітництва, які існують у відносинах з Палестинською автономією та Євросоюзом;

• Євросоюз співробітничатиме з будь-яким урядом Палестинської автономії, який здійснюватиме свою політику мирними засобами [41].

Отже, ЄС готовий співробітничати з таким палестинським урядом, який буде створено Хамасом при дотриманні ним зазначених вище принципів. На питання щодо того, як Євросоюз може пояснити свою готовність до співпраці з угрупованням, який є у європейському списку терористичних організацій, речник Комісії з питань зовнішніх відносин відповів, що Комісія працює з політичними партіями: «Наші взаємовідносини лише з палестинською владою. Ми сподіваємось продовжити роботу з владою, яка дотримується відповідальності за мир. Якщо вона порушить свою відповідальність, нам потрібно буде переглянути свою позицію» [42].

Схожу позицію висловив міністр закордонних справ Німеччини Ф.-В. Штайнмаер, який висунув такі вимоги до майбутнього палестинського уряду: «Сили, які братимуть участь в уряді, зобов'язані відмовитися від насильства. Окрім того, вони повинні визнати право Ізраїлю на існування. Це, напевно, єдиний шлях для Хамасу» [43].

На зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу наприкінці січня 2006 р. була скординована загальна позиція ЄС стосовно проблеми продовження надання допомоги Палестинській автономії після перемоги Хамасу. У заяві зустрічі визнається, що Рада Європи очікуватиме від новообраних палестинських парламенту підтримки стосовно створення такого уряду, який стоятиме на позиціях мирного переговорного

вирішення конфлікту з Ізраїлем на основі існуючих угод та плану дій «Дорожня карта», а також верховенства закону, реформ та відкритого фінансового управління. На цій основі Європейський Союз готовий продовжувати підтримку економічного розвитку Палестини і демократичного державного управління.

Як наголошували дипломати, на порядку денному Євросоюзу відсутнє питання про негайнє припинення фінансової допомоги, тому що це призведе до дезорганізації роботи палестинської адміністрації, хаосу та новим виявам насильства. Було також підkreślено, що Євросоюз сподівається на створення коаліційного уряду Палестини, до складу якого увійшла б партія Фатх, лідером якої є президент М. Аббас. «Ми бажаємо уникнути ситуації хаосу, який може привести до реформування ісламського режиму в серці Близького Сходу, чи, як дехто висловлюється, міні-Ірану», - заявив міністр закордонних справ Нідерландів Б. Бот [44]. 2 лютого 2006 р. у Брюсселі була ухвалена резолюція, у якій наголошується, що Євросоюз має залишитися найбільшим доносчиком Палестинської автономії. Водночас цей документ застерігає, що це може відбуватися за певних умов, а саме, коли майбутній палестинський уряд, очолюваний Хамасом, відмовиться від насильства і визнає державу Ізраїль. Хамас було закликано взяти на себе зобов'язання щодо мирних переговорів у напрямі дводержавного вирішення ізраїльсько-палестинського конфлікту у співробітництві з «Квартетом». Було також заявлено, що ЄС продовжуватиме допомагати економічному розвиткові та демократичному процесу у Палестині, а також те, що міжнародна спільнота має сфокусуватися на розв'язанні ізраїльсько-палестинського конфлікту, щоб унеможливити подальшу радикалізацію політичної арештантів у Палестині [45].

Ця позиція Євросоюзу була підтверджена Х. Соланою під час його візиту до Єрусалиму та Західного Берегу 16 лютого 2006 р. Верховник представник ЄС також заявив, що не виключає у майбутньому переговорів з урядом, очолюваним Хамасом. Характерно, що на відміну від Сполучених Штатів, які з відвертою прохолодою зустріли ініціативу президента Росії В. Путіна щодо запрошення керівництва Хамасу до Москви, Х. Солана висловився, що такі переговори «можуть бути корисними»

за умови, якщо вони сприятимуть прийняттю цим угрупованням позиції, виробленої близькосхідним Квартетом [46].

На зустрічі міністрів закордонних справ ЄС 15 травня 2006 р. була визначена узагальнююча позиція Євросоюзу щодо сучасного етапу розвитку близькосхідного мирного процесу. Вона містить такі положення.

- Підтвердження вимоги до палестинського уряду щодо визнання та імплементації трьох сформульованих раніше Квартетом принципів поведінки палестинської сторони - відмова від насильства, визнання права Ізраїлю на існування і дотримання існуючих угод та зобов'язань, включаючи «Дорожню карту».

- Заклик до ізраїльської та палестинської сторін відновити переговорний процес, спрямований на укладання мирного договору між Ізраїлем та Палестиною, що призведе до створення незалежної, демократичної та життєздатної Палестинської держави, існуючуою поруч з Ізраїлем у мирі та безпеці. У цьому зв'язку міністри закордонних справ Євросоюзу підтвердили важливість того, щоб обидві сторони уникали односторонніх рішень щодо зміни статус-кво у зоні конфлікту. Принципово важливим було попередження, що Євросоюз не визнає жодних порушень кордонів 1967 р. між Ізраїлем та Палестиною, якщо вони не будуть узгоджені обома сторонами конфлікту.

Також міністри закордонних справ країн-членів ЄС підтримали рішення Квартету від 9 травня 2006 р. щодо створення тимчасового міжнародного механізму для надання прямої допомоги палестинському народу. Було схвалено рішення щодо негайної розробки Євросоюзом такого механізму з тим, щоб не допустити погіршення гуманітарної, економічної і фінансової ситуації у секторі Газа та на території Західного Берегу Йордану [47].

Предметом особливої уваги Євросоюзу у здійсненні політики Євро-Середземноморського Партнерства на сучасному етапі є нарощування допомоги у становленні демократичного, оновленого Іраку. Напередодні перших вільних парламентських виборів в Іраку 31 січня 2005 р. Європейська комісія опрацювала комплекс заходів, спрямованих на надання суттєвої підтримки у проведенні виборів. За угодою з ООН та Незалежною виборчою комісією Євросоюз надав Іраку допомогу обсягом 31,5 млн євро для створення надійних механізмів здійснення

передвиборчої кампанії на її завершальному етапі. Крім того, Європейська комісія та Європейський Офіс гуманітарного співробітництва виділив на відновлення Іраку майже 320 млн євро. Так, наприклад, на 2005 р. було розроблено нову програму допомоги Іраку у розмірі 200 млн євро [48].

Після успішного проведення парламентських виборів в Іраку Євросоюз розробив план підготовки висококваліфікованих службовців для цієї країни. Згідно з цим планом у країнах Євросоюзу мають бути підготовлені близько 700-800 офіцерів поліції, держслужбовців і суддів [49].

У своєму виступі «Євросоюз та Ірак: рамки співробітництва» на засіданні Європарламенту 6 липня 2005 р. Б. Ферреро-Вальднер за результатами візиту до Багдаду «європейської трійки» (Франція, Німеччина, Великобританія) визначила такі пріоритети допомоги Іраку:

- сприяння у розробці нової конституції Іраку, яка має представляти інтереси всіх іракців; Євросоюз висловив готовність надати технічну експертизу у процесі підготовки конституції;
- розгортання в країні у період виборів європейської наглядової місії;
- підтримка нової влади Іраку через допомогу у реконструкції країни, особливо у сфері охорони здоров'я, освіти, правозахистування;
- допомога новому Іраку у тому, щоб він став частиною спільнотного майбутнього регіону [50].

Європейська комісія виділила 20 млн євро на підтримку конституційного процесу в Іраку. Ця допомога спрямовувалася на залучення європейських експертів до роботи з Конституційним комітетом Переходної Національної асамблей Іраку, забезпечення медійної підтримки, підготовку персоналу виборчих комісій до роботи щодо проведення референдуму з нової конституції країни [51]. Протягом усього 2005 р. Європейська комісія була головним міжнародним донором парламентських виборів та конституційного референдуму, які стали поворотним пунктом у процесі політичної трансформації Іраку. У 2006 р. пріоритетом співпраці ЄК з Іраком залишалося надання допомоги у розбудові транспарентних та відповідальних інститутів влади, передусім Національної асамблей. Комісія виділила на

допомогу Іраку у 2006 р. 200 млн євро. Таким чином, внесок Євросоюзу у реконструкцію Іраку, його політичну трансформацію за період після повалення режиму С. Хусейна і до 2006 р. включно складає 718 млн євро [52].

Як зазначається в документах саміту Ради Європейського Союзу, що відбувся 15 травня 2006 р. у Брюсселі, Євросоюз готовий до подальшого розвитку відносин з Іраком через продовження політичного діалогу на всіх рівнях відповідно до Спільної Декларації між ЄС та Іраком про політичний діалог від 21 вересня 2005 р. та через реалізацію Угоди про торгівлю та співробітництво між ЄС та Іраком [53].

Формування нового уряду Іраку надає для ЄС можливість відкрити нову сторінку у його відносинах з Іраком. Європейська Комісія на основі досвіду співробітництва з цією країною та рекомендацій фахівців розпочала у червні 2006 р. опрацьовувати всеохоплючу стратегію розвитку двосторонніх відносин. Запропонована стратегія визначає п'ять головних цілей у підтримці Іраку на наступні роки:

- подолання розколу між головними національно-релігійними групами та будівництво демократії через підтримку втілення в життя конституції країни;
- побудову громадянського суспільства на принципах верховенства закону і прав особистості через навчальну допомогу у підготовці кадрів для поліції, розбудови системи моніторингу за дотриманням прав особи;
- підтримка іракської влади у розвитку базової інфраструктури, освіти, створенні нових робочих місць;
- підтримка реформування адміністративних органів;
- сприяння у здійсненні економічних реформ, особливо в енергетичному секторі, а також у торгівлі та у режимі інвестицій [54].

Європейська Комісія також призначила Голову новоствореної Делегації ЄК в Іраку. В цілому, починаючи від повалення режиму С. Хусейна, вона виділила для реконструкції Іраку 720 млн євро [55].

Надзвичайно важливу роль у процесі здійснення стратегії Євро-Середземноморського Партнерства Євросоюз відводить формуванню своєї політичної лінії стосовно іранської проблеми. При цьому Євросоюз виходить з перспектив зростання значення

іранського газу протягом найближчих 20-25 років для забезпечення енергетичних потреб країн Євросоюзу. За підрахунками фахівців МАЕ, у 2020 р. питома вага Алжиру та Росії у постачанні газу до Європи знизиться з 97 % до 59 %, натомість значно зросте - з Лівії, Азербайджану та Ірану [56].

На відміну від Сполучених Штатів, які одразу ж після подій 11 вересня 2001 р. приписали Іран до «вісі зла» з відповідним набором інструментів здійснення тиску на цю країну, Євросоюз намагався знайти компроміс з Іраном у сфері ядерної програми. Від імені ЄС «європейська трійка» протягом тривалого часу вела переговори з Тегераном з метою досягнення компромісного варіанта. В обмін на можливість розвивати ядерну програму Євросоюз запропонував Ірану навіть допомогу щодо отримання західних технологій у сфері мирного атому. У листопаді 2004 р. Тегеран вирішив призупинити роботи зі збагачення урану на час переговорів з «європейською трійкою», що було зафіксовано у Паризькій угоді між Іраном та Є-3 (листопад 2004 р.).

Під час переговорів між Іраном та «європейською трійкою», що велися до 10 серпня 2005 р., Євросоюз запропонував іранській стороні пакет пропозицій, який містив такі пункти, як будівництво АЕС за участі західних фірм, безперервне постачання ядерного палива на довготривалій основі, гарантії національної та міжнародної безпеки, покращення економічного та торговельного співробітництва із Заходом, включаючи й вихід Ірану на позиції головного постачальника нафти і газу до Європи. При цьому Тегерану було запропоновано прокласти основний транзитний шлях з Центральної Азії в Європу через Іран. Зазначені преференції пропонувалися в обмін на збереження мораторію на програму щодо збагачення урану [57].

Характерно, що як до, так і після призупинення переговорів між Іраном та «європейською трійкою» Євросоюз послідовно виступав за неприпустимість застосування сили проти цієї країни. Ця позиція була висловлена Х. Соланою, який наголосив, що «воєнний напад на ядерні об'єкти Ірану буде помилкою» [58].

Після зняття Тегераном 10 серпня 2005 р. пломби Міжнародного агентства з атомної енергії з устаткування в Ісфаганському ядерному центрі й відповідного загострення ситуації на-

вколо Ірану тодішній німецький канцлер Г. Шредер застеріг Сполучені Штати щодо використання військової сили проти Ірану. У відповідь на виступ Дж. Буша на ізраїльському телебаченні, в якому він заявив, що у нього «на робочому столі є всі варіанти стосовно Ірану», Г. Шредер одразу наступного дня відповів американському президентові, що необхідно «прибрати воєнні варіанти з робочого столу як такі, що не підходять у ситуації з Іраном» [59].

У грудні 2005 р. «європейська трійка» намагалася відновити переговори з Іраном стосовно його ядерної програми. Щі спроби були зроблені навіть після скандалічних заяв нового іранського президента М. Ахмадінежада щодо Ізраїлю та Холокосту, які були різко засуджені Євросоюзом і погіршили взаємні ірано-європейські відносини [60].

Є-З сподівалася на позитивну реакцію Тегерана щодо перенесення іранської програми збагачення урану до Росії, однак іранське керівництво відмовилось від цього плану, посилаючись на те, що така програма має реалізовуватися на території самого Ірану [61].

Рішення іранської влади 10 січня 2006 р. зняти пломби МАГАТЕ в ядерному центрі міста Натанз фактично означало припинення мораторію на ядерні дослідження щодо створення Іраном власної програми збагачення урану, що змусило Євросоюз зайняти значно жорстокішу позицію. На зустрічі міністрів закордонних справ «європейської трійки» Дж. Стро, Ф.-В. Штайнмаєра, Ф. Дуст-Блазі, а також Верховного Представника ЄС з питань зовнішньої і безпекової політики Х. Солани у Берліні 12 січня 2006 р. було прийнято рішення щодо скликання надзвичайної сесії Міжнародного агентства з атомної енергії, яка має передати іранське досьє до Ради безпеки ООН. «Ми віримо, що настав час для того, щоб втручання Ради Безпеки підтримало авторитет резолюції МАГАТЕ. Це не суперечка між Іраном та Європою, а між Іраном та всією міжнародною спільнотою», - заявили міністри у спільній декларації [62].

Вашингтон висловив повну підтримку пропозицій Євросоюзу щодо передачі іранського досьє до Ради Безпеки ООН. За словами Держсекретаря США К. Райс під час її зустрічі з Х. Соланою 18 січня 2006 р., «ЄС визначив дуже чітко, що

Іран перетнув червону лінію» [63]. Того ж дня «європейська трійка» оприлюднила проект резолюції, у якій закликала МАГАТЕ передати питання про ядерну програму Тегерана до Ради Безпеки ООН. Водночас у проекті документа містився заклик до Ірану «здійснювати сприяння Міжнародному агентству з атомної енергії у проясненні питань, що стосуються роботи у сфері створення ядерної зброї» [64]. Таке звернення до Ірану засвідчує сподівання Євросоюзу на досягнення компромісу з офіційним Тегераном. Разом з тим ЄС, намагаючись змусити іранське керівництво відмовитися від своїх планів щодо програми збагачення урану, використовує останнім часом і методи силового тиску. Так, президент Франції Ж. Ширак під час свого перебування на ядерній базі у Бретані, заявив: «Лідери тих держав, що можуть використати проти нас терористичні методи, або ті, хто розглядає можливість використати зброю масового знищення, мають зрозуміти, що вони самі відкриті для твердої і адекватної відповіді з нашого боку». Він далі додав, що така відповідь може бути конвенційною, «але також може бути й іншою» [65].

Аналітики відмічають, що перший раз французький лідер висловився за можливість ядерної відповіді на терористичну атаку і пов'язують цей демарш із зростаючим напруженням навколо іранської ядерної програми. Потрібно зазначити, що серед провідних країн Євросоюзу Франція займає найбільш жорстку позицію стосовно ядерних амбіцій Тегерана. Про це свідчить і заява міністра закордонних справ Франції Ф. Дуст-Блезі 16 лютого 2006 р. під час інтерв'ю французькому телебаченню: «Сьогодні все дуже просто: жодна мирна ядерна програма не може пояснити ядерну програму Ірану. Отже, це є таємна воєнна ядерна програма» [66].

Іранська проблема домінувала й під час зустрічі у Берліні 17 лютого 2006 р. канцлера Німеччини А. Меркель і прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера. Лідери обох країн, зазначивши, що керівництво Ірану «переступило червону лінію», підкреслили, що виступають за розв'язання іранської кризи дипломатичними засобами [67].

Характерно, що Європейський парламент майже одночасно запропонував установити без'ядерну зону на всій території Близького Сходу, з Ізраїлем включно. Про це йшлося у затвер-

дженій депутатами Європарламенту декларації. У зв'язку з новими антиізраїльськими висловлюваннями іранського президента європейські парламентарі також висловили думку, що «у ситуації, яка склалася, залучення Ради Безпеки ООН до вирішення цієї проблеми є необхідним кроком» [68].

У резолюції зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС 15 травня 2006 р. були підтвердженні основні позиції Євросоюзу стосовно іранської проблеми. По-перше, знову наголошувалося на вимозі до іранського керівництва виконати рішення МАГАТЕ щодо припинення досліджень та конкретної діяльності, спрямованої на збагачення урану. По-друге, Євросоюз підтвердив право Ірану на використання ядерної енергії у мирних цілях та заявив, що у відповідно до своїх пропозицій серпня 2005 р. та рішень зустрічей міністрів закордонних справ країн-членів ЄС у лютому 2006 р. він надасть підтримку у розвитку мирної ядерної програми, якщо будуть зняті загрози щодо намагань отримати доступ до атомної зброї [69].

2.4. Євросоюз та проблеми міжцивілізаційних стосунків Західного та Арабсько-мусульманського світів

У здійснені своєї стратегічної лінії на Близькому і Середньому Сході Євросоюз надає особливого значення питанням розвитку співробітництва європейських та близькосхідних країн у духовній сфері, насамперед через всебічну підтримку діалогу культур та цивілізацій. На початку ХХІ століття ця проблема стала надзвичайно актуальною і для Об'єднаної Європи, яка зіткнулась із низкою надзвичайно складних проблем, пов'язаних з активізацією діяльності на території європейських країн екстремістських та радикальних ісламських угруповань, масовими акціями соціального протесту, у яких головну роль відігравала молодь з мусульманських кварталів, неефективністю політики «мультикультуралізму», яка здійснювалася протягом тривалого часу, Але так і не дала очікуваних результатів. Нарешті, терористичні акти у Мадриді та Лондоні, здійснені ісламістськими радикалами, негативні наслідки зовнішньополітичного курсу США у Близькосхідному регіоні, які призвели до

посилення ролі радикального ісламу на Близькому і Середньому Сході - все це викликало для Євросоюзу нагальну потребу у серйозному переосмисленні ідеологічної та цивілізаційно-духовної складової своєї політики стосовно Ісламського світу загалом й Близького та Середнього Сходу зокрема.

До нових інноваційних проектів, що здійснюються протягом останнього часу у цьому напрямі, потрібно виділити створення Фонду «За діалог між культурами імені А. Лінд» та висування проекту «Альянс цивілізацій». Фонд імені А. Лінд став першою інституцією, яка була створена і фінансується спільно усіма 35 членами Євро-Середземноморського Партнерства. Головними її цілями є зближення народів Середземномор'я через надання їм допомоги у наведені «мостів порозуміння між ними, пропаганда та поширення толерантності між народами» [70].

Ідея «Альянсу цивілізацій» була висунута у вересні 2004 р. прем'єр-міністром Іспанії Х. Сапатеро і являє собою новий глобальний проект, покликаний не лише вибити підґрунтя з-під ніг тероризму, але й забезпечити стабільні відносини між Західним та Мусульманським світом [71].

Цю ініціативу одразу ж підтримав прем'єр-міністр Туреччини Р. Ердоган, а згодом і генеральний секретар ООН К. Аннана, який взяв зазначений проект під свій безпосередній патронат. При Генеральному Секретареві ООН була створена Група високого рівня, до складу якої увійшло 18 всесвітньо відомих політичних та релігійних діячів, науковців, у тому числі колишній генеральний директор ЮНЕСКО Ф. Майор, колишній президент Ірану М. Хатамі, колишній міністр закордонних справ Франції Ю. Ведрін та інші.

На Групу високого рівня покладено такі завдання:

- аналіз оцінок нових та очікуваних загроз міжнародному миру та безпеці, особливо тих політичних, соціальних та релігійних сил, які роздмухують екстремізм;
- розробка колективних акцій як на державному рівні, так і на рівні громадянського суспільства, які спрямовуються на нейтралізацію дій екстремістських сил;
- опрацювання практичної програми дій держав, міжнародних та громадських організацій, спрямованої на забезпечення стабільності у суспільстві, посилення взаєморозуміння, поваги

та спільніх загальнолюдських цінностей серед різних народів, культур і цивілізацій.

Група високого рівня має підготувати доповідь, у якій буде зроблено всебічний аналіз ситуації у взаємовідносинах між народами, релігіями та цивілізаціями на сучасному етапі, а також розробити програму дій для держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Особлива увага має бути приділена розробці механізмів досягнення взаєморозуміння та взаємоповаги, більш досконалых форм міжнародної співпраці, використання мас-медіа, системи освіти для глибшого ознайомлення з культурними, релігійними, моральними цінностями різних народів, їх розуміння та поваги. Зазначена доповідь мала бути підготовлена та презентована у другій половині 2006 р. [72].

13 листопада 2006р. Генеральний секретар ООН К. Аннан разом із прем'єр-міністром Іспанії Х. Сапатеро та прем'єр-міністром Туреччини Р. Ердоганом репрезентували у Стамбулі Доповідь Групи високого рівня, яка являє собою розгорнутий аналіз сучасного стану відносин між християнською та мусульманською цивілізаціями та детальний план дій, спрямованих на подолання нинішньої зростаючої поляризації між мусульманським та західним суспільством. Репрезентована Доповідь стала підсумком річної напруженої роботи Групи високого рівня, яка за цей час провела три головних зустрічі з широким представництвом світової громадськості у Пальмі де Мальорка (Іспанія), Досі (Катар), та Дакарі (Сенегал), а також робочу сесію у Нью-Йорку [73].

Доповідь складається з двох частин. У першій частині представлений аналіз глобального контексту стану відносин між мусульманським та християнським суспільством. Вона також включає пропозиції щодо удосконалення політичних відносин між Заходом та Ісламським світом. Головною ідеєю цієї частини, які всієї Доповіді є рішуче заперечення неминучості конфлікту цивілізацій. «Історія відносин між культурами є не тільки війни та конфронтациї, - підкреслюється в доповіді. - Вона також базується на століттях конструктивного обміну, взаємозагачення та мирного існування» [74].

На основі узагальнення історичного досвіду протягом декількох століть автори Доповіді показали, що, незважаючи

га окремі історичні періоди напруження та конфронтації між вірючими трьох головних монотеїстичних релігій - причому ці конфлікти мали більше політичне, ніж релігійне забарвлення - Християнський, Ісламський та Іудейський світи мирно співіснували, розвивали взаємовигідну торгівлю та жили у взаємоповазі. Упродовж середньовіччя Ісламська цивілізація являла собою головне джерело інновації, наукового прогресу і зробила великий внесок у появу доби Ренесансу та Просвітництва у Європі. При мусульманському законі євреї та християни мали достатньо широкі можливості для віросповідання. Багато з них займали у мусульманських країнах високі політичні позиції і, особливо євреї, нерідко знаходили в мусульманських імперіях притулок від дискримінації та переслідування [75].

Таким чином, робиться висновок про те, що історичний досвід абсолютно не підтверджує неминучість зіткнення цивілізацій. Коріння сучасних міжцивілізаційних конфліктів походять з XIX і XX ст., починаючи від європейського імперіалізму, внаслідок якого виникають антиколоніальні рухи та боротьба між імперіалізмом ті національно-визвольними рухом [76].

У Доповіді аналізуються головні політичні події ХХ та початку ХХІ ст., які спричинили зростання напруження та недовіри між Заходом та Ісламським світом і стали каталізатором появи екстремістських течій та організацій. Серед таких головних подій називається арабо-ізраїльський конфлікт, що має майже 60-річну історію, переворот 1953 р. в Ірані, радянське вторгнення і окупація Афганістану у 1979 р., американська воєнна операція в Іраку та окупація цієї країни у 2003 р. та інші. Особливий наголос Доповідь робить на негативних наслідках нинішньої нестабільної ситуації на Близькому Сході, яка викликана трьома головними джерелами - перманентним палестино-ізраїльським конфліктом, насильством у Афганістані та ще більшою хвилею насильства в Іраку [77]. У цьому контексті у Доповіді висловлюється підтримка щодо відновлення багатостороннього мирного процесу, збільшення міжнародної допомоги Іраку та Афганістану щодо нормалізації життя в цих країнах, розгортанні процесів розвитку політичного плюралізму в мусульманських країнах тощо. Також багато уваги приділяється питанням забезпечення послідовного впровадження мультилатерального підходу у здійсненні політики

на світовій арені, підвищенню уваги до вирішення проблем економічної нерівності, дотримання прав людини, боротьби з бідністю, розвитку всебічного співробітництва між країнами Заходу і Ісламського світу.

У другій частині Доповіді представлені рекомендації щодо спільної роботи у чотирьох тематичних напрямах: освіта, молоді, міграція та засоби масової інформації. «Альянс цивілізацій» стверджує, що необхідність у налагоджені мостів між Заходом та Ісламським світом ще ніколи не була такою гострою. У цьому зв'язку експерти також запропонували призначити спеціального представника з високими повноваженнями, який би сприяв зняттю напруження у кризові періоди і виступав як міжнародний посередник між різними суспільствами та культурами [78].

Враховуючи той факт, що Доповідь Групи високого рівня готувалася переважно європейським науковцями, вона віддзеркалює сучасне розуміння політичною та інтелектуальною європейською елітою проблем взаємовідносин між Заходом та Ісламським світом. Можна стверджувати про те, що саме такі висновки, які були викладені у Доповіді щодо питань взаємодії християнської та мусульманської цивілізацій, сьогодні становлять ідеологічну основу політичного курсу Євросоюзу як щодо Близького і Середнього Сходу, так і Ісламського світу загалом.

«Альянс цивілізацій» як європейський проект з'явився значною мірою на противагу американській «глобальній антитерористичній коаліції», яка сприймається Ісламським світом як така, що несе загрозу його ідентичності та самобутності й спрямована на його трансформацію за допомогою насамперед силових методів. Європейські ж лідери запропонували вирішувати найскладніші міжнародні проблеми, у тому числі взаємодії цивілізацій, шляхом діалогу. У цьому контексті проект «Альянс цивілізацій» розглядається як такий, що дозволить перейти від теоретичних дискусій до реальної політичної взаємодії, партнерства цивілізацій. Він покликаний стати дієвим інструментом, який сприятиме закладанню підґрунтя для більш демократичного світового порядку.

Серйозним іспитом для збереження нормальних відносин Євросоюзу з Ісламським світом, насамперед країнами Близько-східного регіону, стала так звана «карикатурна війна» - скандал

довкола карикатур на пророка Моххамеда, які були надруковані низкою європейських видань і викликали велику хвилю протестів мусульман в усьому світі.

Потрібно зазначити, що бюрократична система структур Євросоюзу, яка займається Євро-Середземноморським Партнерством, із запізненням почала реагувати на зазначеній конфлікт, який став швидко набувати характеру міжцивілізаційного зіткнення.

Лише після того, як протести, що хвилюю прокотилися по всьому Мусульманському світові, почали переростати у масові заворушення з актами насильства, семеро лідерів країн ЄС на зустрічі у Дрездені закликали до вироблення спільного підходу Європейського Союзу до цієї проблеми [79].

На зустрічі у парламентському комітеті з питань зовнішньої політики з представниками опозиційних партій та експертного середовища Німеччини 7 лютого 2006 р. була висловлена критика на адресу вичікувальної і пасивної позиції, яку зайняли у цьому питанні структури Євросоюзу [80]. Слід віддати належне в цій ситуації прем'єр-міністрам Іспанії Х. Сапатеро та Туреччини Р. Ердогану. Вони виступили із спільною заявою як керівники спільної ініціативи «Альянс цивілізацій»: «Свобода висловлювання є одним з наріжних каменів нашої демократичної системи... але немає прав без обов'язків і поваги до інших почуттів» [81].

Того ж дня після критики на адресу Євросоюзу з'явилася спільна заява Бюро Євро-Середземноморської Асамблей, яка закликала «до відповідальності у використанні свободи преси і висловлювань» і засуджувала будь-яку «неповагу до релігій, а також будь-які спроби спровокувати релігійну ворожнечу, ксенофобію чи расистські висловлювання» [82].

Одночасно була підготовлена спільна заява Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй, Генерального секретаря Організації Ісламська конференція (ОІК) та Верховного представника Євросоюзу з питань зовнішньої та безпекової політики. «Ми повністю підтримуємо право на свободу слова, - стверджується у заявлі. - Але ми розуміємо й глибоку біль та образу, яку відчув Мусульманський світ. Ми віримо, що свобода преси обумовлює відповідальність і обережність, має поважати віросповідання і догми всіх релігій» [83].

У середині лютого 2006 р. Х. Солана здійснив робочу поїздку на Близький Схід з метою узгодження позицій і координації дій Європейського Союзу з Мусульманським світом щодо недопущення розширення конфлікту між європейцями та мусульманами внаслідок «карикатурної справи». Під час зустрічі з президентом Єгипту Х. Мубараком, Генеральним секретарем ОІК Е. Ісаноглу йшлося про необхідність пошуків надійних механізмів, які б гарантували недопущення у майбутньому подібних ситуацій та сприяли поглибленню співробітництва між Євросоюзом та країнами Близького і Середнього Сходу у гуманітарній сфері [84].

У заявлі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу під час їх зустрічі у Брюсселі 27 лютого 2006 р. було висловлено жаль з приводу того, що опубліковані в європейських газетах карикатури із зображенням пророка Мухамеда образили мусульман. Зазначалося, що ЄС планує активно впроваджувати діалог, взаємоповагу через всі наявні механізми співробітництва у рамках Євро-Середземноморського Партнерства [85].

У квітні 2006 р. за ініціативи Австрії, представник якої в той час обіймав посаду президента Євросоюзу, було розпочато роботу над проектом загальноєвропейського словника з ісламу як частини спільніх зусиль усіх 25 членів ЄС, спрямованих на створення першого публічного комунікативного лексикону, покликаного уникнути використання такої термінології, яка містить образливий та спотворений для інших зміст. Зокрема йдеться про вилучення з офіційного комунікативного лексикону поняття «ісламський тероризм», замість якого пропонується використати альтернативне визначення - «тероризм, який прикривається викривленою інтерпретацією ісламу» [86]. Поняття «ісламський тероризм» визнається таким, що дозволяє ототожнювати іслам як релігію з тероризмом. На думку експертів, така ініціатива з боку Євросоюзу була викликана реакцією Європи на «карикатурний скандал» і на ускладнення у відносинах з Ісламським світом, які виникли внаслідок цього скандалу.

У так званому «карикатурному скандалі», вістря якого було спрямовано на Європу, є свої достатньо вагомі геополітичні чинники. На думку деяких аналітиків, зазначений скандал став реакцією на активізацію політики Європи на Близькому

та Середньому Сході, а точніше - на те, що Європа «зайняла активнішу та інтервенціоністську позицію на Середньому Сході, наближаючись до позиції США», - як зазначає у своїй статті «Карикатури: геополітика гніву» французький дослідник О. Руа [87]. Йдеться про більш жорстку політику Європи стосовно іранської ядерної програми, зближення позицій між Європою та США стосовно Хамасу, ролі Сирії в Лівані тощо. Тобто певні радикальні та диктаторські режими Близького та Середнього Сходу, насамперед іранський та сирійський, маніпулюючи почуттями мусульманських вірних, намагались натиснути на Європу через штучне роздмухування «карикатурного скандалу» з тим, щоб змусити Євросоюз змінити свою політику у Близькосхідному регіоні.

«Карикатурний скандал», який пережила Європа наприкінці 2005 - початку 2006 рр., як і масові виступи мусульманської молоді восени 2005 р. у Франції, Німеччині та деяких інших західноєвропейських країнах, засвідчили наявність серйозної проблеми, яка постала перед Євросоюзом - необхідність якісного поліпшення внутрішньої політики стосовно мусульманського населення в країнах ЄС, без чого Об'єднана Європа не зможе здійснювати ефективну політику на Близькому і Середньому Сході та залишиться вкрай вразливовою для поширення на її території мережі радикальних ісламістських угруповань. Характерно, що за ці свої помилки та прорахунки Європа була піддана доволі жорсткій критиці з боку офіційного Вашингтона. Так, заступник Державного секретаря США з європейських питань Д. Фрід заявив під час слухань у сенаті, що невдача з інтеграцією мусульманських меншин у Європі створює ризик для безпеки Сполучених Штатів. На його думку, безробіття, дискримінація та відсутність належної інтеграції європейських мусульман створює аудиторію відкриту для екстремістської пропаганди. Крім того, у деяких європейських країнах надзвичайно ліберальне право допомагає радикальним елементам поширювати антидемократичну ідеологію. «Додайте сюди вкрай негативне й спотворене уявлення про зовнішню політику США серед європейських мусульман та достатньо вільне пересування через Атлантику і ви матимете надзвичайно небезпечну суміш», - заявив американський високопосадовець [88].

Отже, питання успішної політики інтеграції мусульмансько-го населення європейських країн набуло для Євросоюзу вкрай важливого значення не лише з точки зору внутрішньої стабільності, а й стало однією з головних передумов успішної реалізації Євросоюзом стратегії Євро-Середземноморського Партнерства.

На відміну від американського підходу до проблеми трансформації Ширшого Близького Сходу, який на практиці нерідко зводиться до прямого силового тиску на певні країни або режими Близькосхідного регіону, аби підштовхнути їх до змін у внутрішній і зовнішній політиці, європейська модель близькосхідної політики спрямована на сприяння реформам, які мають визрівати у надрах близькосхідного суспільства за допомогою механізмів рівноправного партнерства. Саме така політика, на думку лідерів Євросоюзу, може створити надійну систему європейської безпеки на її південних та південно-східних кордонах.

У рамках реалізації стратегії Євро-Середземноморського Партнерства Євросоюз намагається виробити загальноєвропейську близькосхідну політику, опрацьовуючи такі підходи до вирішення ключових проблем регіону, які б дозволили забезпечити життєво важливі економічні, політичні, безпекові та гуманітарні інтереси Об'єднаної Європи на Близькому і Середньому Сході. Головним результатом реалізації стратегії Євро-Середземноморського Партнерства стало політичне підвищення впливу і ролі Євросоюзу та Близькому Сході, що визнають Сполучені Штати Америки та інші головні геополітичні гравці у Близькосхідному регіоні.

Водночас у реалізації своєї стратегії на Близькому і Середньому Сході Євросоюз стикається з низкою серйозних проблем.

По-перше, незважаючи на політичне зближення останнім часом позицій ЄС та США у їх підходах до близькосхідних проблем, намаганні забезпечити тіснішу координацію дій у межах трансатлантичної спільноти, не припиняється суперництво і конкуренція між двома глобальними центрами сили у Близькосхідному регіоні, Сполучені Штати Америки значно потіснили європейських союзників у таких районах їх традиційного впливу, як Магріб, Ліван та інші. **По-друге**, незважаючи на те, що Євросоюз залишається головним контрибутором близько-східного мирного процесу, зокрема головним донором

Палестинської автономії, процес отримання грантів від Єврокомісії занадто забюрократизований, внаслідок чого на практиці країни близькосхідного регіону отримають фінансової допомоги значно менше, ніж було обіцяно. **По-третє**, нерідко керівництво Євросоюзу при формуванні своєї політичної лінії щодо Близькосхідного регіону виявляється неспроможним виявити ті проблеми, які передусім хвилюють країни цього регіону. Так, наприклад, педалювання питань боротьби з тероризмом і нелегальною міграцією на ювілейному Барселонському саміті Євро-Середземноморського Партнерства у листопаді 2005 р. викликало негативну реакцію лідерів мусульманських країн, які беруть участь у Барселонському процесі, тому лише дві з десяти - Туреччина та Палестинська автономія - були представлені вищим керівництвом [89].

Однак, незважаючи на існуючі серйозні проблеми і прорахунки, протягом останніх трьох років Євросоюзу вдалося відстояти свої позиції у Близькосхідному регіоні, з чим змушені бути рахуватись американська адміністрація, яка сьогодні віддає перевагу тіснішій координації та узгодженості своєї політики з політикою ЄС на Близькому і Середньому Сході.

Потрібно зазначити, що результати проміжних виборів до конгресу США ще раз засвідчили, що близькосхідна політика Євросоюзу є на сьогодні більш адекватною тим реаліям та тенденціям, що існують у цьому регіоні. Підтвердженням цього останнім часом стали доволі помітні зміни у позиції найближчого в Європі союзника Сполучених Штатів - прем'єр-міністра Великобританії Т. Блера, який демонструє намагання здійснювати на Близькому і Середньому Сході більш самостійну від Вашингтона політику. Так, одразу ж після оголошення про зміни у розстановці сил на Капітолійському пагорбі Т. Блер запропонував Ірану та Сирії перспективу діалогу з питань майбутнього Іраку та всього Близького Сходу.

Британський прем'єр наголосив, що може скластися нове «партнерство з Іраном, якщо останній припинить підтримувати тероризм і відмовиться від ядерних амбіцій. Сирія та Іран можуть обрати партнерство або ізоляцію». «Нехай вони допомагають мирному процесу на Близькому Сході, а не перешкоджають йому, нехай вони припинять підтримувати тероризм у Лівані та Іраку і нехай дотримуються, а не нехтують міжна-

родні зобов'язання. У такому разі нове партнерство можливе. Або, в іншому разі, їм доведеться зіткнутися з наслідками відмови від такої поведінки - з ізоляцією» [90].

Т. Блер у своєму виступі на банкеті у лорд-мера у Гілдхоллі 13 листопада 2006 року закликав Сполучені Штати очолити новий рух до миру на Близькому Сході, включаючи мир у Палестині та Лівані, наполягаючи на тому, що це є, зрештою, єдиним засобом перемогти Аль-Каїду. Він закликав до опрацювання стратегії для всього Близького Сходу, яка б була зосереджена на вузлових проблемах регіону, передусім ізраїльсько-палестинського конфлікту. «Ми повинні досягти прогресу в Лівані, - заявив британський лідер. - Ми маємо об'єднати всі реформаторські арабські та мусульманські голоси навколо справи просування миру в цих країнах і насамперед в Іраку. Ми повинні поважати тих, хто має реформаторський і сучасний погляд на іслам, та допомагати їм» [91].

Така позиція офіційного Лондона, безперечно, зміцнює позиції і збільшує питому вагу Об'єднаної Європи у модернізації загальної стратегії всієї трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході, наданні їй більш конструктивного характеру.

Потрібно зазначити, що події 2006 р.: криза навколо іранської ядерної програми, війна в Лівані у липні-вересні, ускладнення палестино-ізраїльських відносин, «карикатурна війна» тощо, у які Євросоюз безпосередньо й широко втягнутий, мали значний вплив на політику ЄС у Близькосхідному регіоні. У цілому саме ці події, фактично, підштовхнули Об'єднану Європу до здіснення більш активної та узгодженої політики, до глибокого усвідомлення себе як відповідального глобального партнера, який має серйозні стратегічні інтереси на Близькому і Середньому Сході та спроможний їх відстоювати.

Як зазначав Верховний представник Євросоюзу з питань зовнішньої та безпекової політики Х. Солана, внаслідок впливу на Європу всіх цих подій європейські країни переконалися, що їхні національні інтереси краще захищати у рамках співдружності - ЄС. Ці події також унаочнили, що сам європейський проект має бути захищеним, а для цього країни-члени Євросоюзу, повинні збільшити свій внесок у справу миру й стабільності у світі, що глобалізується [92].

Останні результати Євробарометру, які були зроблені на весні 2006 р., продемонстрували, що 57 % населення Данії вважають позитивною роль ЄС у зовнішній та безпековій політиці.

Ці позитивні результати відбивають бажання ЄС відігравати відповідальнішу й активнішу роль у сфері зовнішньої політики, зокрема у Лівані, на палестинських територіях, Ірані та інших місцях Близького і Середнього Сходу, і ще раз демонструють необхідність для ЄС як єдиного політичного організму удосконалювати механізми здійснення своєї близькосхідної політики [93].

На думку Х. Солани, саме на Близькому і Середньому Сході Євросоюз продемонстрував у 2006 р. необхідну політичну волю і завдяки цьому зробив позитивний внесок й посилив свій вплив у вирішенні нагальних проблем регіону. Євросоюз готовий працювати у трьох стратегічних напрямах для відновлення мирного процесу на основі «Дорожньої карти».

По-перше, розв'язання палестино-ізраїльського конфлікту. Позиція Євросоюзу полягає у тому, що після ліванської кризи настав час для негайного розв'язання конфлікту між Ізраїлем і Палестиною. ЄС підтримуватиме президента Палестини М. Аббаса і палестинську владу у формуванні такої широкої міжурядових коаліції, яка б відповідала параметрам і вимогам міжнародної спільноти. Мирна угода між ворогуючими сторонами має бути опрацьована на основі дводержавного вирішення у кордонах 1967 р.

По-друге, суверенний, демократичний і незалежний Ліван. Країни Євросоюзу робитимуть все для зміцнення миротворчого контингенту ООН у Лівані. Направлення до Лівану більше ніж 7000 військовослужбовців, авіації та кораблів для Міжнародних сил миру у Лівані демонструє велику відповідальність Євросоюзу та його членів.

По-третє, ЄС також демонструє лідерство у наданні гуманітарної допомоги та у довгостроковій реконструкції Лівану. Допомога від Євросоюзу складає майже третину від загальної суми 940 млн доларів США, яку надає світове співтовариство Лівану згідно з рішеннями Стокгольмської конференції з реконструкції 31 серпня 2006р. Все це робить Євросоюз вирішальною фігурою у досягненні миру у Лівані та на Близькому Сході [94].

Іран, зазначає Х. Солана, став другим показовим прикладом зростання ролі ЄС на світовій арені. ЄС разом з Китаєм,

Росією та США запропонували Ірану зростаюче співробітництво у конкретних напрямах. У той же час ЄС наполягає, що Іран має узгоджувати свою ядерну програму з МАГАТЕ і Радою Безпеки ООН. Мають також бути надані гарантії Ірану у здійсненні ним мирної атомної програми і насамперед інтенсивні зусилля мають бути докладені до дипломатичного вирішення іранського питання [95].

Таким чином, можна прогнозувати подальшу активізацію політики Євросоюзу на Близькому і Середньому Сході і збільшення його питомої ваги у пошуках вирішення найбільш складних проблем регіону.

Використана література

1. *Kemp G. Europe's Middle East Challenges // The Washington quarterly.* Winter 2003. - 2004. - P.163.
2. *Соєди* - www.africana.ru/lands/egypt/frame/Sosedi.htm
3. ООН предупреждает: Запад захлестнет новая волна арабской эмиграции // <http://search.rambler.ru/egi-bin/ramblersearch?short=68words>
4. *Euro-Mediterranean Partnership / Barcelona Process //* http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/index.htm; *Barcelona - a historic change and chance //* http://europa.eu.int/external_relations/euromed/histo.htm.
5. *The EU's Mediterranean and Middle East Policy. Overview* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/med_mideast/info/index.htm
6. *Красношапка С. Середземноморський вибір у політиці ЄС // Політика і час.* - 2003. - № 3. - С. 57.
7. *Euro-Mediterranean Agreements: the Partnership is moving forward.* MEMO/04/275 - Brussels 26 November 2004 // europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/news/memo04_275.htm
8. *The EU, the Mediterranean and the Middle East. - A longstanding partnership.* MEMO/04/294 - Brussels, 2004 - 10 December.
9. *Financial Cooperation / MEDA Programme. The Euro-Mediterranean Partnership* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/euromed/meda.htm
10. *Commissioners Ferrero-Waldner and Mandelson to meet Gulf Cooperation Council in Bahrain, 5 April 2005* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/ip0

5_378.htm; EU, GCC target free trade deal by year end // <http://www.middle-eastonline.com/english/?id=13147>

11. *Common Strategy of the European Council of 19 June 2000 on the Mediterranean region /2000/458/CESP/* // Official Journal of the European Communities. L. 193/5-10.

12. *EU Strategic Partnership with the Mediterranean and the Middle East. Final Report /* approved by the European Council in the June 2004 / - EN 1-18.

13. Ibid.

14. *Hussian D. Europe and Islam: Mutual Experiences and the Future.* 2005. March 22 // <http://www.islamonline.net/english/artculture/2005/03/article05.shtml>.

15. *Beatty A. Europe faces greater dependency on Mid East oil* // <http://euroobserver.com/?aid=17631&print=1>

16. *Cordesman A. H. Energy Development in the Middle East.* Praeger / CSIS - Washington, 2004. - 328pp.

17. *The New Global Puzzle. What World for EU in 2025?* Directed by Nicole Gnesotto and Giovanni Grevi. Institute for Security Studies. European Union, Paris, 2006. - P.117

18. *Conclusions for the VIIth EURO- mediterranean conference of ministers of foreign affairs.* Luxembourg, 30-31 May 2005 // EN 1-19.

19. *Chairman's Statement 10th Anniversary EURO- Mediterranean summit.* Final 28 November. Euromed.

20. Ibid.

21. Ibid.

22. *EURO-Mediterranean Code of Conduct on Countering Terrorism.* Final text. Euromed.

23. *Five Year Work Program.* Final Text. Euromed.

24. *Ferrero-Waldner B. The EU, the Mediterranean and the Middle East: A Partnership for Reform.* The German Bank Forum «Middle East and Germany: Change and Opportunities», Hamburg, 2 June 2006, Speech/06/341 / <http://europa.eu/rapid//pressReleasesAction.do?reference=06/341&type=htm...>

25. Ibid.

26. Ibid.

27. *Ferrero-Waldner B. The European Neighbourhood Policy: bringing our neighbours closer «Giving the neighbours a stake in the EU internal market».* 10th Euro-Mediterranean Economic Transition Conference, Brussels, 6 june 2006, Speech/06/36 // europa.eu/rapid//pressReleasesActin.do?reference=SPEECH/06346&format=HT

28. *Бжезинский З. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство /* Пер. с англ. - М.: Международные отношения, 2005. - С. 99.

29. *Annex VI.* Declaration on the Middle East Presidency. Conclusions Seville European Council 21 and 22 June 2002. Doc/02/13 Brussels, Le 22 Juin 2002 //

30. <http://www.islamonline.net/english/13/02.2002.gmt.10.Hijry:11121422>

31. *The EU & the Middle East Peace Process* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm

32. *The EU & the Middle East Peace Process - The Union's position & role* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/index.htm

33. *EU Election Observation Mission [EUEOM] to West Bank and Gaza Deployed* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/human_rights/eu_election_ass_observ/west

34. *Commissioner Ferrero-Waldner Visit to Middle East 16/17 January* // <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/40&format=HTML&>; *Press Conference of Commissioner Ferrero-Waldner in Jerusalem. 17 January 2006* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/news.htm

35. *Commissioner Ferrero-Waldner Visits Israel and Palestinian Territories 7 and 8 February* // http://europa.eu.int/comm/external_relations

36. *Hopes of truce at Mid-East summit* // http://newsvote.bbc.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east

37. *Joint Statement by the Quartet*. March 1, 2005 // <http://www.state.gov/2/pa/prs/ps/2005/42829.htm>

38. *European Commission proposes comprehensive EU strategy for support to Palestinians*. IP/05/1224 - Brussels, 05, October 2005.

39. *EU Says Talking With Hamas, Israel Fumes* // www.islamonline.net/English/News/2005-06/16/article05.shtml; EU opens contacts with Hamas officials //

40. *Beunderman M.* Israeli report slams EU contacts with Hamas and Hezbollah // <http://euroobserver.com/9/20523/?print=1>.

41. *Brussels takes cautious line on Hamas victory* // <http://euroobserver.com/9/20777/?print=1>; *Commissioner Ferrero-Waldner on the Palestinian Elections 26 January 2006* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/mepp/news/bfw_260106.htm

42. *Brussels takes cautious line on Hamas victory*

43. «*Entweder Demokratie oder Gewalt*» // Die Welt, 2006, Januar, 27.

44. *Beunderman M.* EU extends aid to Palestinians in bid to present «mini Iran» // www.euroobserver.com/9/20805/?print=1

45. *Kuhler T.* MEPs greenlight aid for Palestinian Authority // <http://euroobserver.com/9/20830/?print=1>
46. *Kuhler T.* Solana does not rule out future XAMAS talks // <http://euroobserver.com/9/20830/?print=1>
47. *Press Release.* 2728th Council Meeting. General Affairs and External Relations, Brussels, 15 May 2006. 9001/06/Presse126/ Provisional Version. Council of the European Union.
48. *Commission* offers fresh support for the electoral process in Iraq // <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/04/1340&format=>
49. *Iraqi* civilians to be trained in the EU // <http://euroobserver.com/?aid=18260&print=1>
50. *Ferrero-Waldner B.* The EU and Iraq - A Framework for Engagement. European Parliament Strasburg, 6 July 2005 - SPEECH/05/416 // http://europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/spo5_416.htm
51. *EU-Iraq:* Commission support for new Constitution. The EU's relations with Iraq // http://europa.eu.int/comm/external_relations/iraq/news/ip05_962.htm
52. *European* Union biggest donor for Iraq's elections and referendum. The EU's relations with Iraq // http://europa.eu.int/comm/external_relations/iraq/news/ip05_1323.htm
53. *Presse Release.* 2728th Council Meeting. General Affairs and External Relations, Brussels, 15 May 2006. 9001/06/ Presse 126. Provisionl Version. Council of the European Union.
54. *EU-Iraq:* a new chapter// <http://europa.eu.int/rapid/pressreleasesAction.do?reference=IP/06/740&format=HTML>
55. *Iraq:* Comission appoints first hood of Delegation// <http://europa.eu.int/rapid/pressReleasesAction.do?reference=IP/06/1000&format=HTML>
56. *Beatty A.* Europe faces greater dependency on Mid East oil // <http://euroobserver.com/?aid=17631&print=1>
57. *Гончаров П.* ЕС-Иран: насколько серьезны взаимные ультиматумы ? // www.iran.ru/rus/print_news.php?news_id=32176.
58. *Solana:* military strike on Iran would be a «mistake» // <http://euroobserver.com/?aid=18344&print=1>
59. *Mahony H.* Schroder warns Bush against Iran military action // <http://euroobserver.com/?sid=9&aid=19685>.
60. *EU* slams Iranian Leader's holocaust remarks // <http://euroobserver.com/9/20573/?print=1>; *Ferrero-Waldner B.* Statement on recent declarations by the President of Iran. European Parliament - Strasburg, 2005, November,16 // europa.eu.int/comm/external_relations/news/ferrero/2005/sp05_696.htm

61. *Kuchler H.* Little optimism ahead of EU-Iran nuclear talks // <http://euroobserver.com/9/20599/?print=1>
62. *Kubosova L.* Pressure mounts on Iran as US backs EU move for UN action // <http://euroobserver.com/9/20673/?print=1>. EU-3: Time for UN Security Council to act on Iran // <http://www.middle-eastonline.com/english/?id=15468>.
63. *Secretary Condoleezza Rice.* Remarks With European Union Commission High Representative Javier Solana Before Their Meeting. Washington, DC, 2006, January, 18.
64. *Трошков И.* Досьє Тегерана между Веной и Нью-Йорком. Европейская тройка подготовила проект резолюции для МАГАТЕ // Независимая газета. - 2006. - 19 января; *Beunderman M.* EU trio drafts resolution referring Iran to UN // <http://euroobserver.com/9/20695/?print=1>
65. *Kubosova L.* Chirak: France would use nuclear arms if attacked // <http://euroobserver.com/9/20729/?print=1>
66. Ibid.
67. *Kubosova L.* Iran to dominate. Blair-Merkel meeting // [http://euroobserver.com/9/20929/»print=1](http://euroobserver.com/9/20929/)
68. *Европарламент* предложил установить на Ближнем Востоке безъядерную зону. 16 февраля 2006 г. <http://www.mideast.ru/printit.php?base=rus&showtime=3432>
69. *Press Release.* 2728th Council Meeting. General Affairs and External Relations, Brussels, 15 May 2006. 9001/06 Presse 126. Provisional Version. Council of the European Union.
70. *Anna Linght.* Euro-Mediterranean Foundation for Dialogue between Cultures // <http://www.euromedalex.org/En/AboutUs.htm>
71. *Zapatero* highlights multicultural links // <http://www.middle-east-online.com/english/?ol=15627>
72. *Secretary General Annoucniel* Composition of High-Level Group For Alliance of Civilizations. Secretary General, sg/sm/ Rev.1 // www.un.org/news/press/docs/2005/sgsm_10073.doc.htm
73. *Media Advisory.* Blueprint for bridging Muslim-West divide to be relatednext week // Alliance of Civilizations / Fourth High Level Group Meeting, Istambul, Turkey, 12-13 November 2006.
74. *Alliance of Civilizations.* Report of the High-Level Group. 13 November 2006. Part I. I. Bridging the World's Divine // A. P.2
75. *Alliance of Civilizations.* Report of the High-Level Group. 13 November 2006. Part I. IV. The Political Dimension. - P. 8.
76. Там само.- P. 8-9.
77. *Alliance of Civilizations.* Report of the High-Level Group. 13 November 2006. Part I. V. Towards an Alliance of Civilizations: General Policy Recomendations. - P. 13.

78. *Call to bridge West-Muslim divide* // newsvote. bbc.co.uk/mpaps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6542308.shtml
79. *Peel Q.* Europe's muddled message // Financial Times, 2005, November, 20.
80. *Kuchler T.* EU hesitates on Mohammed cartoon reaction // <http://euroobserver.com/9/20839/?print=1>
81. *Kuchler T. & Kirk L.* Danish politicians disappointed by EU in cartoon row // <http://euroobserver.com/9/20847/?print=1>
82. *Erdogan R. T., Zapatero J. L. R.* A call for respect and calm // International Herald Tribune, 2006, February, 5.
83. *Kirk L.* Global diplomacy to curb Muslim cartoon protests // <http://euroobserver.com/9/20856/?print=1>
84. *Joint statement by the Secretary General of the United Nations, the Secretary General of the Organization of the Islamic Conference and the High Representative for Common Foreign and Security Policy of the European Union.* 2006, February 7, S042/06.
85. *EU Urges Respect for Religious Beliefs, Vows Dialogue* // <http://islamonline.net/English/News/2006-02/28/article01.shtml>
86. *Beundermann M.* «Islamic terrorism» phrase to be banned from EU lexicon // <http://euobserver.com/9/21384/?print=1>; EU Drafts Lexicon on Islam // <http://www.islamonline.net/English/News/2006-06/13/03.shtml>
87. *Le Monde*, 2006, 9 February
88. *Kuchler T.* US slams Europe on Muslim integration // <http://euobserver.com/9/21327/?print=1>
89. *EU puts brake face on tense Euromed summit* // Chaleej Times, 2005, November, 29; Wilkinson T. Muslim absence weakens summit. Some leaders skip the EU Mediterranean meeting. Bickering over the Israeli conflict also derails talks // Los Angeles Times, 2005, November, 29.
90. *Webster Ph., Baldwin T.* Iran and Syria can be Blair's «partners for peace» // The Times, 2006, November, 19.
91. *Pace S.* Blair: Israel-Palestine, Iran Key to Middle East Peace // <http://www.voanews.com/english/2006-11-13-voa29.cfm?renderforprint=1>
92. *Europe takes responsibility - and makes a difference.* Joint op-ed by EU High Representative Javier Solana and Minister for Foreign Affairs Per Stig Moeller // Jyllands Posten, 2006, September 7.
93. Ibid.
94. Ibid.
95. Ibid.

ЗРОСТАННЯ РОЛІ НАТО ЯК МЕХАНІЗМУ СПІВПРАЦІ США ТА ЄВРОПИ НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ

3.1. Причини поширення ролі НАТО у Близькосхідному регіоні

Н ротягом останнього часу відбувається розвиток двох взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесів - активізація ролі НАТО на Близькому і Середньому Сході та збільшення його ролі й значення у забезпеченні координації дій США та Євросоюзу, формуванні спільної трансатлантичної політики у Близькосхідному регіоні.

Зростання ролі НАТО на Близькому і Середньому Сході відбуває процес всебічної трансформації Північноатлантичного Альянсу у глобальну безпекову організацію як за формулою, змістом і напрямами завдань, так і за можливістю приєднання нових членів навіть з регіонів, розташованих за межами Північної Америки і Європи. Хоча на офіційному рівні ця тенденція обґрунттовується таким визначенням нової ролі НАТО, яке нібито заперечує його перетворення на глобальну організацію. Як зазначив на неформальній зустрічі міністрів закордонних справ країн-учасниць НАТО у Софії (27-28 квітня 2006 р.) Генеральний секретар НАТО Я. де Хооп Схеффер, поширення активності НАТО на Близькому і Середньому Сході, у Південно-Східній та Південній Азії тощо не означає перетворення НАТО на глобальну організацію, проте «НАТО набуває нової форми - альянсу з глобальними партнерами внаслідок загроз та викликів, що мають глобальний характер» [1].

Поширюючи свій вплив на Близький Схід, НАТО не петретворюється на безпековий альянс для Близькосхідного регіону, навіть за умов наявності в регіоні військових баз США та деяких інших членів цієї організації. Але незважаючи на всі розбіжності серед членів НАТО та існуючі перепони щодо здійснення активної ролі Альянсу у Близькосхідному регіоні, США та Європа мають там значні спільні інтереси, і НАТО залишається найкращим механізмом координації їхньої політики та операцій.

Як це не парадоксально на перший погляд, але становлення як активної воєнно-політичної сили, що відіграє дедалі більш значущу роль на Близькому Сході, надало НАТО другого дихання. НАТО. Цю структуру було створено для захисту Західної Європи від радянської загрози, тому вона не може існувати як безпековий Альянс, якщо її членів не об'єднуватимуть виклики, що становлять спільну загрозу.

У той же час розвиток ситуації на світовій арені після 11 вересня 2001 р. привів до того, що саме на Близькому і Середньому Сході є чинники, що становлять суттєву загрозу для трансатлантичної спільноти. Цей регіон викликає занепокоєння США та Євросоюзу через розповсюдження зброї масового знищення, тероризм, міждержавні конфлікти, існування держав, що не відбулись, імміграцію та громадянські війни. Таким чином, країни Північної Америки і Європи мають спільний серйозний стратегічний інтерес у забезпеченні безпеки на Близькому Сході [2].

З питань, пов'язаних з недопущенням розповсюдження атомної зброї (на прикладі Ірану), боротьби з тероризмом (Ірак та Афганістан) та підтримки мирного процесу (Палестина, Ізраїль, Афганістан), розв'язанням міждержавних конфліктів і забезпечення реформ у сфері оборони та цивільно-військових відносин, члени НАТО мають більший інтерес до цього регіону, ніж до будь-якого іншого [3].

Отже, якби НАТО обмежився лише діяльністю у межах Західної Європи, він би деградував і розпався. Тому керівництво Альянсу та країн - його членів використовують цю організацію для боротьби з ширшим колом викликів і загроз, що неминуче призводить до дедалі більшого втручання НАТО у проблеми Близького і Середнього Сходу. У цьому контексті

має рацію сенатор США, член Комітету сенату з питань міжнародних відносин і Спеціального комітету з розвідки Ч. Хейгел, який вважає, що «майбутнє НАТО визначатиметься розвитком подій на Великому Близькому Сході» [4].

Ще однією причиною зростання активності НАТО на Близькому і Середньому Сході є те, що як американці, так і європейці усвідомили зростаючу необхідність один в одному, насамперед для реалізації своїх національних інтересів у цьому регіоні. Причому така необхідність фактично виявилася вперше з часів закінчення «холодної війни».

Незважаючи на розмови щодо диференціації уявлень про загрози по обидві береги Атлантики і будівництво автономних Європейських сил безпеки, більшість європейців усвідомлюють, що вони, між іншим, потребують партнерства у безпековій сфері із Сполученими Штатами.

Європа прагне більшої автономії у безпековій сфері, проте не хоче за це платити. Оборонний бюджет США продовжує зростати і незабаром перевищить оборонні бюджети інших країн разом, а Європи - залишається на тому ж рівні. Крім того, європейці розуміють, що саме Сполучені Штати витягають реалізацію безпекових завдань на Близькому і Середньому Сході - як це було в Іраку - і воліють радше приєднатися до американських дій у рамках НАТО, ніж брати на себе одноосібну відповідальність. І хоча серед європейців існує спротив односторонньої гегемонії США, проте значна кількість невеликих європейських країн Альянсу не зацікавлені, щоб брати участь у розбудові європейських сил безпеки з домінуванням найбільших європейських країн. Результатом цього є підтримка європейцями провідної ролі НАТО [5].

Водночас у Сполучених Штатах зростає усвідомлення важливості їх союзу з Європою. На початку 2000-х років, після десятиріччя феноменального зростання економічної, технологічної та військової могутності країни і зникнення реального конкурента, багато хто у США вважав, що роль НАТО стала надмірною. Вони вірили, що могутнім Сполученим Штатам не потрібні союзники і що вони лише тягнуть у болото. Ключові фігури в адміністрації президента Дж. Буша детально критикували своїх попередників за їх участь у «війні комітетів» (у Косові) та за надмірну делікатність зі своїми європейськими

союзниками. На саміті НАТО у жовтні 2001 р. заступник міністра оборони США П. Вулфовіц так висловив месідж Сполучених Штатів союзникам по НАТО щодо війни в Афганістані: «Не кличте нас, ми покличемо вас». Міністр оборони США Д. Рамсфельд пояснював, що «завдання має визначити коаліцію, а не навпаки», - натякаючи, що НАТО як формальний, «застиглий» Альянс не становить значної користі для Сполучених Штатів [6].

Через декілька років ставлення США до союзників взагалі і до НАТО зокрема змінилося. Через небажання деяких ключових європейських союзників підтримати війну в Іраку, в якій американці зазнають й досі значних людських та фінансових втрат, США переосмислили потенційну цінність союзників як у формі офіційної політичної підтримки, так і військової допомоги.

З урахуванням того, що Збройні сили США сьогодні сильно перевантажені та розтягнуті по багатьом регіонам світу, значення союзницької допомоги добре усвідомлюється у самих Сполучених Штатах. Ситуація з бюджетом США та-ж різко змінилася за останні роки - від найбільшого прибутку в американській історії (понад 200 млрд у 2001 р.) до найбільшого дефіциту (понад 400 млрд дол. у 2005 р.) [7]. Це також збільшує значення допомоги союзників в американській громадській думці.

У цьому контексті цілком закономірним стало те, що у 2005 р. друга адміністрація Дж. Буша зробила наголос на важливості дипломатії, а перші закордонні візити президента та Державного секретаря США відбулися до НАТО та до Європейського Союзу.

Таким чином, незважаючи на існуючі стратегічні розбіжності, Сполучені Штати та Євросоюз оцінили переваги спільної роботи як союзники. Розуміючи межу можливостей НАТО, обидві сторони водночас зацікавлені в уніфікованій командній структурі, міжнародних операційних силах, які проходять спільну підготовку, спільній воєнній доктрині та форумі для політичного діалогу з безпекових питань.

НАТО сьогодні перетворюється на центральний, головний механізм для кооперації США та Євросоюзу у безпековій сфері на Близькому і Середньому Сході. У виступі на 41-й

міжнародній конференції з питань безпеки у Мюнхені (12 лютого 2006 р.) Я. де Хооп Схеффер відзначив такі чинники активізації ролі Альянсу у здійсненні спільної стратегії трансатлантичної спільноти у Близькосхідному регіоні на сучасному етапі:

- НАТО є єдиною організацією, що поєднує Північну Америку і Європу політичними й військовими засобами;
- ця організація має політичні та військові структури, необхідні для ефективного політичного менеджменту під час здійснення миротворчих операцій;
- Альянс має багатий досвід у здійсненні найбільш складних і комплексних багатонаціональних місій;
- НАТО має також механізми, необхідні для залучення до співпраці країн - не членів Альянсу.

Внаслідок всіх цих обставин цілком логічним є підтримка ролі НАТО у забезпеченні миру і стабільності на Близькому Сході [8]. Причому США та їхні союзники по НАТО мають ефективно використовувати можливості Альянсу не лише як воєнної організації, а насамперед як унікальний політичний форум для консультацій у рамках трансатлантичного співтовариства. Сьогодні реалізація стратегічних безпекових завдань на Близькому Сході потребує від усіх зацікавлених сторін налагодження всеохоплюючого трансатлантичного діалогу і співробітництва. І НАТО у цьому контексті відіграє роль такого унікального форуму [9].

3.2. Основні напрями реалізації місії НАТО на Близькому і Середньому Сході

Незважаючи на проблеми, пов'язані як з ситуацією на самому Близькому і Середньому Сході, так і щодо деяких членів Альянсу у зв'язку з новою роллю НАТО за межами Європи, його значення у регіоні продовжує зростати.

Підтримка миру і контртерористичні операції в Афганістані, підготовка військових сил для Іраку, миротворчі дії в Судані (Дарфур) та допомога Пакистану у подоланні наслідків землетрусу, який стався 8 жовтня 2005 р., налагодження воєнно-політичного діалогу з країнами Перської затоки і Північної

Африки є основними напрямами участі Альянсу у вирішенні нагальних проблем регіону Близького і Середнього Сходу [10].

Найбільшу за обсягом та найважливішу за змістом місію на Близькому і Середньому Сході НАТО виконує в Афганістані [11]. Ця **миротворча місія Альянсу** є першою в його історії місією такого роду, що здійснюється за межами євроатлантичного ареалу [12].

16 квітня 2003 р. Північноатлантична Рада прийняла рішення щодо керівної ролі Альянсу у забезпеченні командування, координації та планування антитерористичної операції «Нездоланна свобода» (*Operation Enduring Freedom*), яку здійснювали в Афганістані Міжнародні сили підтримки безпеки (ISAF). 11 серпня 2003 р. НАТО офіційно перебрав на себе командування ISAF, що діють за мандатом ООН, перед якими було поставлено завдання створити умови для підтримки безпеки та тривалого миру в Кабулі та навколо нього [13].

Спочатку Міжнародні сили підтримки безпеки були розташовані у районі Кабула та його околиць. У жовтні 2003 р. відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН мандат цих сил був розширений і станом на червень 2006 р. охоплював майже 50 % території країни [14]. Розширення відбувалося через створення Груп реконструкції провінції (Provincial Reconstruction Team) у провінціях країни. Кожна така Група очолюється представником країни-члена НАТО.

Завданням Групи реконструкції провінції є залучення небохідних військових підрозділів Альянсу для забезпечення безпеки, безпосередне підключення до здійснення таких завдань, як будівництво шкіл, лікарень, прориття свердловин тощо.

Міжнародні сили підтримки безпеки мають допомогти афганській владі та міжнародній спільноті підтримувати безпеку та стабільність у районах розташування. Вони також надають допомогу президенту та уряду Афганістану у поширенні їхньої влади на всю територію країни, забезпечені нормальних умов для проведення вільних і демократичних виборів, розширення влади закону і реконструкції країни.

За допомогою ISAF НАТО сприяє створенню афганських силових та безпекових структур, визначає конкретні потреби під час реалізації завдань і програм реконструкції, а також забезпечує підготовку й тренування військовослужбовців афганської армії.

НАТО також перебрало на себе командування 12 додатковими Групами реконструкції провінції, довівши їх кількість до 25 [15]. З початку жовтня 2006 р. припинився формальний контроль США над воєнними операціями в Афганістані. Віднині Сполучені Штати контролюють лише 1 авіабазу, в той час як контроль над операціями в масштабах всієї країни перейшов до НАТО. Пентагон надав під командування НАТО 12 тис. своїх військовослужбовців. Загальна чисельність військового контингенту НАТО в Афганістані має збільшитися з 20 до 30 тис. [16].

Важливу роль у формуванні нового етапу місії НАТО в Афганістані, який би адекватно відповідав сучасним цілям трансатлантичної спільноти у зоні Ширшого Близького Сходу, відіграв Стамбульський саміт НАТО (29 червня 2004 р.).

У Комюніке саміту зазначається, що сприяння миру і стабільності в Афганістані є ключовим пріоритетом НАТО [17, 18]. Підкреслюється особлива роль НАТО, насамперед Міжнародних сил підтримки безпеки, у сприянні державним структурам Афганістану в організації та проведенні демократичних виборів у країні та забезпечені необхідної безпеки при цьому. Також одним з головних завдань ISAF є допомога афганській владі у боротьбі з виробництвом наркотиків та наркоторгівлею [19].

У листопаді 2005 р. Північноатлантична Рада вирішила розширити подальшу роль НАТО в Афганістані через відправку до цієї країни додатково близько 6 тис. вояків, доводячи таким чином їхню загальну чисельність до 15 тис., а також через поширення мандату ISAF на найбільш небезпечні 6 південних провінцій країни.

31 травня 2006 р. під час спільної сесії Північноатлантичної Ради та Парламентської Асамблеї НАТО у Празі, Я. де Хооп Схеффер наголосив, що «Афганістан залишається пріоритетом номер один для Альянсу» [20].

Ризький саміт НАТО, який відбувся 28-29 листопада 2006 р., підтверджив, що «забезпечення миру й стабільності в Афганістані є ключовим пріоритетом НАТО [21].

Лідери 26 країн-членів Альянсу домовились про зняття деяких пересторог, національних обмежень щодо використання військової сили своїх країн з тим, щоб посилити ефективність

контингенту НАТО в Афганістані. США, Канаді та Великобританії вдалося вмовити своїх партнерів по НАТО, зокрема Францію та Німеччину, направити додаткові війська на допомогу союзникам до Афганістану, насамперед, у найбільш проблемні східні провінції. По-друге, були прийняті рішення про збільшення допомоги НАТО у підготовці, тренуванні та оснащенні національних Збройних Сил Афганістану. По-третє, серйозну увагу було приділено питанням збільшення допомоги Афганістану у забезпеченні реконструкції країни та стабілізації ситуації. Були ухвалені пропозиції щодо створення «Контактної групи», яка б проробляла ключові стратегічні питання розвитку співробітництва Афганістану з НАТО, США, Євросоюзом та іншими центрами світової політики [22]. Головним гаслом рішень Ризького саміту стало наступне: «В Афганістані не може бути безпеки без розвитку та розвитку без безпеки» [23].

Водночас у здійсненні своєї миротворчої місії в Афганістані НАТО стикається з серйозними труднощами і проблемами.

По-перше, розширення зони відповідальності Міжнародних сил підтримки безпеки на найнеспокійніші східні та південні провінції, які є своєрідною базою, «хартлендом» Талібану, неминуче призведе до збільшення втрат серед військовослужбовців НАТО, що може вкрай негативно відбитися на громадській думці в тих країнах, які спрямували свої військові контингенти до складу ISAF.

Так, командувач військами НАТО в Афганістані генерал-лейтенант Д. Рігардс у своєму інтерв'ю агенції Бі-Бі-Сі 29 червня 2006 р. відмічав, що загони талібів посилили свої атали на військовослужбовців НАТО, особливо на Півдні, внаслідок чого останнім часом загинуло понад 1100 осіб, включаючи близько 50 вояків з підрозділів НАТО [24].

По-друге, в Афганістані останнім часом посилюються антиамериканські та антинатівські настрої, особливо після кривавого інциденту в Кабулі з американським конвоєм наприкінці травня 2006 р. [25].

По-третє, безпрецедентні зусилля НАТО щодо допомоги афганській владі у забезпеченні миру і стабільності в країні нівелюються через колосальні проблеми, пов'язані з масовим безробіттям, наркоторгівлею, корупцією, міжплемінною ворожнечею тощо. Як зазначається у передовій статті «Аф-

ганська біль» відомого саудівського Інтернет-сайту «Арабські новини», «засліплений антитерористичними цілями, Вашингтон ігнорує комплекс культурних та політичних питань регіону» [26].

Складність та невирішеність цієї проблеми змушений визнали Генеральний секретар НАТО Я. де Хооп Схеффер. У виступі на конференції з питань безпеки та оборони у Брюсселі 6 листопада 2006 р. він зазначав, що в Афганістані Міжнародні сили з підтримки безпеки «створили вікно можливостей для розвитку», але ж все таки НАТО не є «благодійною організацією або агентством з питань реконструкції та розвитку» і тому міжнародна спільнота має більше допомагати Афганістану у його розвитку [27].

По-четверте, останнім часом значно ускладнилися взаємовідносини у чотирикутнику Кабул-Вашингтон-Брюссель-Ісламабад. Так, під час візиту до Китаю президент Афганістану у своїх промовах висловлював невдоволення недостатньо активними, на його думку, воєнними операціями західних союзників та їхньою поведінкою в країні, говорячи про «необхідність міжнародної спільноти змінити манеру та методи ведення війни проти терору». У виступах Х. Карзая прямо не згадувався Пакистан, але було зрозуміло, про що він говорить. Так, закликаючи світову спільноту сфокусувати «війну з терором» на джерела «тероризму» в Афганістані, він вказував пальцем у бік свого східного сусіда. Якщо у промовах англійською афганський президент був більш дипломатичним, то виступаючи на дарі, він висловлював незадоволення відсутністю у міжнародної спільноти стратегічних рішень щодо припинення тероризму. «Стратегічні рішення, - пояснював Х. Карзай, - означають, що «світ має визначити місце, де тероризм тренується, фінансуються, де він отримує ідеологічну допомогу і заохочується». Було ясно, про яку країну йдеться [28].

Певним виявом занепокоєння відносинами між Афганістаном, Пакистаном та трансатлантичною спільнотою стали візити Державного секретаря США К. Райс до Кабула та Ісламабаду наприкінці червня 2006 р. та її інтенсивні переговори з лідерами обох країн [29].

Навіть під час публічних зустрічей з представниками ЗМІ К. Райс була змущена визнати наявність серйозних проблем,

пов'язаних з діяльністю Талібану у південних та східних провінціях Афганістану та складної ситуації на афгано-пакистанському кордоні, і що головним змістом її переговорів із лідерами Афганістану і Пакистану були нинішній стан пакистано-афгансько-американських відносин [30].

Держсекретар США визнала, що «всі ми можемо зробити більше. Ми всі можемо працювати наполегливіше. Ми всі потрібуємо постійної оцінки наших стратегій, аналізу нашої тактики, забезпечення нашої відповіді на тактику Талібану, яка змінюється, тому що це - мислячий ворог, який також змінює свої тактики» [31].

Для того, щоб запобігти погіршенню відносин між президентами Афганістану та Пакистану, Дж. Буш був змушений запросити обох з одночасним робочим візитом до Сполучених Штатів і провести з ними спільну зустріч [32].

Як зазначається в аналітичній доповіді Центру стратегічних та міжнародних відносин, присвяченій проблемам трансформації Альянсу напередодні його саміту у Ризі (листопад 2006 р.), «майбутнє НАТО знаходиться у прямій залежності від успіху його місії в Афганістані» [33].

В Іраку НАТО виконує **місію підготовки кадрів** для Збройних сил цієї арабської країни. І хоча зазначена тренувальна місія відбувається у певних обмежених рамках, вона має потенціал до перетворення на найзначніший напрям діяльності НАТО на Близькому і Середньому Сході.

Як зазначав Я. де Хооп Схеффер на спільній зустрічі Парламентської Асамблей НАТО та Північноатлантичної Ради у Парижі 30 травня 2006 р., «ми будемо послідовно посилювати і розширювати нашу тренувальну місію в Іраку, яка спрямована на зміцнення суверенної Іракської держави» [34].

Нинішній узгодженій платформі США та європейських країн-членів НАТО щодо місії Альянсу в Іраку передувало досить гостре зіткнення позицій між Вашингтоном та Парижем і Берліном щодо шляхів розв'язання іракської кризи. Маючи впевненість у тому, що Франція та Німеччина ніколи не погодяться на те, щоб воєнну операцію в Іраку здійснити під прапором НАТО, і намагаючись зберегти за собою політичний контроль над запланованою операцією, Сполучені Штати не мали жодних намірів використання НАТО для такої операції з

метою повалення режиму С. Хусейна. «Я не можу уявити собі таке... це ніколи не спадало мені на думку», - заявляв міністр оборони США Д. Рамсфельд [35].

Між іншим, наприкінці 2002 р. для того, щоб заручитися хоча б мінімальною підтримкою своїх європейських союзників, Білій дім почав розглядати, як може НАТО принаймні асоціюватися з запланованою операцією. Вашингтон у кінцевому підсумку запропонував НАТО відіграти роль підтримки операції шляхом залучення літаків спостереження АВАКС (AWACS) та протиракетних батарей ПЕТРІОТ для того, щоб захистити Туреччину, а також використати військово-морські сили НАТО для захисту американських кораблів, які направлятимуться до району Перської затоки [36].

Навіть така обмежена роль НАТО виявилася, на думку деяких союзників, надто обтяжливою, і у січні 2003 р. Франція, Німеччина, Бельгія та Люксембург блокували розгляд у НАТО питання щодо планування можливого контингенту для операції в Іраку під приводом, що такі дії означатимуть неминучість війни (і відповідно її законність) і що вони не готові таке допустити.

Сполучені Штати, навпаки, були налаштовані на те, щоб підключити НАТО, і наполягали згідно зі ст. 4 Північноатлантичного договору на розгляді цього питання. Зіткнення досягло свого піку у лютому 2003 р., коли Франція, Німеччина та Бельгія наклали своє вето на підготовку Альянсу до можливо-го захисту Туреччини, у той час як США не змінили своєї позиції. Навіть такий американський «голуб», як К. Пауелл, який виконував у той час обов'язки Державного секретаря США і докладав багато зусиль для того, щоб порозумітися із своїми європейськими партнерами, назвав європейську позицію як таку, «що не має виправдання», і висловив побоювання, що Альянс «може зруйнувати сам себе внаслідок відсутності своєї відповідальності» [37].

Зрештою кризову ситуацію було подолано лише після того, як Сполучені Штати погодилися на те, щоб уточнити свої пропозиції, а саме - відмовитися від вимоги, що європейські сили НАТО замінять американські війська, які будуть передислоковані з Європи у регіон Перської затоки, і зосередитися лише на підготовці до використання літаків АВАКС та батарей ПЕТРІОТ

для Туреччини. Відповідно європейці погодилися розглядати питання щодо можливої ролі НАТО в Іраку у Комітеті оборонного планування, де Франція не є членом.

Ця полеміка у рамках НАТО виявила, наскільки стали напруженими трансатлантичні відносини, а також порушила низку питань щодо взаємної відповідальності США і Європи у використанні потенціалу Альянсу на Близькому і Середньому Сході. У той час як більшість урядів країн-членів НАТО підтримали як операцію в Іраку, так і роль НАТО в цій операції, європейське населення виступило різко проти і сильна франко-німецька опозиція війні точніше відбивала європейську громадську думку, ніж це робило керівництво інших європейських країн.

Однак після вторгнення в Ірак та його окупації навесні 2003 р. ці трансатлантичні розбіжності стали поступово зникати і члени Альянсу виявили спільній інтерес щодо успіху в Іраку, демонструючи більше бажання досягти цього разом. Європейські союзники США по Альянсу зрозуміли, що за нових умов, після того, як режим С. Хусейна було повалено, негативні наслідки можливого провалу США у стабілізації ситуації в країні та створенні демократичної влади будуть значно більшими, ніж результати успіху американської політики.

Зазначені зміні у настроях та позиції європейських союзників США по Альянсу дозволили на початку 2004 р. порушити питання щодо практичної участі НАТО у стабілізації ситуації в Іраку. У квітні 2004 р. під час свого норвезького візиту Я. де Хооп Схеффер повідомив, що НАТО погодиться на стабілізацію повоєнної країни за двох умов: створення легітимного уряду в Іраку і схвалення такої резолюції Радою Безпеки ООН, що чітко визначатиме функції Альянсу [38].

Саме такі дві головні умови були реалізовані напередодні Стамбульського саміту НАТО (28 червня 2004 р.), що дозволило прийняти на саміті рішення про допомогу уряду Іраку у підготовці Збройних сил для цієї країни як у самому Іраку, так і поза його межами [39].

30 липня 2004 р. відповідно до рішень Стамбульського саміту в Іраку було відкрито Навчальну Місію НАТО. Наступним кроком стало створення у вересні 2005 р. навчально-тренувального Центру поблизу Багдаду, який 25 вересня

2005 р. було перетворено на Коледж Генерального штабу. Коледж було урочисто відкрито Генеральним секретарем НАТО Я. де Хооп Схеффером та тодішнім прем'єр-міністром Іраку Аль Джаддафі [40]. У зазначених військових навчальних закладах у самому Іраку, а також за його межами фахівці з різних країн НАТО навчають офіцерів середньої та старшої ланки для Збройних сил демократичного Іраку. Так, у 2005 р. Навчальна Місія НАТО підготувала понад 1000 офіцерів у самому Іраку, близько 500 офіцерів для іракської армії було підготовлено в Європі. Загалом у 2005 р. НАТО виділило близько 100 млн євро для надання допомоги іракським Збройним силам [41].

Місія НАТО в Іраку також допомагає координувати зусилля окремих членів Альянсу з питань підготовки кваліфікованих кадрів для Збройних сил Іраку та їх оснащення. На початку 2006 р. 16 країн-членів НАТО направили своїх військових фахівців до Іраку для роботи у Місії, водночас усі 26 країн-членів надали фінансову допомогу Місії на суму 9 млн євро. Навіть Франція, яка не відправила своїх військових, на потреби Місії виділила 2 млн євро, ставши, таким чином, другим за обсягом фінансовим контрибутором. Німеччина забезпечує військову підготовку іракських офіцерів на території Об'єднаних Арабських Еміратів [42].

У Місії НАТО в Іраку служать усього 165 офіцерів і у цьому контексті її потрібно розглядати передусім як своєрідний політичний символ того, що НАТО подолав серйозні розходження щодо іракської кризи і всі 26 членів Альянсу погоджуються на те, що за певних умов його роль в Іраку зростатиме. Сьогодні у НАТО вивчають досвід діяльності Груп реконструкції провінції в умовах Афганістану, щоб з'ясувати, чи можна його використати в Іраку.

Напередодні Ризького саміту НАТО іракська урядова делегація здійснила робочий візит до штаб-квартири Альянсу. Під час переговорів глави делегації, заступника прем'єр-міністра Іраку В. Саліха із Генеральним секретарем НАТО Я. де Хооп Схеффером відпрацьовувалися питання щодо збільшення допомоги НАТО у підготовці Збройних Сил Іраку та розбудові інститутів національної безпеки країни [43]. Ризький саміт вирішив у відповідь на прохання керівництва Іраку знайти

додаткові можливості для тренування на підтримку сил безпеки Іраку там, де необхідний військовий досвід НАТО у рамках мандату Навчальної місії НАТО в Іраку [44].

У своєму виступі у Латвійському університеті 28 листопада 2006р. Президент США Дж. Буш повідомив, що на початок роботи саміту Альянсу в Ризі 18 країн НАТО, а також Україна забезпечують діяльність Навчальної місії НАТО в Іраку і за час її існування було підготовлено понад 3000 спеціалістів, включаючи 2000 офіцерів Збройних Сил і поліції [45].

В Іраку, як й в Афганістані, серйозною проблемою є забезпечення тіснішої та скоординованої співпраці усіх головних структур трансатлантичної спільноти - США, НАТО та Євросоюзу. Це обумовлено насамперед тим, що жодна із зазначених структур практично не може самостійно впоратись з тим комплексом різноманітних та взаємопов'язаних завдань безпекового, політичного, економічного, гуманітарного характеру, які обумовлені процесами стабілізації та реконструкції в Іраку та Афганістані [46].

Підтримка мирного процесу в Судані - один з напрямів діяльності НАТО на Близькому Сході. Відомо, що на початку 2003 р. довготривалий конфлікт у південній частині Судану - Дарфурі - переріс у криваву гуманітарну кризу. Цей конфлікт призвів до загибелі майже 300 тис. мирних жителів, біженцями стали майже 2,5 млн осіб.

У спробах припинити насильство Африканський Союз проголосив про наміри запросити у регіони миротворців і у квітні 2005 р. звернувся до НАТО. У червні того ж року Альянс погодився розпочати свою першу місію в Африці, тим самим розширяючи свою відповідальність у здійсненні особливих миротворчих місій та за межами Північноатлантичного регіону. Місія розпочалася 1 липня 2005 р. Її головними завданнями були допомога у підготовці та тренуванні підрозділів, які діють у Судані за мандатом ООН, та перекидання сил ООН до Судану.

В Ефіопії за допомогою НАТО було створено спеціальний Штабний навчальний центр для підготовки офіцерів підрозділів ООН. Місія у Дарфурі стала джерелом суперечок у самому Альянсі, демонструючи, що трансатлантичні розходження щодо ролі НАТО за межами євроатлантичного ареалу ще залишаються.

Франція та Бельгія скоригували роль НАТО в Африці й вважали, що Євросоюз більше підходить для розв'язання конфлікту у Дарфурі, ніж НАТО, тим більше, що ЄС вже допомагає Африканському Союзу технікою та обладнанням. Після декількох місяців дебатів, які відклали здійснення операції НАТО, Франція та Бельгія погодилися з участю Альянсу у миротворчих операціях у Дарфурі, але за умови, що Євросоюз і надалі продовжуватиме її розширятиме свою місію. У результаті певна кількість європейських країн, включаючи Францію, Німеччину та Італію, здійснювали свої авіатранспортні операції у Дарфурі, використовуючи механізми ЄС, в той час як Сполучені Штати - механізми НАТО.

Ці окремі авіатранспортні операції контролювалися через координаційний центр у Нідерландах, а кожна зі сторін працювала з Африканським Союзом також окремо через координаційний центр у Аддіс-Абебі. Офіційні представники НАТО та Євросоюзу запевняли, що така координація не створює яких-небудь серйозних проблем для виконання їхньої місії у Дарфурі, але той факт, що дві структури з центрами у Брюсселі здійснюють окремі операції в одному регіоні, підкреслює існуючі розбіжності між окремими членами НАТО та ЄС щодо ролі цих структур на Близькому та Середньому Сході [47].

Альянс відігравав важливу роль у забезпечені підготовки миротворців та їхнього транспортування у Дарфур. Водночас існувала думка, що НАТО має розширювати свою присутність. Так, у травні 2005 р. група колишніх міністрів за кордонних справ країн-членів НАТО разом з колишнім Державним секретарем США М. Олбрайт закликала НАТО виділити для зміцнення сил Африканського Союзу бригаду Сил реагування НАТО [48].

У січні 2006 р. спеціальний представник ООН з питань Судану Я. Тронк констатував, що три роки спроб Африканського Союзу відіграти миротворчу роль у Дарфурі виявилися невдалими і що ситуація вимагає відправлення до Судану значної кількості військ країн Заходу. Я. Тронк звернувся до Ради Безпеки ООН з тим, щоб вона прийняла рішення про направлення до Судану 20 тис. миротворців з правом використання сили, щоб припинити напади на мирне населення і роззброїти загони бойовиків. К. Аннан заявив, що ООН має звернутися

до Сполучених Штатів, Європи та інших світових центрів політики для того, щоб забезпечити їхню активну участю у припиненні громадянської війни у Судані [49].

Таке пряме воєнне втручання Заходу може створити набагато більше ризиків і коштуватиме значно дорожче, ніж допомога у підготовці та тренуванні миротворців та технічної допомоги Африканському Союзу. Якщо керівництво США та європейських країн вирішать, що ситуація у Дарфурі вимагає воєнного втручання і що Африканський Союз не в змозі виконати таке завдання, вони, скоріше за все, скористаються механізмом НАТО, який може діяти за мандатом ООН, але відіграватиме у миротворчих операціях провідну роль.

Керівництво НАТО розглядає Судан як зону своєї відповідальності. Про це свідчить і те, що Генсек НАТО Я. де Хопп Схеффер у виступі під час неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів НАТО у Софії (27-28 квітня 2006 р.) визначив допомогу Африканському Союзу у підтримці миротворчої місії в Дарфурі як один з головних напрямів активної діяльності НАТО на Близькому і Середньому Сході [50].

5 травня 2006 р. у м. Абуджа (Нігерія) була підписана Мирна угода щодо Дарфур між урядом Судану та найбільшим повстанським угрупованням, що діє у Дарфурі. Таким чином, були створені необхідні передумови для того, щоб покінчити з 22-річною братовбивчою війною між північчю та півднем Судану та розпочати реалізовувати плани мирної реконструкції цієї країн, яка є членом Ліги арабських держав [51].

Один з напрямів діяльності НАТО на Близькому Сході - **місія допомоги Пакистану.**

8 жовтня 2005 р. у пакистанській провінції Кашмір стався вкрай руйнівний землетрус, який забрав життя понад 70 тис. громадян, понад 3 млн осіб залишилися без даху над головою. Відгукуючись на прохання Пакистану та на заклик світової спільноти про допомогу у подоланні наслідків катастрофи, 13 жовтня 2005 р. НАТО розпочало перевезення необхідних вантажів літаками і вивчати інші шляхи надання допомоги.

21 жовтня НАТО оприлюднило плани про використання гелікоптерів та перекидання до Пакистану більше 1 тис. військовослужбовців, у тому числі інженерного батальйону та

інших підрозділів з нещодавно створених Сил реагування НАТО. Місія допомоги Пакистану у подоланні наслідків землетрусу стала виявом подальшого розширення функціональної географічної відповідальності Альянсу.

Основа операції - забезпечення повітряного мосту для постачання необхідних товарів і обладнання (палатки, ковдри, продукти та ін.) від членів НАТО та інших країн-партнерів, а також від Верховного Комісара ООН у справах біженців. НАТО задіяло 11 транспортних літаків C-130 Сил реагування з Великобританії, Данії, Франції, Греції, Італії та Туреччини, які використовують військово-повітряну базу Інкірлік у Туреччині.

Відвантаження та постачання вантажів координувалося Євроатлантичним координаційним центром реагування на надзвичайні ситуації (EADRCC), який працював разом з ООН, ЄС та посольством Пакистану у Брюсселі. До кінця 2005 р. було відправлено понад 1 тис. т вантажів [52].

Місія надання допомоги Пакистану отримала широку підтримку серед всіх членів Альянсу. Разом з тим вона викликала чимало серйозних запитань, відповіді на які має дати політичне керівництво НАТО.

Так, деякі фахівці стурбовані тим, що використання Сил реагування НАТО для надання гуманітарної допомоги зробить їх недієздатними у кризових ситуаціях воєнно-політичного характеру і наполягають на тому, що Альянс не має значних ресурсів для здійснення таких операцій.

НАТО та близькосхідний мирний процес. Хоча Альянс безпосередньо не задіяний у розв'язанні арабо-ізраїльського конфлікту, у політичних колах, у тому числі й на Близькому Сході, виникає питання про можливу участю НАТО у близькосхідному мирному процесі, наприклад, розміщення миротворчого контингенту на кордонах між Ізраїлем та Палестиною.

На думку керівництва Альянсу, він би міг бути залученим до близькосхідного мирного процесу у разі наявності трьох обставин:

- по-перше, якщо буде підписано мирну угоду між Ізраїлем та Палестиною;
- по-друге, якщо обидві сторони конфлікту самі звернуться з проханням до НАТО;
- по-третє, якщо НАТО отримає відповідний мандат Ради Безпеки ООН [53].

3.3. Поглиблення Середземноморського діалогу та Стамбульської Ініціативи співробітництва

Важливу роль у реалізації Альянсом своїх стратегічних заувань на Близькому і Середньому Сході відіграє така форма співпраці з країнами Близькосхідного регіону, як Середземноморський діалог і Стамбульська Ініціатива співробітництва.

Становлення і подальший розвиток цих двох тісно пов'язаних між собою форм співробітництва було закономірно обумовлено підвищеннем ролі Близькосхідного регіону у стратегічних планах Альянсу. Активність НАТО у цьому регіоні бере свій початок від часів «холодної війни». У той період цей блок розглядав безпеку Близькосхідного регіону лише як додатковий елемент системи загального протистояння Схід-Захід у контексті загрози втручання з боку Радянського Союзу. Тому Середземноморсько-Близькосхідний ареал мав для НАТО переважно воєнне значення, чим і пояснюється його визначення як «південного флангу» Альянсу.

Глибокі зміни у системі європейської безпеки, що виникли після «холодної війни», змусили НАТО усвідомити взаємозалежність систем безпеки Європи та Середземноморсько-Близькосхідного ареалу і звернути особливу увагу на його стратегічне значення. Показовою у цьому відношенні є заява колишнього начальника військового комітету НАТО генерала К. Науманна: «В нашому світі немає більше такого поняття, як регіональна безпека. Європейці мають дивитися далі Європи. Ситуація на півдні та на південному сході від Європи надто нестабільна. Понад те, у цьому регіоні бачимо численні спроби отримати ЗМЗ. Спостерігається посилення тероризму, є авантюристичні держави, що навряд чи розмірковуватимуть щодо використання сили. В інтересах НАТО і Європи тримати такі конфлікти на віддаленні. Саме з цією метою НАТО фокусує свою увагу на безпеці у Середземному морі й на своєму південному фланзі, який сьогодні є найнебезпечнішим регіоном» [54].

Результатом визнання взаємоз'язку між Європою та Середземноморсько-Близькосхідним ареалом з питань безпеки і стабільності стали рішення, прийняті Альянсом протягом 1994 р., які започаткували Середземноморський діалог.

У Декларації, прийнятій на Брюссельському саміті у січні 1994 р., глави держав та урядів НАТО наголосили на позитивному розвитку мирного процесу на Близькому Сході, який «відкриває шлях до заходів, спрямованих на розвиток діалогу, порозуміння і зміцнення довіри між країнами регіону» і закликали докладати «усіх зусиль, що можуть сприяти посиленню регіональної стабільності».

На засіданні в грудні 1994 р. міністри закордонних справ країн-членів НАТО оголосили про свою готовність «встановити на основі індивідуального підходу контакт між Альянсом і середземноморськими країнами, які не є членами НАТО, з метою посилення регіональної стабільності». Тому вони дали вказівки постійній сесії Ради «продовжувати аналіз ситуації, розробити деталі запропонованого діалогу та започаткувати відповідні попередні контакти» [55].

У результаті цього у лютому 1995 р. Єгипет, Ізраїль, Мавританія, Марокко та Туніс були запрошені взяти участь у діалозі з НАТО. У листопаді 1995 р. таке саме запрошення було надіслане Йорданії, а у лютому 2000 р. - Алжиру.

Головною метою Середземноморського діалогу НАТО було визнано зміцнення регіональної безпеки і стабільності, а також поліпшення взаєморозуміння зі середземноморсько-близькосхідними країнами-партнерами. Організація прагне також усунути непорозуміння, що могли виникнути у Близькосхідному регіоні в результаті певних дій Альянсу.

Одним з завдань є спростування міфу про те, що нібито НАТО намагається штучно створити новий образ ворога, наприклад, з Ісламського світу. Альянс також докладає зусиль, щоб зняти занепокоєння з приводу того, що новостворювана архітектура Європейської безпеки загрожує ізолятувати сусідні країни Сходу.

Таким чином, НАТО прагне покласти край зовнішнім спробам представити Середземне море як нову розмежувальну лінію. Водночас ця організація працює над тим, аби країце зрозуміти позицію та погляди своїх близькосхідних партнерів у питаннях безпеки. Як зазначав у промові на 41-й Мюнхенській конференції з питань безпеки Генсек НАТО Я. де Хооп Схеффер (12 лютого 2005 р.), «імідж НАТО на Близькому Сході ще не є таким, яким би ми його хотіли бачити. Нам потрібно

здійснювати в Арабському світі більш довгострокову публічну дипломатію, щоб пояснювати, хто ми є і що ми робимо сьогодні. Бажання подивитися на НАТО по-новому у цьому регіоні очевидна. І це потребує впровадження свіжого погляду на те, яким чином НАТО може зробити свій внесок у безпеку Близького Сходу [56].

Узагальнюючи головні цілі Середземноморського діалогу для НАТО, Я. де Хооп Схеффер виділяє такі:

- створення форуму для будівництва довіри і відкритості;
- вивчення специфічних безпекових проблем близькосхідних партнерів по Діалогу;
- поширення та роз'яснення інформації щодо трансформації НАТО та його нових функціональних зобов'язань у справі підтримки міжнародної безпеки [57].

Аналітик Відділу з питань політики НАТО часопису «НАТО-рев'ю» А. Бін підкреслює, що у концептуальному сенсі Середземноморський діалог НАТО можна назвати головним інструментом реалізації загальної стратегії Альянсу, спрямованої на розвиток партнерства, діалогу та співпраці [58].

Ця ідея знайшла широке відображення у Стратегічній концепції 1999 р., визначила розвиток Середземноморського діалогу як першочергове завдання Північноатлантичного альянсу у сфері безпеки.

Середземноморський діалог ґрунтуються на принципі двосторонніх відносин між кожною з країн-учасниць і НАТО. Однак він дає змогу проводити у разі необхідності й багатосторонні зустрічі. Він пропонує усім середземноморським країнам рівну основу для дискусій та спільнотої діяльності й доповнює інші міжнародні зусилля, де залучені країни Близькосхідного регіону, зокрема в рамках Барселонського процесу (Євро-Середземноморського Партнерства), Близькосхідного мирного процесу, Середземноморської ініціативи ОБСЄ, Американсько-Близькосхідної Партнерської ініціативи, Ініціативи Ширшого Близького Сходу та Північної Африки тощо.

Зазначена ініціатива полягає у проведенні регулярних двосторонніх політичних дискусій. Це надає можливість поширювати інформацію щодо діяльності НАТО, зокрема її програм для партнерів та інших зацікавлених сторін, її внутрішньої адаптації та загальних підходів до розбудови структур спільноти

безпеки. У свою чергу країни Середземноморського діалогу мають можливість поділитися з НАТО своїми поглядами на стабільність та безпеку у Близькосхідному регіоні.

«Я маю підкреслити, - заявляє Я. де Хооп Схеффер, - що Середземноморський діалог допомагає нам краще розуміти Середземноморський та Близькосхідний регіон. Як слід було очікувати, наш аналіз впродовж багатьох десятиліть фокусувався на інших частинах світу» [59].

Середземноморський діалог розроблявся як ініціатива, що має розвиватися еволюційно, він поступово розширювався та поглиблювався. Кількість країн-учасниць зросла з п'яти до семи. Політичні дискусії стали частішими та інтенсивнішими як у двосторонньому форматі НАТО плюс сім, так і у двосторонньому НАТО плюс один. Обсяг співпраці зрос від кількох до сотень спільних заходів, які викладаються у річних Робочих програмах.

Робоча програма охоплює інформаційну діяльність, планування з надзвичайних ситуацій, наукову роботу та охорону довкілля, врегулювання кризових ситуацій, розробку оборонної політики і стратегії, питання, пов'язані з легкою вогнепальною зброєю, глобальні гуманітарні заходи з розмінування, боротьбу з поширенням збройного знищення, а також містить широкомасштабну програму військової співпраці. Попри всі складнощі ситуації в регіоні, НАТО та їх близькосхідні країни-партнери здобули значних результатів у досягненні головної мети - розбудові відносин, що базуються на взаємній довірі.

Однак Середземноморський діалог значно відстae від інших заходів розвитку зовнішніх контактів НАТО, особливо від діяльності в межах Ради євроатлантичного партнерства (РЕ та програми «Партнерство заради миру»). Він все ще зосереджується переважно на заходах щодо зміцнення довіри, а не на реальному партнерстві.

Існує декілька причин, що пояснюють, чому потенціал Середземноморського діалогу використовується не повною мірою. Одна з них полягає у розбіжностях між країнами Альянсу щодо того, як найкраще розвивати Діалог. Близькосхідні країни також не мають спільної позиції щодо того, якими мають бути остаточні результати Діалогу і якого рівня

має досягти співпраця з НАТО [60]. Негативний вплив на розвиток Середземноморського діалогу має також перманентний арабо-ізраїльський конфлікт [61].

Саміт НАТО у Стамбулі 28 червня 2004 р. зробив важливий крок у напрямі поглиблення взаємодії НАТО з країнами Близького і Середнього Сходу від діалогу до партнерства, прийнявши Стамбульську Ініціативу співробітництва, спрямовану на подальший внесок Альянсу у забезпечення глобальної і региональної безпеки та стабільності на довгострокову перспективу та на доповнення інших міжнародних зусиль та програм НАТО [62].

В основу розробки нової ініціативи НАТО було покладено такі принципи:

- врахування при опрацюванні змісту і спрямованості Ініціативи ідей та пропозицій від країн та організацій Близько-східного регіону;

- визнання того, що натівська Ініціатива є ініціативою співробітництва, яка базується на спільній розробці її головних компонентів, врахуванні як спільних інтересів НАТО та країн регіону, так і їхніх особливостей та специфічних потреб;

- усвідомлення того, що Стамбульська Ініціатива співробітництва доповнює інші ініціативи, розроблені й запропоновані на Близькому і Середньому Сході «великою вісімкою» та ОБСЄ, наприклад, Середземноморський діалог, і може використовувати інструментарій, розроблений у рамках цього Діалогу, водночас враховуючи його специфічність; Крім того, Ініціатива має використати досвід і уроки, а також відповідні механізми і засоби, які були напрацьовані у рамках інших натівських ініціатив, передусім «Партнерство заради миру»;

- необхідність зосередження на практичному співробітництві у тих сферах, де НАТО може зробити значний внесок, особливо у безпековій сфері; участь країн регіону у реалізації Ініціативи, а також темпи та ступінь індивідуального бажання та рівня інтересів визначається національними інтересами самих країн;

- необхідність уникнути непорозуміння стосовно діапазону Ініціативи; розуміння того, що вона не веде автоматично до набуття членства в інших натівських ініціативах, наприклад, у

«Партнерстві заради миру», забезпечення гарантій безпеки близькосхідних країн [63].

Враховуючи інші міжнародні зусилля у регіоні, спрямовані на здійснення демократичних реформ та розвитку громадянського суспільства, НАТО пропонує країнам Близькосхідного регіону діалог та співробітництво, які доповнюють зазначені зусилля, особливо там, де Альянс здатний принести особливу користь: НАТО може зробити значний внесок у створення системи безпеки як завдяки своєї індивідуальної могутності, так і через досвід, напрацьований у програмі «Партнерство заради миру» та Середземноморському діалозі.

Метою Стамбульської Ініціативи співробітництва є зміцнення безпеки і регіональної стабільності через нове трансатлантичне зобов'язання у регіоні. Це може бути досягнуто шляхом активного співробітництва НАТО із зацікавленими країнами у сфері безпеки, зокрема приєднання до керованих НАТО операцій антiterористичної спрямованості, блокування передачі матеріалів для створення зброї масового знищення і нелегального продажу зброї, а також допомогти країнам у створенні такого їхнього безпекового потенціалу, коли вони будуть здатні разом з НАТО протистояти спільним викликам і загрозам [64].

Країни регіону можуть відчути користь від співробітництва з Альянсом через надання ним практичної допомоги у протистоянні терористичним загрозам, доступі до навчання та тренування, отриманні експертизи у проведенні оборонних реформ і можливостей для військового співробітництва, а також через організацію Альянсом політичного діалогу з питань, які мають спільний інтерес.

Завдання Стамбульської Ініціативи співробітництва досягається через використання таких форм діяльності:

- надання рекомендацій для оборонних реформ, розробки оборонного бюджету, оборонного планування і цивільно-військових відносин;

- участь у спеціальному військовому навчанні та тренуванні, що допоможе збройним силам країн регіону діяти разом з Альянсом у здійснюваних під його керівництвом операціях відповідно до рішень ООН; це надасть змогу середземноморським країнам набути досвіду для участі у міжнародних проектах;

- запрошення зацікавлених країн до моніторингу або до безпосередньої участі в окремих формах діяльності в рамках натівської програми «Партнерство заради миру», заохочення до додаткової участі зацікавлених країн у здійснюваних НАТО операціях на індивідуальній основі;
- боротьба з тероризмом, яка включає обмін інформацією та участь у морських операціях;
- запрошення зацікавлених країн відповідно до процедури, розробленої Радою для підтримки країн, які не є членами НАТО, до спільної участі у операції «Активні зусилля» (*Operation Active Endeavor*), щоб бути спроможними протидіяти тероризму;
- участь у роботі Альянсу, спрямованої проти загрози поширення зброї масового знищення;
- забезпечення співробітництва у таких сферах, як безпека кордонів, особливо у зв'язку із загрозою тероризму; боротьба з незаконною торгівлею зброєю;
- забезпечення співробітництва у формуванні цивільного контролю за силовими структурами, використання навчальних центрів НАТО з планування цивільного контролю, цивільно-військового співробітництва, організації подолання кризових ситуацій на морі, у повітрі та у космосі [65].

Заснована на принципі індивідуального підходу, Ініціатива відкрита для всіх зацікавлених країн регіону, які поділяють її цілі, включаючи боротьбу проти тероризму і поширення зброї масового знищення. Кожна зацікавлена країна може співробітничати з Північноатлантичною Радою на індивідуальній основі та виходячи з власних інтересів. Ця Ініціатива доповнює особливі зв'язки НАТО з партнерами по Середземноморському діалогу.

Таким чином, і Середземноморський діалог, і Стамбульська Ініціатива співробітництва є взаємопов'язаними довгостроковими проектами НАТО на Близькому і Середньому Сході, які доповнюють один одного, хоча є окремими проектами.

Середземноморський діалог включає двосторонній та багатосторонній компоненти співробітництва з країнами Середземноморського ареалу. Стамбульська Ініціатива співробітництва забезпечує всебічне практичне співробітництво на двосторонній основі із зацікавленими країнами всього регіону Ширшого

Близького Сходу [66]. Стамбульська Ініціатива стала ще одним важливим кроком у реалізації довгострокової стратегії розширення простору відповідальності НАТО у геостратегічно найважливіших регіонах Близького і Середнього Сходу, Центральної, Південної та Південно-Східної Азії. Як зазначав заступник Генерального секретаря НАТО М. Ріццо, «Стамбульська Ініціатива є кроком у напрямі перетворення Альянсу з євроцентрістської на ширшу організацію, яка відповідає на нові виклики» [67].

Реалізацію Стамбульської Ініціативи було вирішено розпочати безпосередньо з країнами Перської затоки. 8 грудня 2004 р. у Брюсселі відбулася перша зустріч на рівні міністрів закордонних справ країн-членів НАТО та семи країн Близькосхідного регіону, які беруть участь у Середземноморському діалозі. Головний політичний підсумок цієї зустрічі, на якій обговорювалися питання впровадження в життя рішень Стамбульського саміту НАТО, полягає у тому, що всі її учасники погодилися з необхідністю перейти від діалогу до реальної практичної співпраці [68].

Зустріч міністрів закордонних справ у Брюсселі визначила, що подальший розвиток та поглиблення Середземноморського діалогу та Стамбульської Ініціативи базуватиметься на трьох принципах.

- Спільна відповідальність і спільне впровадження. Цей принцип означає, що діалог має не суперечити ідеям та цілям країн, які до нього приєдналися, мають поважатися та враховуватися специфічні регіональні, культурні та політичні особливості відповідних партнерів, країни, які входять до Середземноморського діалогу, мають «стояти пліч-о-пліч» у своєму співробітництві.

- Взаємодоповнюваність, яка передбачає, що у процесі впровадження Середземноморського діалогу забезпечується одночасно існування як політичного діалогу, так і практичного співробітництва.

- Повага до національної та регіональної специфіки, коли у процесі здіснення ініціатив НАТО на Близькому і Середньому Сході враховуються як існування загроз і викликів, спільних для країн усього регіону, так і специфічні потреби і умови кожної країни або групи країн [69].

6-7 квітня 2006 р. під головуванням заступника Генерального секретаря НАТО М. Ріццо у Рабаті (Марокко) Північноатлантична Рада та представники всіх семи країн регіону, що беруть участь у Середземноморському діалозі, провели першу консультативну зустріч на високому рівні у форматі «26+7». На зустрічі обговорювалися питання поглиблення змісту та інтенсифікації Середземноморського діалогу, розширення практичної співпраці [70].

Останнім часом рівень співпраці близькосхідних країн-учасниць Діалогу з НАТО значно підвищився. Так, Марокко відіграє значну роль у складі миротворчого контингенту КФОР у Косові. Інші країни направили свої контингенти для участі в операціях НАТО у Боснії, які здійснюються під керівництвом Євросоюзу. Алжир, Ізраїль та Марокко заявили про своє бажання брати участь в операції «Активні зусилля» [71].

Протягом усього періоду після проведення Стамбульського саміту НАТО Генеральний секретар НАТО здійснив офіційні візити до всіх близькосхідних країн-учасниць Середземноморського діалогу. Більшість цих візитів були першими такого рівня в історії взаємовідносин НАТО і країн Близькосхідного регіону. Під час зустрічей Я. де Хооп Схеффера з вищим керівництвом цих країн обговорювалися питання поглиблення співпраці у рамках Середземноморського діалогу, насамперед щодо допомоги Альянсу у проведенні воєнних реформ, спільних навчань, удосконалення взаємної протидії тероризму [72].

Подальшим розвитком Стамбульської Ініціативи стало опрацювання Ризьким самітом НАТО (28-29 листопада 2006р.) нової Ініціативи щодо учебового співробітництва (*Training Cooperation Initiative*), яка спрямована на розширення військового співробітництва з країнами Близького і Середнього Сходу [73]. Як зазначається у Декларації саміту, Ініціатива матиме дві фази свого розвитку. Протягом першого етапу її реалізації відбудеться розширення участі близькосхідних партнерів НАТО у діючих тренувальних і навчальних програмах Альянсу, а також створення факультету Близького Сходу у структурі Оборонного Коледжу НАТО. Наступний етап здійснення у життя зазначеної ініціативи передбачає створення у регіоні Центру із співробітництва з питань безпеки, при-

чому планується, що такий Центр створюватиметься як за допомогою НАТО, так і за фінансової підтримки країн Близького і Середнього Сходу [74].

3.4. Проблеми та виклики для НАТО на Ширшому Близькому Сході

Протягом останнього десятиріччя, особливо після подій 11 вересня 2001 р. відбувається активне поширення присутності Альянсу на Близькому і Середньому Сході. Аналітики вказують на великий потенціал, яким володіє НАТО для збільшення у подальшому своєї ролі щодо здійснення спільнотрансатлантичної стратегії у регіоні. Водночас у процесі активізації своєї діяльності у НАТО виникає чимало проблем та з'являються нові виклики. Багато з тих місій, які виконує сьогодні у регіоні Альянс, надто обмежені за обсягом, матеріальними ресурсами, що веде до серйозних зіткнень між країнами-членами НАТО. Крім того, все ще відсутній консенсус у середині цієї організації щодо чіткого визначення її ролі на Ширшому Близькому Сході, а також тих головних викликів, з якими доведеться зіткнутись у разі посилення активності у цьому регіоні.

Одна з найбільш серйозних проблем - складність забезпечення внутрішнього консенсусу Альянсу, членами якого є 26 країн, щодо дій на Близькому і Середньому Сході. Враховуючи особливість та наслідки воєнних акцій, НАТО завжди приймає найважливіші рішення шляхом консенсусу, який означає, що будь-які розходження можуть блокувати або відкласти акцію, як це відбувалося протягом останніх років.

У цьому контексті такі місії, як миротворча операція в Афганістані чи допомога Пакистану після землетрусу, були, швидше, винятками з правил, щодо яких й донині серед членів Альянсу зберігаються певні розходження.

Можна згадати й дебати стосовно Іраку, різні погляди на «війну з тероризмом», щодо зовнішньої політики, особливо на використання сили. Непорозуміння існують передусім між США та їхніми європейськими союзниками. Як єдина світова супердержава з величезними військовими, технологічними

та економічними ресурсами Сполучені Штати мають тенденцію до «вирішення» проблем, у той час як європейці намагаються «управляти» ними.

Велика військова могутність, найвищий технологічний рівень та історія досягнень Сполучених Штатів сформувала у громадян цієї країни оптимістичні відчуття того, що вони можуть досягти всього у світі, на відміну від відносного пессізму або, можна сказати, реалізму, що виходить із заплутаного та складного історичного досвіду європейських країн, які мають набагато більшу історію порівняно із США.

Крім того, відчуття відповідальності за стратегічну стабільність на глобальному рівні й необмежена можливість направляти збройні сили у будь-який регіон світу вселяє в американців не лише віру в можливість використання військової сили, а й в успіх таких дій. Багато європейців, навпаки, переконані, що глобальна безпека може бути гарантована лише за допомогою багатостороннього співробітництва між країнами і що використання сили часто лише загострює проблему. На думку Р. Купера, британського дипломата та відповідального службовця ЄС, Європа сьогодні живе у постсучасній системі, в підвалини якої закладено не баланс сил, а відмова від сили. Вона живе на основі добровільно взятих на себе зобов'язань [75].

Зазначені відмінності сьогодні значно послабилися порівняно з періодом 2002-2003 рр., коли досягли апогею. Але відмінності у стратегічній культурі США і Європи, які складалися протягом десятків років, не можуть одразу зникнути. Нинішні трансатлантичні дебати щодо тортур, ув'язнень, секретних в'язниць ЦРУ у Європі тощо підтверджують той факт, що у середовищі американського політичного і військового керівництва продовжують вірити в те, що «війна з терором» потребує більш жорсткого підходу порівняно з європейським» [76].

Існують також проблеми і стосовно розподілу обов'язків між НАТО та Євросоюзом. Дебати між «атлантистами» та «євроцентристами» існують з часів існування Альянсу і все ще заважають його функціонуванню. Ці розбіжності є перепоною на шляху до зростання ролі НАТО на Ширшому Близькому Сході. Певна кількість європейців у Франції, Бельгії, Іспанії, Німеччині вважають, що сильний та активний Альянс є пере-

поною на шляху розвитку Європейського Союзу як глобального політичного і стратегічного актора. На противагу Великобританії, Італії, Польщі, Нідерландів, які дотримуються більш проатлантичної позиції, інші європейські країни переважані, що відносини між НАТО та Євросоюзом мають конкурентний характер, і виступають за те, щоб європейці мали більший контроль над своїм розвитком, ніж вони мають у НАТО з домінуванням Сполучених Штатів. Відтак, коли йдеться про дії Альянсу в Афганістані, Іраку, Судані, пропозиції щодо активнішої його ролі часто не схвалюються тими, хто волів би бачити головним гравцем ЄС.

На конференції з питань безпеки і оборони у Брюсселі 6 листопада 2006 р. Я. де Хооп Схеффер висловив стурбованість щодо розходжень з питань взаємодії ЄС та НАТО у Близькосхідному регіоні. Ці організації потребують всебічного діалогу щодо гармонізації їхньої військової трансформації, запобігання копіювання ініціатив. Як заявив Генеральний секретар Альянсу, «НАТО та ЄС задіяні у серйозних питаннях безпеки, а не у конкурсі країн» [77].

Потрібно зазначити, що така критика з боку керівництва НАТО була з розумінням зустрінута Верховним Представником Євросоюзу з питань зовнішньої і безпекової політики Х. Соланою, який після зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС 14 листопада 2006 р. заявив про готовність Євросоюзу надати більшу підтримку діям НАТО в Афганістані [78].

Доволі складною проблемою є також забезпечення адекватного сприйняття і розуміння місії НАТО на Близькому і Середньому Сході безпосередньо у самих близькосхідних країнах. Навіть якщо НАТО спроможне відігравати більшу роль на Ширшому Близькому Сході, ще не зрозуміло, чи готове арабське населення схвалити таку місію. Незважаючи на всі переваги у колективних діях Заходу, НАТО, безперечно, не матиме успіху у регіоні, якщо близькосхідні уряди та народи не бажатимуть цього, для чого є певні сигнали. Тоді до НАТО ставитимуться так само, як і до Сполучених Штатів, якщо Альянс діятивиме без активної співпраці безпосередню з країнами Близького і Середнього Сходу.

Старший науковий співробітник Європейського інституту Середземномор'я у Барселоні Ф. Жильє звертає увагу, що

навіть у середовищі політичної еліти арабських країн немає правильного уявлення щодо намірів та сутності політики Альянсу на Близькому і Середньому Сході [79]. Як правило, діяльність НАТО ототожнюється в арабській громадській думці з політикою США у регіоні. Цьому значною мірою сприяє як неадекватне висвітлення подій на Близькому і Середньому Сході у західних мас-медіа, так й ті суперечки та дискусії, що точаться у середовищі самої трансатлантичної спільноти щодо співвідношення ролі й функцій НАТО, США та Євросоюзу у Близькосхідному регіоні. За висновками аналітика, НАТО має переконати арабів, у тому числі й тих, хто вже стали громадянами Франції, Німеччини, Іспанії, Великобританії та інших країн Альянсу, що його дії ніколи не спрямовуватимуться проти них [80].

Загалом у рамках трансатлантичної спільноти спостерігається дедалі більше усвідомлення особливо важливої ролі НАТО на Близькому і Середньому Сході, де останнім часом він діє набагато активніше, ніж це було у Європі за часів «холодної війни».

Зростаюча активність НАТО на Ширшому Близькому Сході цілком закономірна, адже цей регіон є зоною появи і поширення безпекових, гуманітарних та інших викликів і загроз. Зрозуміло, що у національних інтересах як європейських країн, так і Сполучених Штатів та Канади надати допомогу у їх подоланні.

Односторонні дії Сполучених Штатів без європейської підтримки характеризуються нестачею ресурсів, не завжди американці дотримуються законності, у той час як кроки Європейського Союзу без Сполучених Штатів - не скоординовані, європейцям бракує військової потужності.

Посилення ролі Альянсу на Близькому і Середньому Сході відбиває також складний процес подолання серйозних протиріч і розходжень у межах всієї трансатлантичної спільноти, яка вчиться ефективніше використовувати НАТО як надійний інструмент забезпечення її інтересів у регіоні Ширшого Близького Сходу.

Використана література

1. *Background briefing by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer on the upcoming ministerial meeting in Sofia, Bulgaria* // <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060425a.htm>
2. *Daalder J., Coldgeier J.* Global NATO // Foreign Affairs, 2006, September-October. - P. 131.
3. *Gordon Ph.* Nato's growing role in the Greater Middle East. The Emirate Center for Strategic Studies and Research. Abu Dhabi, 2006. - P. 4.
4. *Хейгел Ч.* Роль НАТО в обсященні безпеки на Більшому Близькому Востоке // Актуальні питання зовнішньої політики США: Електронний журнал Державного департаменту США. / Державний департамент США. Відділ міжнародних інформаційних програм. США і НАТО: альянс мети. - 2004. - № 2. - Т. 9. - Червень. - С. 17.
5. *Nato to Darfur: Letter from former foreign ministers / M. Albright, P. Cook, L. Dini et al.* // International Herald Tribune, 2005, May, 26.
6. *Loeb V.* Ramsfeld says war will need backing of «Revolving Coalition» // Washington Post, 2001, September, 26.
7. *Gordon Ph.* Nato's growing role in the Greater Middle East, P. 6-7.
8. *Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Munich Security Conference, 12 feb. 2005* // <http://www.nato.int/docu/speech/2005/s050212a.htm>
9. *Ibid.*
10. *Gordon Ph.* Nato's growing role in the Greater Middle East, P. 7-8.
11. *Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the joint meeting between the Nato Parliamentary Assembly and the North Atlantic Council 30 may, 2006* // <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060530a.htm>
12. *NATO in Afghanistan* // <http://www.nato.int/issues/afghanistan/index.html>
13. *Полторацький О. С.* НАТО в сучасних євро-атлантических відносинах. Навч посібн. - К.: Дипломат. академія України при Міністерстві закорд. справ України, 2005. - С. 111.
14. *NATO in Afghanistan.*
15. *NATO agrees to ISAF expansion across Afghanistan* // <http://www.nato.int/docu/update/2006/09-september/e0928a.htm>

16. Ibid.

17. *Istanbul* Summit Communique issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council 28 June 2004 // <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>

18. Ibid.

19. Ibid.

20. *Speech* by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the 15th anniversary of the Atlantic Club of Bulgaria in the margins of the Sofia Ministerial, 27 April, 2006 // <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060427a.htm>

21. *Riga* Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006, 29 Nov. 2006 // <http://www.nato.int/docu/pr/2006/p06-150e.htm>

22. *NATO* ups commitment to Afganistan, 28 Nov. 2006 // <http://www.nato.int/docu/update/2006/11-november/e128a.htm>

23. *Riga* Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006.

24. *NATO* parliamentarians get preview of Riga Summit, 31 may 2006 // <http://www.nato.int/docu/apdate/2006/05-may/e0531a.htm>

25. *World* underestimated resurgent Taliban, *NATO* says // <http://today.reuters.com/News/Crises.Article.aspx?storyId=L29862680>.

26. *Leithead Al.* Reflection after riots in Kabul // http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagefools/print/news.bb c.co.uk/1/hi/world/south_asia...

27. *Global* *NATO*: Overdue or Overstretch? Speech by *NATO* Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, at the SDA Conference, Brussels, 6 November 2006 // <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s06106a.htm>

28. *Editorial*: Afghan Woes. 29 June 2006 // <http://www.arabnews.com/services/print/print.asp?artid=84529&d=29&m=2006&...>; *Leithead Al.* Frustrated Kazzai toughens stance // http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/51078...

29. *Rice* to raise worries with Pakistan // [newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/51202...;](http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/2/hi/south_asia/51202...) *Axmad Khan T.* Why Rice took the long road to G8 // archieve.gulfnews.com/opinion/columns/world/10050398.html

30. *Condoleezza Rice Eu Route to Islamabad, Pakistan* // Scoop, 2006, June, 30.
31. *Remarks With Afghan President Hamid Karzai After Their Meeting. Secretary Condoleezza Rice, Kabule, Afghanistan, June 26, 2006* // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/68396.htm>
32. *President Bush Hosts Presidents of Pakistan and Afganistan at the White House* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/09/print/20060927-5.html>
33. *Transforming NATO (Again...)* // Transatlantic Security Notes and Comment // Center for Strategic and International Studies, Washington, D.C. October 2006, vol. 1, issue 6. - P. 3.
34. *Speech by Nato Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the joint meeting between the Nato Parliamentary Assembly and the North Atlantic Council*
35. *Secretary Ramsfeld Media Availability Eu Route to Poland. US Department of Defense. New Transcript*, 2002, September, 22.
36. *Gordon Ph. Nato's growing role in the Greater Middle East.* - P. 13.
37. *Gordon Ph., Shapiro J. Allies at War: America, Europe and the Crisis Over Iraq.* McGrow Hill, 2004. - p. 138.
38. *Солодкий С. Умови Альянсу. Чи візьме НАТО участь у стабілізації Іраку?* // День. - 2004. - 28 квітня.
39. *Istanbul Summit Communique issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council, 28 June 2004* // <http://www.nato.int/docu/pr/2004/p04-096e.htm>
40. *NATO's assistance to Iraq. How did the policy evolve?* // <http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/decision.html>
41. *NATO's assistance to Iraq. What does this mean in practice?* // http://www.nato.int/issues/iraq-assistance/in_practice.html.
42. *Gordon Ph. Nato's growing role in the Greater Middle East.* - P. 15-16; *The United States, the European Union and NATO. After the Cold War and Beyond Iraq. Report and Conclusions. Think Tank Summit «The Future of US-EU-NATO Relations» Wye Plantation, April 15-17, 2005.* CSIS, Zbignew Bzzezinski Chair in Global Security and Geostrategy and Europe Program, 2005, June, 15. - P. 9.
43. *Iraq's Deputy Prime Minister meets NATO Secretary General* // <http://www.nato.int/docu/update/2006/11-november/e1121a.htm>

44. *Riga* Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006

45. *President Bush Discusses NATO Alliance During Visit to Latvia.* Latvia University, Riga, Lanvia, November 28, 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/11/print/20061128-13.html>

46. *Gordon Ph.* Nato's growing role in the Greater Middle East, pp. 17-18.

47. *Ibid.*

48. *Nato to Darfur:* Letter from former foreign ministers / M. Albright, P. Cook, L. Dini et al.// International Herald Tribune, 2005, May, 26.

49. *Linch C.* Officials Pushes for UN Force in Sudan // Washington Post, 2006, January, 14.

50. *Speech* by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the 15th anniversary of the Atlantic Club of Bulgaria in the margins of the Sofia Ministerial.

51. *Prospects for Peace in Darfur* // <http://www.state.gov/p/af/rls/rm/2006/66498.htm>

52. *Gordon Ph.* Nato's growing role in the Greater Middle East. - P. 20.

53. *Press Conference* with Nato Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer and EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, Mr. Javier Solana 7 Feb., 2005 // <http://www.nato.int/docu/speech/2005/s050207a.htm>

54. *Бакланов А.* «Аль-Каїда» взяла на прицел нефтяные вышки. Принцу Саудовской Аравии предлагали создать четыре «кольца обороны» // Независимая газета. Независимое военное обозрение. - 2005. - 18 марта.

55. *Розвиток Середземноморського діалогу.* Довідник НАТО. 03-oct.-2002 // <http://www.nato.int/docu/offer/ukr/handbook/2006/hb03501.htm>.

56. *Speech* by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Munich Security Conference, 12 feb. 2005 // <http://www.nato.int/docu/speech/2005/s050212a.htm>

57. *Speech* by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at theWorld Affairs Council, Amman. Jordan, 13 January 2005 // <http://www.nato.int/docu>

58. *Бін А.* Розвиток Середземноморського діалогу НАТО // НАТО-ревю, весна 2003 // <http://www.nato.int/docu/review/2003/issue/ukranian/art4.html>

59. *Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the Munich Security Conference, 12 feb. 2005.*
60. *Розвиток Середземноморського діалогу. Довідник НАТО. 03-oct.-2002.*
61. *Бін А. Розвиток Середземноморського діалогу НАТО // НАТО-ревю, весна 2003 // http://www.nato.int/docu/review/2003/issue/ukranian/art4.html*
62. *Gordon Ph. Nato's growing role in the Greater Middle East. - P. 22.*
63. *Istanbul Cooperation Initiative. Policy document. 28 June 2004 // http://www.nato.int/docu/comm/2004/06-istanbul/docu-cooperation.htm*
64. *Ibid.*
65. *Ibid.*
66. *NATO's Mediterranean Dialogue and Istanbul Cooperation Initiative. Questions and Answers // http://www.nato.int/med-dial/ga.htm*
67. *Бакланов А. «Аль-Каїда» взяла на прицел нефтяные вышки. Принцу Саудовской Аравии предлагали создать четыре «кольца обороны» // Независимая газета. Независимое военное обозрение. - 2005. - 18 марта.*
68. *NATO celebrated 10th anniversary of Mediterranean Dialogue // http://www.nato.int/docu/update/2004/12-december/e1208c.htm*
69. *Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer at the World Affairs Council, Amman. Jordan, 13 January 2005.*
70. *High-level NATO Mediterranean Dialogue event in Morocco // http://www.nato.int/docu/update/2006/04-april/e0406a.htm*
71. *Deputy Secretary General's Speaking Notes at the Mediterranean Dialogue High-level Event in Rabat // http://www.nato.int/docu/speech/2006/s060407a.htm*
72. *NATO Secretary General visits Jordan, 12 Jan. 2005 // http://www.nato.int/docu/update/2005/01-january/e0113a.htm; NATO Secretary General visits Morocco, 17 Feb. 2005 // http://www.nato.int/docu/update/2005/02-february/e0217a.htm; First visit of a NATO Secretary General to Mauritania, 14 July 2005 // http://www.nato.int/docu/update/2005/07-july/e0714a.htm*
73. *NATO launches training initiative for Mediterranean and Middle East, 29 Nov. 2006 // http://www.nato.int/docu/update/2006/11-november/e1129f.htm*

74. *Riga* Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Riga on 29 November 2006.

75. *EastCooper R.* The New Liberal Imperialism // The Observer.- 2002. - 7 April.

76. *Kubosova L.* Iran, Guantanamo, trade talks to dominate EU - US summit // <http://euobserver.com/9/21914/?print=1>.

77. Ibid.

78. *Global NATO: Overdue or Overstretch?* Speech by NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, at the SDA Conference, Brussels, 6 November 2006

79. *Ghile's Fr.* Bridging cultural divisions // <http://www.nato.int/docu/review/2005/issue4/english/art2.html>

80. Ibid.

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ЗАСАД БЛИЗЬКОСХІДНОЇ ПОЛІТИКИ ТРАНСАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ: ВИКЛИКИ ТА ПРОБЛЕМИ

4.1. Випробування Іраком: «трансатлантична тріщина»

Трансатлантичні відносини на Близькому і Середньому Сході протягом перших років ХХІ століття відзначаються складним і доволі суперечливим поєднанням двох тенденцій. З одного боку, це намагання відновити й забезпечити якісно новий розвиток трансатлантичному співробітництву у Близькосхідному регіоні, спільно шукати відповіді на ті глобальні виклики. З іншого - постійне змагання між США та Євросоюзом за вплив на Близькосхідний регіон, перманентне зіткнення різних, часом протилежних підходів та оцінок щодо ситуації у цьому регіоні та шляхів вирішення нагальних питань.

Період 2002-2003 рр. став для трансатлантичної спільноти значним випробуванням передусім через зіткнення інтересів та різних підходів до вирішення нагальних проблем Близького і Середнього Сходу.

Якщо у перший період після подій 11 вересня 2001 р. у Нью-Йорку європейські країни рішуче підтримали дії адміністрації США щодо створення всесвітньої антитерористичної коаліції та здійснення воєнної операції в Афганістані, то з весни 2002 р. ситуація значно змінилася. Висування Дж. Бушем сумнозвісної доктрини «осі зла» зафіксувало перевід американської адміністрації до практичної реалізації гегемоністської імперської стратегії. Якщо

на попередньому етапі розбіжність позицій ЄС та США щодо політики стосовно «третього світу» і, зокрема мусульманського Сходу, виявлялася, як правило, на рівні громадської думки і не декларувалася політиками й керівниками країн ЄС, то оприлюднення Дж. Бушем доктрини «осі зла» спричинило відкритий спротив уже і серед вищого європейського політичного істеблішменту.

Своєрідним маніфестом цього істеблішменту стала стаття колишнього канцлера Федеративної республіки Німеччини Т. Шмідта «Європі не потрібні опікуни» («Ді Цайт», 15 серпня 2002 р.). Видатний німецький державний діяч ґрунтовно аналізує принципові розбіжності між ісламською політикою США та Євросоюзу.

Зовнішню політику США Т. Шмідт однозначно характеризує як імперську, підкresлюючи, що «за Дж. Буша-молодшого гегемонізм переміг і що американці порівнюють свою країну з світовою імперією класичного Риму. При цьому Європі вони відводять роль провінційних Афін, куди римські патриції відправляли своїх синів, щоб ті вивчали філософію і риторику [1].

Отже, американська стратегія однополярності відводить Європі лише місце молодшого партнера і така ситуація існуватиме доти, доки Європейський Союз не спроможеться до масштабних дій на світовій арені. Однак за будь-якого випадку європейці не повинні самі перетворювати себе на інструмент американського апарату всесвітньої поліції.

Колишній канцлер Німеччини розкриває головні вади близькосхідної політики США і наголошує на деяких важливих моментах. По-перше, воєнна операція проти Іраку не спроможна викорінити різnobічні вияви ісламського тероризму, навпаки, він живитиметься американсько-іракським воєнним конфліктом.

По-друге, вирішальну роль в існуванні ісламського екстремізму в Арабському світі відіграє невирішеність палестинської проблеми та одностороння проізраїльська політика США, внаслідок якої екстремізм загрожує майже повсюди внутрішньому миру та урядам арабських країн. Допомогти народам Близького Сходу може лише далекоглядна політика й фінансова підтримка, а не ракетні удари.

По-третє, США мають на Близькому Сході унікальну можливість впливу. Але політика Вашингтона в умовах складної проблематики Близького Сходу ось вже протягом кількох десятиліть залишається непослідовною, без чіткої мети - і все це передусім відбувається завдяки внутрішньополітичним чинникам. Доки ситуація залишатиметься такою, ніхто не зможе досягти встановлення миру на Близькому Сході [2].

Далі Т. Шмідт детально аналізує головні стратегічні принципи ісламської політики Євросоюзу.

По-перше, сотні мільйонів мусульман проживають у безпосередній географічній близькості від Європи, а їх невелика частина - вже на території країн Євросоюзу. Тому, а також внаслідок сильного імміграційного тиску із перенаселених країн Азії і Африки, Європа життєво зацікавлена в уникненні глобального цивілізаційного конфлікту з ісламом. Прихильники ісламу вже сьогодні складають п'яту частину людства, і їх частка зростає. Тому Євросоюз має виступати за діалог з ісламом і за терпиме до нього ставлення. З цієї ж причини Євросоюз не може підтримувати жодної політичної акції, що сприймається ісламськими народами як провокація.

По-друге, Європі доводилося стикатися з тероризмом різного походження і у своїх антитерористичних діях європейські уряди до цього часу дотримувалися правових норм. Одночасно для них є зрозумілою необхідність міжнародного співробітництва у цій сфері. Немає жодних підстав відмовлятися від цих перевірених принципів [3].

Особливу увагу Т. Шмідт звертає на відмінність європейських стратегічних установок від американських: «...Ми ніяк не зацікавлені у розвитку американської тенденції діяти наодинці й, тим більше, діяти в імперіалістичному дусі, - наголошує він. Ми маємо серйозні підстави не брати з США прикладу стосовно дуже високого і постійно зростаючого зовнішньоторговельного дефіциту американської економіки, зростаючого державного боргу США чи жахаючих ексцесів хижацького американського імперіалізму» [4].

Таким чином, екс-канцлер Німеччини виділив найсуттєвішу особливість розвитку американсько-європейських відносин, яка полягає в існуванні досить глибоких і принципових

протиріч між США та ЄС. В їх основі - глибока різниця, розрив у поглядах на характер тих глобальних процесів, що відбуваються у світі, на форми і методи вирішення існуючих проблем і протиріч, особливо у питаннях взаємовідносин по лінії Північ-Півден. Цей розрив, який, за виразом французької журналістки К. Деснос, дістав назву «трансатлантичної тріщини», особливо виразно виявився у доктринальних підходах щодо методології розв'язання глобальних міжнародних проблем.

Якщо європейці виходили з того, що «центральним елементом концепції Європи після 1945 р. стала і залишається досі відмова від принципу урівноважуючих сил та від гегемоністських амбіцій окремих держав» [5], то американці ще більшою мірою, ніж раніше, вважають, що вони «є єдиною державою, здатною вершити справедливість на світовій арені, виступаючи не від особи своїх національних інтересів, але в ім'я загального права» [6].

Звідси європейським політикумом формулюються нова роль Старого континенту у світі, яка полягала, за словами британського прем'єр-міністра Т. Блера, у тому, «...як зробити Європу сильною та впливовою, як найбільш успішно використати накопичений потенціал для того, щоб зробити Європу глобальним осередком сил добра» [7].

Отже, Європа, Євросоюз як нова світова сила і як тил цивілізаційного об'єднання характеризується передусім установкою на багатополярний світ, на стратегію діалогу та компромісу, на право інших цивілізацій бути іншими. Таку лінію Євросоюзу, що особливо чітко виявилася у підході взаємовідносин з Ісламським світом, підтримав Ватикан. У цьому плані знаковою подією став візит Папи Римського Іоанна Павла II до Азербайджану у травні 2002 р. У своїх промовах під час візиту він накреслив методологічні та філософсько-моральні засади політики, яка має здійснюватися провідними силами світу.

По-перше, усвідомлення Західним світом цінностей та духовного надбання Сходу: «Настав час, щоб Захід заново відкрив, поряд з повною повагою до Сходу, й бажання до більш глибокої культурної і духовної зустрічі з цінностями, носіями яких цей останній є» [8].

I, по-друге, відмова від насильницьких, екстремістських засобів у досягненні своїх цілей, пошук компромісів та взаємоприйнятних рішень шляхом політичного діалогу: «Необхідна зобов'язаність всіх людей про мир. Але це має бути справжній мир, заснований на взаємній повазі, на відмові від фундаменталізму і всіх проявів імперіалізму, на пошуку діалогу як єдиного засобу, спроможного врегулювати осередки напруженості без того, щоб втягнути ці народи у безодню кровопролиття» [9].

Виходячи з таких концептуальних засад своєї політики стосовно Близькосхідного регіону, Євросоюз категорично чинить опір перетворенню глобальної антитерористичної кампанії в інструмент реалізації гегемоністських цілей США, яка за таких умов неминуче переростає у міжцивілізаційний конфлікт християнського Заходу та мусульманського Сходу. Такий підхід дозволяв Євросоюзові реалізувати далекоглядну стратегічну лінію, спрямовану на створення міцного альянсу з Близьким Сходом, Арабським світом взагалі.

Проте, що європейська політика щодо Ісламського світу значно відрізняється від політики США, засвідчували й самі американські аналітики. «Курс Європи - добре. Ірак матиме ядерну зброю, однак ми намагатимемося з ним домовитись. Європа, ті люди, які повірили в ідеал об'єднаної Європи і думають, що Європа - це нова держава, - для них головний суперник у майбутньому - це США. Тому з кожного конфлікту вони влаштовують велике шоу на противагу політиці США, - зазначив аналітик американського *Heritage Foundation* А. Коен. - Крім того, у європейському електораті велика кількість мусульман - не менше десяти мільйонів людей. Далі, бажання бачити у мусульманському світові економічного партнера й витісняти Америку з цих ринків. Нарешті, Європа більше залежить від близькосхідної нафти, ніж США. У США імпорт складає 15-16 %. У Європі - 50 % і більше. Тому європейці готові умиротворювати Ірак і значно жорсткіше розмовляти з Ізраїлем» [10].

Найскладніший і найнебезпечніший для трансатлантичної співдружності період припав на 2003 р., коли США, фактично не зважаючи на позицію багатьох країн Євросоюзу та його керівних структур, здійснили воєнну операцію в Іраку,

спрямовану на знищення режиму С. Хусейна. Форсвана підготовка США до війни з Іраком, попри зусилля ООН щодо пошукув вирішення іракської кризи мирним шляхом, викликала могутню хвилю опозиції в Європі, зокрема і у багатьох американських союзників. Суперечки з іракського питання спричинили жорстке протистояння Вашингтона з Парижем і Берліном. Протидія Франції й Німеччини прийняттю в Раді Безпеки ООН і НАТО американських пропозицій стосовно використання сили відносно Іраку викликала різко негативну реакцію США. В американських ЗМІ розгорнулася відкрита антифранцузька кампанія.

У пресі та у конгресі США почали лунати заклики до введення торговельних санкцій проти французьких і німецьких компаній, до передислокації американських військових баз з території Німеччини до Польщі, Чехії, країн Балтії. Заперечення Франції, Німеччини і Бельгії проти планів воєнної інтервенції США були настільки рішучими, що реакцією Вашингтона у відповідь стало протиставлення, за висловом міністра оборони США Д. Рамсфельда, «Старої» і «Нової» Європи [11].

Такий стан трансатлантических відносин, викликаний суперечками між США та французько-німецькою віссю щодо іракської кризи, став предметом детального аналізу у західних аналітических колах. Йшлося про те, чи є ці суперечки, які досягали межі прямого зіткнення на політико-дипломатичному рівні, виявом розходження між США та ЄС у тактических питаннях, або це є симптомом більшого розмежування між Вашингтоном і Брюсселем з питань принципів підтримання світового порядку. Подальший розвиток відносин між головними полюсами трансатлантичної співдружності - США та ЄС у контексті їхньої взаємодії на Близькому і Середньому Сході дозволяє зробити висновок, що йдеться передусім про тактичні питання та більш справедливий розподіл впливу у регіоні. Так, посол Німеччини у США В. Шиннгер пояснював ці протиріччя не фундаментальними причинами різного світосприйняття, а лише відсутністю у США і Об'єднаної Європи узгодженої й всеохоплюючої стратегії щодо Близького Сходу і Перської затоки. На його думку, відсутність такої стратегії не є випадковою обставиною. Азіатсь-

кий континент стає для США регіоном, звідки виходять численні виклики, тому він потребує від Вашингтона активних дій, в той час як сфера інтересів більшості європейських країн обмежується рамками Європи. Правда, Євросоюз намагається затвердити себе як «супердержаву», але його не-сформованість як єдиного суб'єкта світової політики не дозволяє Об'єднаній Європі ефективно впливати на вирішення тих проблем міжнародної безпеки, де велике значення має силовий аспект [12].

Детально аналізує зазначену проблему З. Бжезінський. На думку американського політолога, можна виділити такі головні причини, які викликали ускладнення взаємовідносин між США та Євросоюзом з питань політики на Близькому Сході. США мають усвідомити, що Європейський Союз, у якого поступово виявляються власні зовнішньополітичні інтереси, не залишиться лише пасивним спостерігачем або безсловесним прихильником того, що чинять США на Близькому Сході.

Насправді саме на близькосхідному напрямі Європейський Союз вперше не тільки формує контури по-справжньому єдиної й стабільної європейської стратегії, але й ставить під сумнів монополію США на роль регіонального арбітра. Для того, щоб узгоджено діяти разом з Європою на Близькому Сході, США мають зрозуміти, що Близький Схід має для Європи так само важливе значення, як для них Мексика.

ЄС, поступово визначаючи своє власне політичне обличчя, намагатиметься виступати тут із своїх власних позицій. І не де-небудь, а саме на Близькому Сході європейська зовнішня політика вперше після фіаско 1956 р. у Суяці здатна набути виразну антиамериканську спрямованість [13].

По-друге, зазначає З. Бжезінський, потрібно зрозуміти, що у Сполучених Штатів не вийде нічого із співробітництвом з Європою на Близькому Сході, якщо таке співробітництво зводитиметься лише до виконання американських директив. Для забезпечення спільних дій Атлантичної спільноти на Близькому Сході потрібен широкий стратегічний консенсус відносно довгострокового характеру щодо тих завдань, які стоять перед союзниками [14].

4.2. Розробка теоретико-концептуальних зasad нового етапу розвитку трансатлантичного співробітництва на Близькому і Середньому Сході

Зближення позицій Сполучених Штатів і Євросоюзу з головних проблем Близькосхідного регіону почалося у першій половині 2004 р., під час спільного обговорення запропонованого адміністрацією Дж. Буша проекту «Ініціатива Великого Близького Сходу». Європейські країни загалом підтримали ідею «Ініціативи Великого Близького Сходу», хоча і не приховували своїх певних сумнівів щодо її конкретних положень.

По-перше, європейські лідери скептично поставилися до можливостей використання моделі Гельсінських Угод 1975 р. до Близького Сходу через значні відмінності регіонів. Євросоюз був також стурбований майбутнім свого довготривалого діалогу з арабськими країнами Середземномор'я у форматі Барселонського процесу. Така модель співпраці між Європою та Близьким Сходом базується на підтримці внутрішніх перетворень у близькосхідних країнах, наданні їм всебічної допомоги, а не нав'язуванні привнесених рецептів демократизації. Крім того, Євросоюз висловив серйозне зауваження стосовно того, чи відповідає американська ініціатива потребам вирішення палестино-ізраїльського конфлікту, небезпідставно вбачаючи у твердженні про просування демократії на Близькому Сході як засобу вирішення цього протистояння протилежне - намагання відкласти розв'язання цієї проблеми на невизначений термін [15].

Така позиція Євросоюзу виявилася у двох тенденціях. З одного боку, американська ініціатива була підтримана як керівництвом Євросоюзу, так і абсолютною більшістю європейських країн. Одним із головних союзників Сполучених Штатів у цьому питанні стала Німеччина. Під час ювілейної 40-ї Міжнародної Мюнхенської конференції з питань безпеки, яка відбулась 7-8 лютого 2004 р., міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер обґрутував необхідність висування Євросоюзом, США і Канадою «нової трансатлантичної ініціативи для Близького Сходу». На думку німецького міністра, Сполучені Штати і Євросоюз разом зустрілися на

Близькому Сході з такими глобальними викликами і загрозами, які безпосередньо загрожують їхній безпеці, що ті розходження, які існують між ними стосовно війни в Іраку, втягування НАТО у безпосередню участь в іракському питанні тощо, мають відійти на другий план. Серед таких викликів і загроз Й. Фішер визначає «деструктивний джихадистський тероризм із своєю тоталітарною ідеологією», та «велику модернізаційну кризу у багатьох частинах Арабського світу» [16]. Для того, щоб перемогти, Євросоюз та Сполучені Штати, виходячи із зазначених головних викликів для їхньої спільноти безпеки, мають об'єднати свої можливості, активи та проекти у нову трансатлантичну ініціативу для Близького Сходу [17].

Така ініціатива має складатися з двох стадій. Враховуючи, що НАТО та ЄС вже мають угоди про співробітництво із Середземноморським регіоном, першим кроком може бути спільний Євро/НАТО Середземноморський процес, у рамках якого Барселонський процес, ініційований Євросоюзом та Середземноморський діалог, ініційований НАТО, мають взаємодоповнювати один одного.

Другий крок - прийняття «Декларації спільного майбутнього», яка спрямовуватиметься до всього Близькосхідного регіону. У цьому документі мають бути викладені спільні принципи і напрями здійснення широкомасштабних реформ у Близькосхідному регіоні» [18]. Пропозиції міністра закордонних справ Німеччини отримали згодом назву Німецького плану для Близького Сходу. 27 лютого 2004 р. під час офіційного візиту канцлера Німеччини Г. Шредера до Сполучених Штатів, який відбувся вперше за останні роки, була підписана Спільна заява президента Дж. Буша та канцлера Г. Шредера «Німецько-американський союз для ХХІ століття». У цій заяві наголошується, що США та Німеччина «мають побудувати тісне партнерство, що пов'язує Європу та Америку із Ширшим Близькосхідним регіоном і спрямоване на співробітництво з країнами і народами регіону, щоб досягти зазначених цілей і жити у мирі» [19].

Разом з тим зазначена заява не завадила Німеччині трохи пізніше стати співавтором ще однієї близькосхідної ініціативи - вже французько-німецького плану, з яким спільно виступили

президент Франції Ж. Ширак та канцлер Німеччини Г. Шредер під час їхньої зустрічі у Парижі 4 березня 2004 р. Близькосхідний план, запропоновано як альтернативу американській ініціативі. У цьому Плані підкреслюється, що «будь-яка ініціатива для Близького Сходу має відповідати потребам та сподіванням регіону».

Франція та Німеччина наполягають на тому, що потрібно «уникати пастки глобального підходу, який ігнорує національні характеристики та зображує іслам як щось несумісне з модернізацією». Франко-німецький план наголошував на важливості працювати індивідуально з кожною країною регіону [20].

Тверда позиція Євросоюзу та спільна інтенсивна робота американських та європейських експертів і дипломатів привела до того, що в останній версії документа зустрічі лідерів «великої вісімки» у Сі-Айленді (8-10 червня 2004 р.), присвяченого Близькосхідному регіону, було враховано ключові вимоги Євросоюзу.

Європейці вимагали зміни назви ареалу, до якого причетний спільний план «вісімки», з «Великого Близького Сходу» на «Ширший Близький Схід і Північна Африка», вбачаючи у першій назві щось подібне до «Великої Німеччини» А. Гітлера або «Великої Сербії» С. Милошевича. Остаточний варіант документу отримав назву «Партнерство заради прогресу і спільнотного майбутнього з регіоном Ширшого Близького Сходу і Північної Африки» [21].

На відміну від першого американського варіанта, останній текст зазначеного документа наголошує, що «роз'язання давніх і гострих суперечок, особливо палестино-ізраїльського конфлікту, є важливим елементом прогресу в регіоні» [22].

На вимогу європейських лідерів Вашингтон також викреслив з проекту документа положення про заснування спеціальних структур для фінансування реалізації реформ у Близькосхідному регіоні.

Саміт «великої вісімки» у Саванні на острові Сі-Айленд (штат Джорджія, США) став етапним на шляху до вироблення спільної стратегії трансатлантичної спільноти на Близькому Сході, адже головні ідеї, пропозиції та докумен-

ти цієї зустрічі було напрацьовано, передусім, американськими аналітиками, які врахували критичні зауваження та пропозиції передусім своїх європейських колег.

Серед 10 документів саміту, присвячених розробці спільної стратегії «великої вісімки» щодо Близькосхідного регіону, виділяється за своїм політичним значенням «Партнерство заради прогресу і спільного майбутнього з регіоном Ширшого Близького Сходу і Північної Африки».

У зазначеному документі лідери відзначають, що мир, політичний, економічний і соціальний розвиток, достаток і стабільність у країнах Ширшого Близького Сходу і Північної Африки є викликом як «великій вісімці», так і всій міжнародній спільноті». Також підкреслюється, що народи Ширшого Близького Сходу і Північної Африки мають багаті традиції й культуру в управлінні, торгівлі, науці, мистецтві й зробили значний внесок у розвиток людської цивілізації.

«Велика вісімка» вітає останні заяви щодо необхідності реформ, які висловлюють лідери регіону, особливо на саміті Ліги арабських держав у Тунісі, на якому арабські лідери підкреслили свою рішучість встановити основу для демократії, а також заяви щодо підтримки реформ від представників бізнесу, громадянського суспільства, які пролунали на форумах в Олександрії, Сані та Агабі.

Виходячи із своєї відповідальності у підтримці свободи і реформ, лідери «вісімки» пропонують урядам і народам Ширшого Близького Сходу і Північної Африки укласти «Партнерство заради прогресу і спільного майбутнього», з метою зміцнення «свободи, демократії і процвітання для всіх» [23]. Серед головних принципів Партнерства виділимо наступні.

- Розв'язання палестино-ізраїльського конфлікту є важливим елементом прогресу в регіоні. Водночас регіональні конфлікти не повинні перешкоджати розвитку реформ, тому що саме реформи значно сприяють вирішенню подібних конфліктів.

- Визнання важливості досягнення миру і стабільності в Іраку.

- Особлива увага приділена питанням діалектики внутрішнього і зовнішнього чинників у здійсненні реформ. Успіхи у реформуванні залежать від країн регіону, зміни не можуть

бути привнесені ззовні. Кожна країна є унікальною і її відмінності повинні поважатися іншими країнами. При здійсненні політики партнерства розвинені країни мають поважати місцеві умови та базуватися на місцевому керівництві. Кожне суспільство має самостійно визначитися з темпами змін. Водночас особливості та відмінності за свої їх важливості не можуть використовуватися як підстава для зриву реформ [24].

Основні зусилля в рамках Партнерства передбачається здійснювати у трьох напрямках: політичному, соціально-економічному і культурному. У політичній сфері передбачалося досягти прогресу у напрямі розвитку демократії, верховенства закону, чітких гарантій щодо дотримання прав людини, просування у питаннях обміну думками, реформ державного управління тощо.

У соціальній та культурній сфері першочергову увагу плачується приділити освіті, забезпечення рівності між чоловіком і жінкою, поширенню глобальних інформаційних технологій, ліквідацію неграмотності, розширенню доступу до освіти тощо.

В економічній сфері головна увага приділятиметься створенню робочих місць, розвитку приватного сектору, розширенню торгівлі та інвестування, підтримці фінансових реформ, боротьбі з корупцією, забезпеченням транспарентності.

У документі також зазначається, що Партнерство має здійснюватися насамперед через вже діючі механізми і програми двостороннього й багатостороннього співробітництва, насамперед через Євро-Середземноморське Партнерство (Барселонський процес), Американсько-Близькосхідну Партнерську Ініціативу, Ініціативу Японсько-Арабського діалогу та інших.

Центральне місце у реалізації Партнерства відводиться такофорум має стати поєднуючою ланкою для виявлення потреб регіону і для визначення того, які зусилля потрібно зробити, щоб колективно відповісти на виклики [25].

На саміті у Сі-Айленді було також затверджено «План «вісімки» на підтримку реформ», у якому деталізуються і конкретизуються основні напрями співробітництва між розвиненими державами і країнами Близькосхідного регіону, зо-

крема й конкретні зобов'язаннякої з країн «великої вісімки» [26].

У цілому зазначимо, що рішення та документи саміту держав «великої вісімки» у Сі-Айленді разом з резолюцією № 1546 від 8 червня 2004 р. по Іраку заклали підвалини нового глобального проекту трансформації Близькосхідного регіону, який дозволяє максимально поєднати досвід, ресурси та зусилля США, Євросоюзу, а також країн власне Близького і Середнього Сходу.

Протягом 2004-2005 рр. було проведено два Форуми заради майбутнього. Перший, установчий Форум, відбувся 11 грудня 2004 р. у столиці Марокко Рабаті й зібрав представників 28 країн «великої вісімки» та Ширшого Близького Сходу. Учасники Форуму вирішили розширити спільне співробітництво на підтримку реформ у Близькосхідному регіоні й зосередитися передусім на впровадженні у життя Діалогу на підтримку демократії, програмі боротьби за писемність, а також програмах щодо забезпечення фінансової підтримки розвиткові приватного бізнесу і підприємництва [27].

Другий Форум заради майбутнього відбувся 11-12 листопада 2005 р. у столиці Бахрейну Манамі. На ньому було створено дві перших інституції Ініціативи Ширшого Близького Сходу - Фонд заради майбутнього, який має допомагати малому та середньому бізнесу та стимулювати економічний розвиток у приватному секторі, а також Фундацію заради майбутнього, яка має надавати гранти на розвиток неурядових організацій Близькосхідного регіону і допомагати розвиткові політичних партій, вільної преси тощо [28].

Напередодні другого Форуму заради майбутнього у Манамі відбулася «Паралельна конференція Форуму заради майбутнього», яка була організована недержавними організаціями країн Близькосхідного регіону. Конференція закликала уряди арабських країн розробити робочі програми з конкретними планами і строками впровадження демократичних реформ. Конференція вирішила направити групу своїх представників для участі у другому Форумі заради майбутнього з тим, щоб вони виклали ту концепцію реформування Близькосхідного регіону, яку розробили неурядові організації арабських країн [29].

Успіх американської дипломатії у Сі-Айленді, який досягнуто завдяки знаходженню компромісу з європейськими партнерами, подальший розвиток ситуації на Близькому і Середньому Сході й, особливо, в Іраку у другій половині 2004 р., переконливо свідчить, що у вирішенні нагальних питань регіону не можна надалі ігнорувати роль Об'єднаної Європи. Разом із Сполученими Штатами вона має бути рівноправним партнером у рамках трансатлантичної співдружності й відігравати на Близькому Сході більш значну і активну роль.

На думку З. Бжезінського, яку він виклав на шпальтах німецької газети «Вельт», США мають докласти неабияких зусиль, щоб знайти спільну з Європою відповідь на ті проблеми, які постали перед трансатлантичним співтовариством в Іраку. Ця відповідь повинна охоплювати як спільний розподіл завдань, так і колективне ухвалення рішень. Потрібно виробити американсько-європейську стратегію щодо Іраку, палестино-ізраїльського конфлікту тощо [30].

З. Бжезінський вважає, що для приєднання Франції та Німеччини до спільних дій на Близькому Сході має бути вироблена загальна близькосхідна політика провідних країн трансатлантичної співдружності, яка повинна включати енергійну ініціативу стосовно вирішення палестино-ізраїльського конфлікту, щоб ця проблема більше не сприяла ворожнечі на Близькому Сході, а також спільні дії в Іраку, спрямовані на трансформацію американського окупаційного корпусу в міжнародний військовий контингент, який охоплює як європейців, так і супротивників поміркованих мусульманських країн, наприклад, Пакистану і Марокко [31].

Висновки З. Бжезінського збігаються з аналізом ситуації, зробленим Директором Центру Сполучених Штатів і Європи Бруклінського інституту (США, Вашингтон) П. Гордоном на конференції з питань трансатлантичних відносин у Лісабоні.

На його переконання, Сполучені Штати відчайдушно потребують європейської підтримки у сучасних міжнародних справах. «Адміністрація Буша починає розуміти, що ціна нашої ізоляції є надто високою, - підкреслив П. Гордон. - Після наших виборів, хто б не прийшов до влади, має прибути до Європи та запитати: за яких умов ви можете допомогти нам в Іраку» [32].

Б. Скоукрофт, колишній радник з питань національної безпеки за президента Дж. Форді та Дж. Буша-старшого, президент Форуму міжнародної політики, у статті «Близькосхідний прорив», яку було опубліковано на шпальтах «Вашингтон Пост», також дотримується аналогічних поглядів на роль Європи у здійсненні спільної політики трансатлантичної спільноти у Близькосхідному регіоні.

«Наше звернення до європейців, з якими у нас серйозні розходження з питань близькосхідного врегулювання, також має бути засноване на визнанні необхідності їх участі у мирному процесі в Палестині, а також у вирішенні іранської проблеми і врегулювання іранської кризи» [33]. На думку Б. Скоукрофта, головним чинником, який сприятиме зближенню позицій Євросоюзу і США щодо вирішення іранської проблеми і ролі Європи у цьому процесі визначається тим, що лідери європейської спільноти усвідомлюють, що нестабільність ситуації в Іраку впливає на їхні країни так само, як і на Сполучені Штати.

Автор зазначененої публікації вважає, що готовність з боку Європи направити до Іраку навіть невеликий контингент, стане тим мотивом, який змусить інші країни, особливо мусульманські, зробити свій посильний внесок у загальну справу врегулювання ситуації на Близькому Сході, а також допоможе знизити переважаючу роль Сполучених Штатів в Іраку. Серед інших пропозицій президента Форуму міжнародної політики - заміна на палестино-ізраїльському кордоні ізраїльських країн, а також зміна Сполученими Штатами свого відношення до переговорів з приводу іранської ядерної програми між європейською трійкою, з одного боку, та Іраном - з іншого. Сполучені Штати мають активно виступити на боці європейських держав, залучити до цього процесу Росію і у такому складі розпочати діалог з Іраном [34].

Група відомих американських та британських аналітиків на чолі з Р. Асмусом, виконавчим директором Трансатлантичного центру німецького Фонду Маршалла у Брюсселі, виклала своє бачення спільної трансатлантичної стратегії на Близькому і Середньому Сході. В аналітичній доповіді «Трансатлантична стратегія для забезпечення демократично-го розвитку Ширшого Близького Сходу» стверджується, що,

«Вашингтон та Брюссель повинні об'єднати свої зусилля у справі співробітництва з реформаторами у регіоні з метою досягнення його демократичної трансформації і гуманітарного розвитку, яке стане протиотрутою від радикальних ідеологій та терористичних груп, що намагаються знищити західні суспільства та їхні цінності» [35].

Автори доповіді зазначають, що Сполучені Штати та Європа не зможуть захистити себе від тероризму, політичної нестабільності, нелегальної міграції чи організованої злочинності з регіону Ширшого Близького Сходу доти, доки не спрямують свою політику на ліквідацію коренів цих проблем. Для цього потрібно забезпечити просування у регіоні політичної свободи та людського розвитку, обов'язковими складовими яких є підвищення життевого рівня населення, забезпечення освіти та професійного навчання, можливостей для розвитку, відчуття гідності тощо. Завдання полягає у тім, що уряди західних країн від заяв та риторики мають перейти до здійснення реалістичної, послідовної та довгострокової стратегії сприяння і допомоги народам Близькосхідного регіону у його трансформації. При цьому Захід має відігравати роль каталізатора процесу демократичних переворень на Близькому і Середньому Сході.

Спільна трансатлантична стратегія просування демократії та людського розвитку, зазначається у доповіді, має базуватися на трьох стовпах. По-перше, її метою має стати допомога у зміцненні тих сил у регіоні, що змагаються за демократичні зміни та стабільну ліберальну демократичну політику.

По-друге, така стратегія має створити регіональну систему безпеки у регіоні, яка сприятиме його демократичній трансформації.

По-третє, США та Європа у рамках трансатлантичної спільноти та разом з партнерами у Близькосхідному регіоні мають створити необхідні організаційно-структурні важелі ефективного здійснення такої довгострокової політики [36].

Особливу увагу у зазначеній доповіді приділено останній проблемі. Визначається життева необхідність зміцнення та реорганізації мозкових центрів та аналітичних установ, які займаються проблемами Близького і Середнього Сходу, вирощування нової генерації науковців, дипломатів, військо-

вих, державних службовців, які добре знають релігії, мови, історію та культуру регіону Ширшого Близького Сходу. Ця нова генерація експертів та фахівців з близькосхідних питань має відіграти таку ж саму роль у вирішенні довгострокових стратегічних цілей Заходу у зазначеному регіоні, яку у свій час відіграли радянологи під час «холодної війни» та боротьби з комуністичною загрозою.

Особливо підкреслюється необхідність для Заходу у створенні спільного трансатлантичного організаційно-функціонального підходу до Ширшого Близького Сходу. Незважаючи на поглиблення трансатлантичного співробітництва, обидві сторони - США та Європа - ще не створили функціонального механізму розвитку та координації такої стратегії відносно Близькосхідного регіону [37].

Розвиваючи думки щодо необхідності опрацювання спільної трансатлантичної стратегії стосовно Близького та Середнього Сходу, головним змістом якої є сприяння демократизації та трансформації регіону Дж. Копстейн, директор Центру європейських, російських та євразійських досліджень, зосередив увагу на питаннях взаємодоповнюваності політик США та Євросоюзу у рамках трансатлантичної співдружності. Питання полягає у тому, зазначає Дж. Копстейн, що США та Євросоюз мають кожний свій підхід до визначення пріоритетів у процесі демократизації. Якщо для Сполучених Штатів головним є формування громадянського суспільства як основи для демократичного уряду, то в основі стратегії Євросоюзу покладено концентрацію на розвиткові держави, закону. Кожний з цих підходів має свої переваги та недоліки, а також є основовою у здійсненні своєї політики на міжнародній арені, зокрема й на Близькому Сході. Так, Сполучені Штати під час кампанії в Іраку у 2003 р. були переконані у тому, що досить скинути диктатора С. Хусейна та знищити його репресивний апарат, як одразу ж в країні розквітне демократія й почнеться успішний розвиток громадянського суспільства.

Євросоюз, здійснюючи з 1995 р. Євро-Середземноморське Партнерство (Барселонський процес), забезпечує при цьому підхід переважно розвитку відносин на міждержавному

рівні, ніж на рівні громадянського суспільства. І хоча у рамках Євро-Середземноморського Партнерства точиться чимало дискусій щодо політичних реформ, Євросоюз фактично виступає проти того, щоб тиснути на своїх близькосхідних партнерів по Барселонському процесу з вимогами здійснення політичних змін [38].

Відтак, доходить висновку експерт, трансатлантична стратегія сприяння демократичному оновленню Близькосхідного регіону має вміщувати елементи як американського підходу з його наголосом на першочерговості громадянського суспільства, так і європейського, заснованого на високій оцінці ролі держави. Без американського ентузіазму та оптимізму неможливо розпочати процес демократизації, а без європейської уваги до розбудови державних інституцій демократичний прорив буде короткочасним і незабаром зникне.

Елементи американської стратегії просування демократії з наголосом на громадянське суспільство, політичні партії та чесні вибори більше відповідають ситуації, коли демократія відсутня або потерпає від корупційних виборів, використовується як прикриття для диктаторських чи автократичних режимів. Європейська стратегія просування демократії, яка намагається забезпечити законність, добре управління та компетентність державних інституцій, має використовуватися у здійсненні завдань консолідації та зміцнення демократичних режимів. У цілому органічне поєднання цих двох стратегій при опрацюванні спільної трансатлантичної стратегії для Близького і Середнього Сходу, на думку Дж. Копстейна, забезпечить її успішну реалізацію [39].

З тим, що трансатлантична стратегія на Близькому і Середньому Сході має синтезувати у себе найсильніші сторони американської та європейської політики, говорить також С. Серфаті, керівник відділу З. Бжезінського з питань безпекових досліджень та геополітики Центру стратегічних та міжнародних досліджень (США).

Для того, щоб трансатлантичне партнерство досягло реалізації своїх стратегічних цілей на Близькому і Середньому Сході, зазначає С. Серфаті, «Америці потрібно пом'якшити свою «жорстку силу», а Європі потрібно зробити більш жорсткою свою «м'яку силу»[40].

Під «жорсткою силою» розуміється така лінія поведінки на міжнародній арені, яка передбачає використання насильства, примусу, жорсткого політичного, економічного, ідеологічного тиску, застосування на якомусь етапі воєнних інструментів та військової сили. Прикладами використання жорсткою сили є Афганістан, Ірак, Іран. «М'яка сила», за визначенням Дж. Ная, директора Центру міжнародних досліджень Гарвардського університету, - це здатність держави (союзу, коаліції) досягти очікуваних результатів у міжнародних справах через переконання (тяжіння), а не через придушення (примус, нав'язування) [41]. «М'яка сила» переконує інших дотримуватися певних норм поведінки на міжнародній арені, що сприяє досягненню бажаного результату фактично без примусу [42].

4.3. Близькосхідна політика трансатлантичної спільноти: діалектика співробітництва та суперництва

Важливу роль у формуванні спільної платформи політики трансатлантичної спільноти на Ширшому Близькому Сході відіграло європейське турне американського президента Дж. Буша 20-22 лютого 2005 р. Йому передувала напруженна робота новопризначеної Держсекретаря Сполучених Штатів Америки К. Райс, яка протягом 3-10 лютого 2005 р. здійснила робочу поїздку до 8 європейських країн, а також до Ізраїлю і Палестинської автономії.

Під час переговорів та консультацій К. Райс з лідерами провідних європейських країн, керівництвом Євросоюзу та НАТО визначено головні пріоритети у спільних діях трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході.

Основні положення позиції Державного секретаря США зводились до наступного.

1. З метою подолання негативних наслідків тих суперечок, що мали місце раніше між США і Європою та відновлення і подальшого розвитку трансатлантичного партнерства, країни повинні зосередитися на спільному вирішенні тих найважливіших проблем, які мають стратегічне значення для

всієї трансатлантичної спільноти. «Америка готова працювати з Європою над нашим спільним порядком денним - і Європа має бути готовою працювати з Америкою» [43].

2. Для забезпечення своїх стратегічних інтересів на Близькому і Середньому Сході США та Європа мають зосередитися на спільній роботі у напрямі сприяння широкомасштабній трансформації Близькосхідного регіону: «Передусім ми маємо об'єднатися, щоб заохочувати політичний плюралізм, економічну відкритість та розвиток громадянського суспільства через Ініціативу Ширшого Близького Сходу» [44]. Така співпраця, на думку К. Райс, має здійснюватись як через спільний проект - Форум заради майбутнього, так і через паралельну діяльність, зокрема, через Барселонський процес, який здійснюється Євросоюзом.

3. Іншими головними напрямами спільної трансатлантичної політики на Близькому і Середньому Сході є діяльність, спрямована на «стабілізацію та розвиток демократичного процесу в Афганістані та Іраку», співпраця США та Європи у напрямі досягнення нових успіхів у арабо-ізраїльській дипломатії» [45].

Особливу увагу К. Райс приділила іранському питанню. Це було пов'язано, насамперед, з тим, що у своєму Посланні до нації на початку 2005 р. президент Дж. Буш повідомив, що США підтримують зусилля іранського народу досягти більшої демократії у своїй країні, що викликало стурбованість у європейських столицях, у яких цей месідж американського президента сприйняли як прагнення до силового повалення існуючого режиму в Тегерані.

Чимало європейських аналітиків висловили побоювання, що такі войовничі заяви можуть підірвати зусилля «європейської трійки» на переговорах з Іраном стосовно його ядерної програми [46]. Крім того, у європейських політичних колах висловлювали стурбованість відмовою Сполучених Штатів Америки приєднатися до дипломатичних зусиль Євросоюзу вирішити питання щодо іранської ядерної програми шляхом переговорів.

Держсекретар США закликала європейських партнерів до «єдиного фронту» у відносинах з Іраном. Вона фактично підтримала дипломатичні зусилля європейців, заявивши, що

«дипломатія повинна працювати» і намагалася заспокоїти європейців щодо намірів Вашингтона відносно силового розв'язання іранського питання, переконуючи, що «питання силової акції проти Ірану відсутнє у порядку денному» [47].

Водночас К. Райс дала чітко зрозуміти європейським партнерам, що Вашингтон не має бажання приєднуватися до дипломатичних переговорів, які відбуваються між європейцями та іранською стороною. Вона підкреслила, що тактика Сполучених Штатів полягає у здійсненні жорсткого пресингу, протиборства та ізоляції іранського режиму [48].

Європейське турне американського президента Дж. Буша та його переговори з лідерами Великобританії, Німеччини, Франції, керівництвом Євросоюзу та НАТО довершили роботу над формуванням спільногорядку денного та спільних завдань трансатлантичної спільноти на Близькому та Середньому Сході.

По-перше, було знято напруженість у відносинах між Вашингтоном та Берліном і Парижем, викликана протилежними підходами до іракського питання у 2002-2003 рр. Це дозволило навіть за збереження певних, часом суттєвих розбіжностей щодо політики у Близькосхідному регіоні, зосередитися на визначенні кола спільної діяльності США, Євросоюзу та НАТО на Близькому і Середньому Сході.

Так, стосовно Іраку, Німеччина, зберігаючи своє негативне ставлення до своєї прямої участі у Багатонаціональних силах, вирішила активно працювати у реконструкційних проєктах в Іраку, зокрема через підготовку командних кадрів для Збройних сил Іраку [49].

Наслідком покращення стосунків між США та Францією стало формування спільної позиції обох країн стосовно розвитку ситуації в Лівані після вбивства колишнього прем'єр-міністра країни Р. Харірі, що знайшло своє відображення у Спільній заяві президента Дж. Буша та президента Ж. Ширака щодо Лівану. У цій заяві американський та французький президенти висловили свою підтримку вільному, незалежному та демократичному Лівану, виступили за повне і негайнє виконання резолюції Ради Безпеки ООН № 1559 [50].

По-друге, сформульовано концептуальні засади головних напрямів спільної політики трансатлантичної спільноти на

Близькому і Середньому Сході. Серед них - **сприяння реформуванню Ширшого Близького Сходу**.

Зазначалося, що тривалі та успішні реформи у регіоні не можуть бути нав'язані ззовні, вони мають стати результатом внутрішнього розвитку. Завдання трансатлантичної спільноти у тому, щоб заохочувати прогрес.

США та Європа мають бути на боці демократичних реформаторів, підтримувати демократичні рухи та демократичні зміни. Водночас США та Європа мають зрозуміти, що реформування Близькосхідного регіону є довготривалим процесом [51].

Близькосхідний мирний процес. США та Європа мають моральну відповідальність та стратегічний інтерес у досягненні справедливого й всеосяжного мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту. Зусилля трансатлантичної спільноти мають бути зосереджені на дводержавному варіанті вирішення цієї проблеми, через існування двох незалежних демократичних держав - Ізраїлю та Палестини, які живуть поруч у мирі й безпеці.

Всі сторони конфлікту відповідають за реалізацію зазначеного плану його розв'язання. Арабські країни мають припинити підтримувати терористичні організації й встановити нормальні стосунки з Ізраїлем. Палестинські лідери повинні роззброїти терористичні угруповання, забезпечити демократичні перетворення. Лише демократія допоможе здійсненню прагнень палестинців, забезпечить безпеку Ізраїлю і сприяти його створенню незалежної Палестини. Ізраїль повинен заморозити розбудову поселень, допомогти палестинцям побудувати життезадатну економіку та створити нову Палестинську державу. Поява незалежної та миролюбної Палестинської держави надасть сильного поштовху здійсненню реформування всього Ширшого Близького Сходу [52].

Ірак. Незважаючи на те, що не всі європейські союзники США приєдналися до антисаддамівської коаліції, всі країни трансатлантичної спільноти зацікавлені в успіху вільного та демократичного Іраку, який може стати форпостом свободи та джерелом стабільності в регіоні. Головним завданням для трансатлантичної спільноти є надання значної політичної, економічної та безпекової допомоги демократичному Іраку.

тичному Іраку [53]. У Спільній заяві Сполучених Штатів та Європейського Союзу щодо Іраку зазначається, що Сполучені Штати та Європа разом підтримуватимуть іракський народ та новий уряд країни та спільно проведуть міжнародну конференцію для забезпечення її координації міжнародної підтримки Іраку [54].

Іран. Стосовно Ірану трансатлантична спільнота має широкі загальні цілі. Вони полягають у тому, щоб змусити іранський режим не підтримувати тероризм і не допустити оволодіння ним ядерною зброєю. Сполучені Штати мають тісно співпрацювати із Великобританією, Францією та Німеччиною, щоб протистояти іранським ядерним амбіціям та дотримання Тегераном своїх міжнародних зобов'язань [55].

Як зазначає у своїй статті «Політика США щодо Іраку» помічник Державного секретаря США Н. Бернс, «після візиту президента Дж. Буша до НАТО та Німеччини у лютому 2005 р. та після дискусій з французьким, німецьким та британським керівництвом він переконався, що нам не потрібно виставляти нашу дипломатичну вагу перед цими переговорами (переговори Євротрійка-Іран. - В. III.) не тому, що ми не бажали бути безпосередньо у них втягнуті, а тому, що ми бажали допомогти, так як могли» [56].

Така тогочасна позиція Вашингтона в іранському питанні пояснюється двома обставинами.

По-перше, зустрівши рішучу налаштованість Європи на переговори з Іраном, США вирішили офіційно перебувати окремо, поза цими переговорами.

Така позиція у поєднанні з жорсткими заявами Білого дому стосовно Ірану дозволяла Сполученим Штатам небезпідставно сподіватися, що переговори у форматі «Євротрійка-Іран» рано чи пізно зайдуть у глухий кут і Євросоюз буде змушений зайняти щодо Ірану більш жорстку позицію і, фактично, приєднатися до США.

По-друге, були узгоджені питання щодо значного збільшення ролі НАТО у вирішенні спільної політики трансатлантичної спільноти, передусім у таких питаннях, як розширення участі Альянсу у миротворчій операції в Афганістані, розгортанні навчальної місії НАТО в Іраку, поглиблення Середземноморського діалогу тощо [57].

У 2005 р. США, Євросоюз та НАТО спромоглися налагодити скоординоване співробітництво у реалізації спільної трансатлантичної програми для Близького і Середнього Сходу. Так, 1 березня 2005 р., у Лондоні відбулася міжнародна конференція на підтримку нової палестинської влади та реформ в автономії, у якій взяли участь представники урядів 23 країн, а також низки міжнародних інституцій, зокрема Світового Банку та Міжнародного валютного фонду.

Серед учасників конференції були Державний секретар США К. Райс, Генеральний секретар ООН К. Аннан, прем'єр-міністр Великобританії Т. Блер, Європейський комісар з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, Високий Представник Євросоюзу Х. Солана, новообраний президент Палестинської автономії М. Аббас та інші [58].

Головною метою цього міжнародного заходу, ініційованого прем'єр-міністром Великобританії за підтримки американського президента та його нової адміністрації було бажання продемонструвати міжнародну солідарність, і підтримку з боку трансатлантичної спільноти новому палестинському президентові М. Аббасу та його уряду, опрацювати шляхи надання йому дієвої допомоги для послідовного проведення глибоких демократичних перетворень у Палестині, припинення діяльності терористичних угруповань та у кінцевому підсумку - укладення мирної угоди з Ізраїлем та створення незалежної демократичної Палестинської держави.

На думку британського прем'єр-міністра, конференція мала б стати помітним кроком на шляху до відновлення близькосхідного мирного процесу на основі Плану дій «Дорожня карта», розробленого «блізькосхідним квартетом» у складі ООН, США, ЄС та Росії.

Лондонський захід розглядався як проміжний етап для майбутньої широкомасштабної мирної конференції з питань мирного врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту.

Такі надто оптимістичні сподівання щодо впливу Лондонської конференції на підтримку нової палестинської влади та реформ у Палестинській автономії викликані відповідними обставинами. Передусім політичними змінами у Палестині, коли після смерті Я. Арафата на президентських виборах пе-

реконліву перемогу здобув лідер світського націоналістично-го угруповання Фатх М. Аббас, який вважався поміркованим і прозахідним політиком.

Напередодні Лондонської конференції 8 лютого 2005 р. у Шарм-ель Шейху відбулася зустріч лідера Палестинської автономії М. Аббаса з прем'єр-міністром Ізраїлю А. Шароном. Під час зустрічі М. Аббас зробив заяву щодо припинення силових акцій проти Ізраїлю, а відповідно ізраїльський лідер оприлюднив повідомлення щодо припинення воєнної активності проти Палестини.

У Спільній заяві близькосхідного Квартету, засідання якого відбулось 1 березня 2005 р. одночасно з проведенням Лондонської конференції, зазначалося, що запланована ініціатива Тель-Авіва щодо одностороннього виходу з сектору Газа має бути узгоджена відповідно до Плану дій «Дорожня карта» і має стати важливим кроком у напрямі реалізації концепції двох демократичних держав, Ізраїлю та Палестини, які існують поруч у мирі й безпеці [59].

Свідченням зростаючої координації зусиль США та Євросоюзу у здійсненні політики на Близькому і Середньому Сході стала також Міжнародна конференція з питань підтримки Іраку, що відбулася у Брюсселі 22 червня 2005 року. Конференція організована спільними зусиллями США та Євросоюзу з метою забезпечення форуму для нового Переходного уряду Іраку з тим, щоб представити його пріоритети, бачення та стратегію протягом переходного періоду до створення конституційно відповідальних органів влади Іраку, а також для мобілізації міжнародної підтримки Переходного уряду Іраку.

За висновками аналітиків, конференція у Брюсселі щодо Іраку продемонструвала «примирення Брюсселю та Вашингтона з питань Іраку, а також здатність Євросоюзу брати участь у вирішенні головних питань зовнішньої політики, незважаючи на минулі суперечки та противоречтва» [60].

Напередодні Брюссельської конференції з Іраку 20 червня 2005 р. у Вашингтоні відбувся саміт Євросоюз-Сполучені Штати, у порядку денному якого посіли чільне місце питання співпраці Вашингтона і Брюсселя на Близькому і Середньому Сході, зокрема з питань координації у наданні допомоги

Перехідному урядові Іраку, новій владі Афганістану з питань підтримки демократичних перетворень у Близькосхідному регіоні, а також у відносинах з Іраном [61].

Аналітики зазначають, що протягом 2005-2006 рр. США та Євросоюзу вдалося в цілому подолати існуючі раніше гострі зіткнення та протиріччя щодо політики на Близькому і Середньому Сході, хоча досить значні відмінності та розбіжності у позиціях ще залишилися.

Як зазначав британський політолог Ф. Стівенс, «протягом останнього року Європа та США, принаймні знову, почали дотримуватися «правил ввічливості» у взаємних відносинах. У якомусь сенсі обом сторонам довелося «змирити свою гордінью»: американцям - тому, що повстання в Іраку наочно продемонструвало обмеженість їхніх можливостей, а європейцям - через внутрішні протиріччя і відсутність чіткого політичного керівництва. У результаті американці й французи припинили пікіруватися, а після обрання А. Меркель федеративним канцлером Німеччина взяла на себе роль посередника між Старим і Новим світом. Суперечка через Ірак здебільшого втратила свою минулу жорсткість, окрім того, Європа і США передбачають створення «єдиного фронту» з іранського питання» [62].

Про зближення, конвергенцію позицій США та Євросоюзу з найважливіших питань Близькосхідного регіону повідомляє директор Центру Сполучених Штатів і Європи Інституту Брукінса Ф. Гордон. «Звичайно, ті розходження, що розділяли американців та європейців на Близькому Сході протягом десятиліть, не зникнуть одразу. Обидві сторони мають різні підходи з питань використання сили, різні відносини з Ізраїлем та різну відповідальність у регіоні. Ноє трансатлантичне зіткнення не можна повністю відкидати. Водночас ніхто не висловлюється про те, що Америка та Європа мають зіткнутися на Близькому Сході. Це є доброю справою, тому що лише чітко визначена та об'єднана західна позиція дозволяє сподіватися на ефективну політику в регіоні, в якому так багато поставлено на карту і зроблено так багато помилок» [63].

Зближення позицій США та Євросоюзу з питань здійснення політики на Близькому і Середньому Сході знай-

шло свій подальший розвиток у рішеннях саміту США-ЄС, який відбувся у Відні 21 червня 2006 р. Фактично, на цьому саміті сформульовано сучасну трансатлантичну стратегію у Близькосхідному регіоні, яка була викладена у Декларації Віденського саміту та у Доповіді саміту США-ЄС щодо прогресу у політичній та безпековій сферах.

Вперше було чітко визначено, що головною стратегічною метою трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході є просування демократії. «Ми визнаємо, що поширення демократії є стратегічним пріоритетом для нашого часу», - зазначається у Декларації саміту.

Підкреслено також важливість і необхідність поєднання зусиль США та ЄС у процесі сприяння проведенню реформ на Близькому Сході через існуючі міжнародні проекти та програми, ініційовані США та Євросоюзом як окремо, так і через їхню співпрацю. «Ми продовжимо підтримувати реформи у Середземноморському регіоні та на Близькому Сході і допомагатимемо збільшенню ролі громадянського суспільства у процесі здійснення реформ через наші відповідні зусилля, зокрема Барселонський процес, Європейську політику сусідства, Близькосхідну Партнерську Ініціативу та через наші спільні дії в рамках Ініціативи Ширшого Близького Сходу та Північної Африки та Фундації і Фонду за майбутнє» - зазначають учасники саміту [64].

У Декларації саміту також викладено спільне концептуальне бачення по кожній з найголовніших проблем Близького і Середнього Сходу. Так, стосовно близькосхідного мирного процесу наголошувалося на продовженні спільної кооперації дій, насамперед, через Квартет. Визнано правильним створення тимчасового міжнародного механізму для надання прямої допомоги палестинському народові, а також заявлено про продовження дій, спрямованих на затвердження в Палестині демократії та громадянського суспільства.

США та Євросоюз разом закликатимуть новий палестинський уряд дотримуватися мирних методів спілкування, чинних угод і зобов'язань, визнати право Ізраїлю на існування.

А Ізраїль закликатимуть створити сприятливіші умови для пересування палестинців та проходження платежів, для покращення гуманітарного становища палестинського народу.

США та Євросоюз спільно продовжуватимуть просування до забезпечення переговорного вирішення палестино-ізраїльського конфлікту на основі «Дорожньої карти», яка передбачає дводержавне вирішення проблеми. Обом сторонам конфлікту пропонується утриматися від односторонніх дій, які можуть призвести до нелегітимної зміни статусу-кво.

США та Євросоюз закликають Сирію реалізувати резолюції Ради Безпеки ООН №№ 1559, 1595, 1636, 1686 та не використовувати свою територію для підтримки насильства в Іраку, припинити спроби дестабілізації Лівану. З цією метою Сирія має припинити підтримку ліванських озброєних угруповань. Заявлено також про спільну підтримку політичних та інституційних реформ у Лівані, а також його суверенітету, територіальної цілісності та політичної незалежності.

Трансатлантична спільнота також підтримує новообраний конституційний уряд Іраку та передбачає продовжити допомогу у розбудові незалежного, стабільного, безпечного, демократичного, процвітаючого і єдиного Іраку, який живе у миру з сусідами та міжнародною спільнотою.

Щодо іранської проблеми зазначалося, що протягом останнього часу співробітництво США та Євросоюзу з Іраном досягло нового рівня і виявилося у тісній співпраці з питань іранської ядерної програми. Вже розроблено спільні сміливі пропозиції для дискусії з Іраном щодо цього питання.

Євросоюз та США вважають, що Іран має обрати шлях досягнення угоди на основі співробітництва. США готові вступити у переговорний процес з Іраном, якщо останній припинить діяльність зі збагачення урану і погоджуватиме свою атомну програму з МАГАТЕ. У разі, якщо Іран не погодиться стати на шлях переговорів, подальші кроки мають бути зроблені через Раду Безпеки ООН [65].

Ця узагальнююча спільна позиція трансатлантичної спільноти в іранському питанні сформувалася внаслідок взаємовпливу й суперництва двох політичних ліній - американської та європейської. Політика США виявляється у недопущенні будь-якою ціною утвердження Ірану як одного з регіональних лідерів на Близькому і Середньому Сході, який має свої інтереси, союзників та амбіції у регіоні. Звідси - жорсткий тиск на Іран, постійні звинувачення у тому, що са-

ме Іран є основною загрозою стабільності у Близькосхідному регіоні. На думку американського президента, ліванська криза влітку 2006 р. зробила очевидним, що ніколи ще світ не стикався з такою зростаючою загрозою, як радикальний режим в Ірані» [66].

Відмова Тегерана припинити до 31 серпня 2006 р. роботи з ядерною програмою відповідно до резолюції № 1696 Ради Безпеки ООН була сприйнята Вашингтоном як виклик міжнародній спільноті та переконливе свідчення ядерних амбіцій Ірану. США забажали, щоб Рада Безпеки ООН використала проти Ірану режим санкцій.

У своєму виступі перед делегатами 88-го з'їзду Американського Легіону 31 серпня 2006 р. Дж. Буш заявив: «Час Ірану зробити свій вибір. Ми свій вибір зробили. Ми продовжимо тісно співпрацювати з нашими союзниками з метою знаходження дипломатичного вирішення конфлікту, але відмова Ірану потягне за собою певні наслідки і ми не можемо дозволити Ірану створити ядерну зброю» [67].

На відміну від американської, європейська лінія в іранському питанні полягає у максимальному використанні потенціалу діалогу з Іраном, намаганні виробити нову парадигму відносин трансатлантичної спільноти з Іраном, яка б, по-перше, враховувала його роль та інтереси у Близькосхідному регіоні, а, по-друге, його законні права на розвиток своєї мирної атомної програми. При цьому європейські політики та аналітики висловлюють цілком слухнє занепокоєння щодо низької ефективності режиму санкцій для зміни політики Тегерану, а також щодо їхніх можливих непередбачуваних наслідків як для світової економіки, так і світової безпеки. Американський фахівець з близькосхідних проблем Т. Парсі вказує на занепокоєність європейських політиків щодо того, що розкручення спіралі подібних санкцій Сполученими Штатами вже призвело до трьох воєн в Іраку, Афганістані та Лівані. «Європейці, - зазначає Т. Парсі, - не бажають четвертої війни» [68].

Тому у рамках трансатлантичної політики щодо Іраку Євросоюз відіграє стримуючу роль, наполягаючи на пошуках шляхів продовження діалогу з Тегераном, знаходженні для цього необхідних аргументів та стимулів. Так, 10 травня

2006 р. «Європейська трійка» - Франція, Німеччина та Великобританія - заявили про підготовку ними нового пакету пропозицій для Ірану з тим, щоб стимулювати його відмову від продовження програми збагачення урану. Цей підхід Євросоюзу, названий стратегією «калача і батога», вміщував у себе пропозиції щодо надання Ірану власної ядерної технології, в тому числі ядерного реактору на легкій воді, в обмін на припинення Іраном програми збагачення урану як гарантію того, що Тегеран відмовляється від планів оводіння ядерною зброєю [69].

Керівництво Євросоюзу також заявило, що підтримає ядерну програму Ірану, якщо її мирна спрямованість буде доведена та пообіцяло Тегерану політичне й економічне співробітництво за умов міжнародного контролю над ядерними розробками.

Таку ініціативу Євросоюзу підтримали Росія та Китай. За таких обставин Сполученим Штатам довелося вносити корективи у свою політичну лінію щодо Ірану. 31 травня 2006 р. Державний секретар США К. Райс провела пресконференцію щодо Ірану, під час якої заявила про готовність Сполучених Штатів приєднатися до ініціативи Євросоюзу за умов припинення Іраном своєї програми збагачення урану [70]. Цей крок американського керівництва, що означав готовність вступити у прямі переговори з Іраном, сприйнято політологами як найсуттєвіша зміна у політиці США щодо Ірану за останні 27 років [71].

1 червня 2006 р. у Відні міністри закордонних справ Франції, Німеччини, Великобританії, Росії, Китаю та Сполучених Штатів узгодили пакет пропозицій для Ірану на основі європейської ініціативи. Ці пропозиції містили комплекс заходів, спрямованих на підтримку мирної атомної програми Ірану, а також на сприяння його економічного розвитку, співробітництво Західу з Іраком у сфері високих технологій та з питань регіональної безпеки. 6 червня 2006 р. зазначені пропозиції від групи Р5+1 передано іранському керівництву Верховним Представником Євросоюзу з питань зовнішньої та безпекової політики Х. Соланою [72].

Таким чином, завдячуючи ініціативі Євросоюзу, трансатлантична спільнота спромоглася разом з Росією та Китаєм опрацю-

вати компромісний варіант пропозицій як основи для подальшого діалогу з Іраном з метою знаходження мирного, політичного варіанту вирішення проблеми атомної програми Ірану.

Хоча Іран не обмежив до 31 серпня 2006 р., відповідно до резолюції № 1696 Ради Безпеки ООН свою атомну діяльність, Євросоюз планує продовжити переговорний процес з Іраном. Під час неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів ЄС у Фінляндії 1-2 вересня 2006 р. розглянуто нинішню політичну лінію Євросоюзу щодо Ірану. Така політична лінія виявляється у намаганнях Євросоюзу виробити єдину чітку позицію щодо Іраку, яку передбачено послідовно впроваджувати у життя.

Вирішено було продовжити переговорний процес з Іраном, а також надати Верховному Представникові ЄС з питань зовнішньої та безпекової політики Х. Солані мандат на ведення переговорів з Тегераном від усіх 25 членів Євросоюзу. Тим самим Євросоюз утверджується як впливова організація, спроможна відігравати більш важливу і активну роль стосовно Ірану, насамперед, у рамках трансатлантичної спільноти [73].

Серйозними випробуваннями для трансатлантичної спільноти та її політики на Близькому і Середньому Сході стала війна у Лівані влітку 2006 р. У Ліванській кризі сфокусувалися всі проблеми та протиріччя тих складних процесів, що розвиваються сьогодні у регіоні Ширшого Близького Сходу. Криза виявила, що, незважаючи на значне зближення позицій США та Євросоюзу з низки нагальних питань Близькосхідного регіону, між Вашингтоном та європейськими столицями залишається досить відчутна різниця в оцінці та сприйнятті політичних процесів на Близькому і Середньому Сходу [74].

З самого початку подій у Лівані головною метою США стало намагання руками Ізраїлю максимально послабити й дискредитувати Іран та Сирію через розгром на території Лівану підконтрольного іранському та сирійському режимам шиїтського військово-політичного угруповання Хезболла і, таким чином, різко змінити баланс сил у Близькосхідному регіоні, нейтралізувати спроби Ірану перетворитися на вирішального гравця у регіоні Близького і Середнього Сходу, Перської затоки.

Реалізації зазначеного завдання підпорядковувалася їй відповідна політична лінія Вашингтона, яка вміщувала у себе такі компоненти.

По-перше, всю провину за початок ліванської кризи американським керівництвом та американською пропагандою було покладено на Хезболлу, Іран та Сирію. Як заявив президент Сполучених Штатів Америки Дж. Буш під час своєї зустрічі з прем'єр-міністром Великобританії Т. Блером на саміті «великої вісімки» у Санкт-Петербурзі 16 липня 2006 р. - «коріння існуючої нестабільності на Близькому Сході - це Хезболла та відносини Хезболли з Сирією та Іраном і відносини Сирії з Іраном» [75].

По-друге, Сполучені Штати робили все можливе, щоб загальмувати прийняття рішення про негайне припинення воєнних дій у Лівані. Припинення воєнних дій означатиме повернення до старого статусу-кво у регіоні, але потрібно спочатку проробити питання про умови та складові плану мирного врегулювання ліванської кризи [76]. Фактично йшлося про надання Ізраїлю своєрідного карт-бланша на певний час, протягом якого він мав би завершити розгром Хезболли у Лівані.

Американська адміністрація була настільки впевнена в успішній реалізації цієї лінії протягом буквально кількох днів, що одразу ж розпочала розмови про формування нового політичного дизайну Близькосхідного регіону.

Під час робочої поїздки на Близький Схід Державний секретар США К. Райс заявила 24 липня 2006 р. у Тель-Авіві про те, що «прийшов час для нового Близького Сходу» [77].

На першій фазі ліванського конфлікту, практично до третьої декади серпня 2006 р., Європа продемонструвала нерішучість, слабкість, нездатність виступати єдиним фронтом та оперативно розробити єдину політичну лінію від імені всіх 25 членів Євросоюзу.

Як зазначив британський аналітик Дж. Фріленд, європейці говорять багато гарних речей, але коли настає час діяти, неспроможні виявити рішучість і відповідальність, відмовляються від своїх обіцянок [78]. Про слабкість та «неefективність» політики ЄС на Близькому Сході на початку ліванської кризи говорив також французький президент Ж. Ширак під час

проведеної ним наради з керівництвом французької дипломатичної служби 28 серпня 2006 р. [79].

Однією з основних причин такої ситуації виявилася відсутність единого підходу до змісту політичної лінії Євросоюзу між його членами, що протягом певного часу не давало можливості для вироблення ефективної та відповідальної позиції ЄС стосовно ліванської кризи. Під час зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу у Брюсселі 1 серпня 2006 р. зіткнулися два різних підходи до війни у Лівані. За негайне припинення вогню на початку переговорів виступили Франція, Швеція, Іспанія, Греція та Фінляндія. А проти, виступаючи за більш розмите формулювання, а саме - «припинення воєнних дій», виступили Великобританія, Німеччина, Польща та Чехія. Така позиція, практично, співпадала з позицією Сполучених Штатів. Врешті-решт міністри досягли компромісної формули, записавши у рішеннях зустрічі, що Рада Євросоюзу «закликає до негайного припинення воєнних дій, що має привести до повного припинення вогню» [80].

Фактичним лідером Євросоюзу виступила Франція, яка з самого початку розгортання ліванської кризи розпочала активну дипломатичну діяльність. Разом із Сполученими Штатами Франція стала співавтором Резолюції Ради Безпеки ООН № 1701, спрямованої на врегулювання ліванської кризи. Саме Франція першою оприлюднила свій проект резолюції щодо Лівану, випередивши навіть США. Оскільки внесок Франції у розробку Резолюції Ради Безпеки ООН № 1701 був значним, то цей документ ще називають американсько-французькою резолюцією.

Взагалі ліванська криза була ефективно використана Францією та її керівництвом для підвищення її міжнародного авторитету і підтвердження її міжнародних амбіцій, насамперед у Близькосхідному регіоні, з яким Франція має давні історичні зв'язки [81].

Незважаючи на ті проблеми і труднощі, які супроводжували Євросоюз протягом першого місяця розвитку ліванської кризи, йому вдалося відіграти свою позитивну роль у пошуках шляхів її розв'язання. Так, керівництво Євросоюзу - Верховний Представник ЄС з питань зовнішньої та безпекової

політики Х. Солана, Європейський комісар з питань зовнішніх відносин та Європейської політики сусідства Б. Ферреро-Вальднер, міністр закордонних справ Фінляндії Е. Туоміоя взяли активну участь у конференції в Римі, організованої міністром закордонних справ Італії М. д'Алемою з метою розв'язання ліванської кризи 26 липня 2006 р. На конференції виявилася позиція Євросоюзу, який з самого початку воєнних дій у Лівані виступив за негайне припинення вогню, розміщення у Лівані міжнародного миротворчого контингенту за мандатом ООН, було засуджено Ізраїль за «непропорційні дії» у Лівані. У заключній декларації Римської конференції було сказано, що «учасники висловили свою рішучість працювати над досягненням якнайшвидшого припинення вогню, що покладе край насильству та бойовим діям. Припинення вогню має бути постійним і всеохоплюючим» [82].

Під час Римської конференції була також висловлена ідея підтримки Євросоюзом планів відправки до Лівану міжнародного миротворчого контингенту за мандатом ООН. Як заявив Верховний Представник ЄС з питань зовнішньої і безпекової політики Х. Солана, «він не уявляє такі сили без європейців» [83].

11 серпня 2006 р. Рада Безпеки ООН ухвалила Резолюцію № 1701, спрямовану на врегулювання триваючої у Близькосхідному регіоні гострої ліванської кризи.

Одним із найважливіших її пунктів є рішення про значне, майже у сім разів, розширення контингенту ООН, який перебував у Лівані - з 2 тис. до 15 тис. військовослужбовців, які мають бути розміщені у південній частині Лівану і разом із підрозділами Збройних сил Лівану забезпечувати мир і стабільність у цьому регіоні.

Питання щодо внеску Євросоюзу у створення такого контингенту обговорювалося на зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу 1 серпня 2006 р. Свою згоду на участь у формуванні миротворчих сил у Лівані висловили Франція, яка також виявила готовність очолити миротворчий контингент ООН, а також Італія, Ірландія, Польща, Іспанія, Швеція, Фінляндія, Португалія. Очікувалось, що не менше половини всього контингенту складатимуть військовослужбовці країн-членів ЄС [84].

У той же час питання щодо виконання обіцянок зобов'язань про відправку до Лівану кількох тисяч військовослужбовців стало для ЄС серйозним випробуванням. Фактично, лише після того, як президент Франції Ж. Ширак отримав від Ради Безпеки ООН гарантії щодо функцій нового оонівського контингенту, умов діяльності військовослужбовців, механізму взаємодії всіх учасників миротворчої операції та не дав згоду на направлення до Лівану 2000 французьких вояків, питання щодо належного виконання Євросоюзом своїх обіцянок стосовно миротворчого контингенту залишалося відкритим [85].

На зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу з Генеральним секретарем ООН К. Аннаном було прийнято рішення, що Євросоюз відправить до Лівану близько 9 тис. своїх військовослужбовців. Було також вирішено, що до лютого 2007 р. миротворчим контингентом ООН у Лівані керуватиме Франція, а далі - Італія [86].

Колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер, який на початку 2004 р. виступив з ініціативою відновлення спільної трансатлантичної політики на Близькому і Середньому Сході, відзначив, що рішення держав-учасниць ЄС відправити кілька тисяч солдатів до Лівану для втілення в життя резолюції ООН № 1701 «поки що є найзначнішим рішенням Євросоюзу в рамках його «політики сусідства» [87].

З прийняттям рішення на користь відправки місії до Лівану ЄС, наголошує Й. Фішер, «перейшов Рубікон». І тепер, на його думку, європільнота має підкріпити свій зростаючий вплив на Близькому Сході політичними діями. Суди мають увійти три ключові елементи: дипломатичне вирішення серйозної проблеми; поновлення переговорів між Ізраїлем та палестинцями; взаєморозуміння США і Заходу щодо спільної політичної стратегії у цьому регіоні, яка спрямована на розв'язання найбільш небезпечного конфлікту з Іраном. Таке спільне взаєморозуміння, вважає німецький політик, стане «найважливішим викликом майбутнім трансатлантичним відносинам» [88].

Неформальна зустріч міністрів закордонних справ країн-членів Євросоюзу у Фінляндії 1 вересня 2006 р., як і засідання

Європейського парламенту 7 вересня 2006 р., продемонстрували намагання Євросоюзу відігравати більш важливу і помітну роль на Близькому і Середньому Сході. Вони засвідчили, що країни Об'єднаної Європи інтенсифікували розробку механізмів посилення ефективності близькосхідної політики Євросоюзу як єдиної політичної сили.

Міністр закордонних справ Фінляндії Е. Туоміоя, відкриваючи засідання Європарламенту 7 вересня 2006 р., підкреслив, що остання літня криза на Близькому Сході є першою кризою у Близькосхідному регіоні, коли Європейський союз став міжнародним актором, на якого покладали велики сподівання і очікування не лише ліванський народ і його уряд, а весь регіон» [89].

На початку ліванської війни старший науковий співробітник вашингтонського фонду «Фундація нової Америки» А. Лівен, аналізуючи помилки та прорахунки американської політичної лінії, передбачив посилення впливу Євросоюзу на розвиток ситуації у Близькосхідному регіоні як наслідок ліванської кризи. «Європейці повинні розуміти, - писав відомий американський аналітик, - що вперше протягом багаторічного періоду американсько-ізраїльська стратегія зазнала такого очевидного краху. Тепер Тель-Авіву і Вашингтону потрібна допомога, яка для Європи може стати дійсно серйозним фактором впливу. І Європа повинна, не жалкуючи сил, працювати над тим, щоб використати ту перевагу, що склалася, й відіграти відповідну роль у формуванні реального вирішення конфліктів на Близькому Сході з усім їхнім різnobарв'ям та взаємозв'язком» [90].

Провідні американські аналітики зазначають, що одним з головних висновків, які потрібно зробити Заходу внаслідок ліванської кризи та загального посилення нестабільності на Близькому і Середньому Сході, полягає у необхідності забезпечення подальшої роботи над спільною стратегією трансатлантичної спільноти у регіоні.

Досить показовими є у цьому плані міркування одного з найдоєвідченіших американських дипломатів, колишнього Державного секретаря США Г. Кіссінджера: «Вироблення спільної трансатлантичної політики за підтримки помірних арабських держав зобов'язано стати основним пріоритетом,

незважаючи на попередній негативний досвід, - зазначає Г Кіссінджер. - Дебати навколо війни в Іраку та спроба Європи сховатися від лякаючої дійсності мають бути подолані перед новою загрозою, яка стоїть сьогодні перед світовою спільнотою. Країни з обох боків Атлантики мають залучити кращі розумові сили для вироблення спільної стратегії у протистоянні війні цивілізацій, яка погіршується існуванням «ядерного» Близького Сходу» [91].

Соціологічні дослідження «Трансатлантичні тенденції - 2006», здійснені німецьким фондом Маршалла у 12 країнах ЄС та Туреччині влітку 2006 р., виявилися досить точним барометром нинішнього стану відносин між США та Об'єднаною Європою, що знаходить своє відображення і у політиці трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході. Як стверджують європейські та американські аналітики, результати зазначеного дослідження дозволяють зробити такі висновки.

- У політичному сприйнятті центральних міжнародних проблем спостерігається процес зближення між Європою та США. Прикладом цього відносно Близького і Середнього Сходу є ситуація з Іраном, де США та Євросоюз намагаються здійснювати узгоджену політику.

- Водночас більшість європейців виступають за більш сильну та незалежну політику Євросоюзу у галузі зовнішньої політики та політики безпеки, за існування єдиного міністра закордонних справ для всього блоку, що також виявилися у підвищенні активності Євросоюзу як єдиного організму у Близькосхідному регіоні [92].

Можна очікувати, що достатньо переконливий успіх демократичної партії на проміжних виборах до конгресу 7 листопада 2006 р. внаслідок провалів нинішньої адміністрації США в Іраку, матиме досить значні наслідки для політики трансатлантичної спільноти у Близькосхідному регіоні.

Першим свідченням таких наслідків є намагання Євросоюзу та його окремих країн закріпити тенденцію до зростання ролі Об'єднаної Європи на Близькому і Середньому Сході. Так, 16 листопада 2006 р. Іспанія, Франція та Італія виступили із Близькосхідною мирною ініціативою, яку було оприлюднено під час зустрічі прем'єр-міністра Іспанії Х. Сапатеро

та президента Франції Ж. Ширака. Лідери зазначених країн сподіваються на підтримку Великобританії й Німеччини та планують винести документ на обговорення саміту ЄС на вищому рівні 14-15 грудня 2006 р.

Обґрунтовуючи висування Близькосхідної мирної ініціативи від імені Франції, Іспанії та Італії, Х. Сапатеро нагадав, що саме ці європейські середземноморські країни є найбільшими контриб'юторами у формуванні миротворчого контингенту ООН у Лівані й тому вони не можуть спокійно спостерігати нестабільну ситуацію у зоні палестино-ізраїльського конфлікту.

План, запропонований «трійкою», має п'ять компонентів: негайне припинення вогню, формування уряду національної єдності в Палестині, обмін ув'язненими, у тому числі й повернення ізраїльського солдата, захопленого в Газі, а також десятків палестинських міністрів і депутатів. У середньостроковій перспективі - проведення мирної конференції щодо Близького Сходу за участі всіх сторін. І як завершальний крок - місія міжнародних спостерігачів у Газі для забезпечення припинення вогню [93]. Іспанія як головний ідеолог цього кроку робить ставку на проведення повторної Мадридської конференції, яка у 1991 р. відкрила шлях до переговорів між Ізраїлем та його сусідами [94].

Незважаючи на те, що нова ініціатива Іспанії, Франції та Італії була негативно зустрінута Ізраїлем, вона потребує дробки та узгодження з позиціями інших країн-членів Євросоюзу. Сам факт її висунення свідчить про підвищення конструктивної ролі Євросоюзу у здійсненні політики трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході.

Використана література

1. *Die Zeit*. 2002. 15.08.
2. Ibid.
3. Ibid.
4. Ibid.

5. *Hardt M., Negri A.* Empire. Cambridge (Ma), London 2000. - P. 180.
6. *Иноземцев В.* США и ЕС в новом столетии: союзники или соперники? // США и Канада. Экономика, политика, культура. - 2002. - № 10. - С. 60.
7. *Blair T.* The new Challenge for Europe. The Pro-European Reader. Ed. By D. Leonard and M. Leonard. Hounds-mills. New York, 2002. - p. 129.
8. www.vatican.va/holy-father/john-paul-ii/speeches/2002/may/documents/hf-ip-ii-spe20020522arrival-azerbaigan-ru.html
9. Ibid.
10. *Быков П., Чернов М.* Империя или Халифат // Экспорт. - 2002. - № 31.- 26 августа. - С. 15.
11. *США и Европа в начале XXI века.* В кн.: Политика США в меняющемся мире. - С. 157.
12. *Washington Post*, 2003, January, 17.
13. *Бжезинський З.* Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство. - С. 100-101.
14. Там само. - С. 96.
15. *Fisher J.* Speech on the 40th Munich Conference on Security Policy // http://www.securityconference.de/konferenzen/rede.php?menu_2004=&menu_konferen...
16. Ibid.
17. Ibid.
18. Ibid.
19. *Швед В. О.* Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичного співтовариства // Стратегічна панорама. - 2004. - №4. - С. 36.
20. *France and Germany unwell Middle East plan* // <http://euobserver.com/index.phtml?print=true&aid=9&aid=19679>
21. *G-8 rewrites Middle East plan to meet Arab criticism* // <http://jordantimes.com/Fri/news5.htm>; EU buoyant at G-8 prepares to unveil Mid East plan // euobserver.com?aid=16483&print=1.
22. *Partnership for Progress and a Common Future with the Region of a Broader Middle East and North Africa* // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/02/print/20040609-30html>
23. Ibid.
24. Ibid.

25. Ibid.
26. *G-8 Plan of Support for Reform* 2004, June, 9 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2004/02/print/20040609-29html>
27. *Rabat Forum 2004. Forum for the Future* // <http://bmena.state.gov/c16130.htm>; *Accomplishments of the First Forum For the Future, Rabat 2004. Fact Sheet*. Washington, DC, 2004, December, 11 // <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2004/39676.htm>.
28. *Broader Middle East and North Africa Region, Forum For the Future*, Baxrein 2005. Bureau of Public Affairs. Washington, DC, 2005, November, 7; *Rice C. Briefing En Route Shannon, Ireland, 2005*, November, 10 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/56773.htm>
29. *Hassan O. Arab NGOs call for «timetable» for reforms* // <http://www.middle-east-online.com/english/?id=14981>
30. «*Die USA machen sich zum Feind der islamischen Welt*» Zbignew Bzzezinski Nationales Sicherheitsberates unter Jimmi Carter, nennt die Irak - invasion einen Fehler von Gerhard Gnauk // *Die Welt* - 2004 - October, 4.
31. Ibid.
32. *US «desperate» to get EU support on Iraq* // <http://www.euroobserver.com/?aid=17467&print=1>
33. *Scowcroft B. A Middle East Opening* // *Washington Post*, 2004, November, 12.
34. Ibid.
35. *Asmus R. D., Diamond L., Leonard M., McFaul M. A Transatlantic Strategy to Promote Democratic Development in the Broader Middle East* // *The Washington Quarterly*, Spring 2005. - P. 7.
36. Ibid. - P. 8.
37. Ibid. - P. 15-17.
38. *Kopstein J. The Transatlantic Divide over Democratic Promotion* // *The Washington Quarterly*, Spring 2006. - P. 85-93.
39. Ibid.- P. 93-97.
40. *Secretary S. A Challenged and Challenging Europe: Impact on NATO-EU-US Relations* // *The International Spectator*, 2006, №1. - P. 70.
41. *Nye J. The Paradox of American Power*. Boston, 2002. - P. 9.
42. *Давыдов Ю. П. Стратегические культуры США и Европы* // *США и Канада. Экономика-политика-культура*. - 2006. - № 3. - С. 48-70.

43. *Secretary Condoleezza Rice*. Remarks at the Institute d'Etudes Politique de Paris - Sciences Po. Paris, France, February 8, 2005 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2005/41973.htm>

44. *Ibid.*

45. *Ibid.*

46. *Weisman S. R., Dempsey J.* Rice works to bolster ties with Europe // International Herald Tribune, 2005, February.

47. *Rice* urges «united front» on Iran. New US. Secretary of State Condoleezza Rice has called on Europe to show «unity of purpose» with Washington in opposing Iran's nuclear programme // <http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/page-tools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/423>

48. *Hudson S.* Rice to woo Europe under Iran cloud // <http://www.swissinfo.org/sen/Swissinfo.html?siteSect=41&id=5515396>

49. *President Bush* and Chancellor Schroder Discuss Partnership // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/02/print/20050223-4.html>

50. *Joint Statement* by President Bush and President Chirac on Lebanon // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/02/print/20050221-1.html>

51. *President* Discusses American and European Alliance in Belgium. February, 21 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/02/print/20050221.html>

52. *Ibid.*

53. *Ibid.*

54. *Joint Statement* by the United States and the European Union on Iraq // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/02/print/20050222-9.html>

55. *President* Discusses American and European Alliance in Belgium.

56. *US Policy toward Iran*. Featuring R. N. Burns, May 11, 2006, 2006 Soref Symposium // <http://www.washingtoninstitute.org/print.php>

57. *President* and Secretary General de Hoop Scheffer Discuss NATO Meeting. NATO Headquarters, Belgium, Brussels, February 22, 2005 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2005/02/print/20050222-3.html>

58. *Leaders* vow Palestinian support. Envoys from 23 nations are gathering in London to attend a one-day conference to show international support for the Palestinian Authority (PA) //

http://newsvote.bbc.co.uk/mpapps/pagetools/print/news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east

59. *Joint Statement by the Quartet*, March 1, 2005 // <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2005/47016.htm>

60. *Rethman A.* Iraq summit to showcase transatlantic diplomacy // <http://www.euobserver.com/?aid=19383&print=1>

61. *EU-US Summit: working together as global partners* // http://europa.eu.int/comm/external_relations/us/sum06_05/index.htm

62. *Financial Times*, 2006, May, 29.

63. *Gordon Ph. H.* As the Mideast Comes Apart, America and Europe Come Together. The Brookings Institute. Center on the United States and Europe. E! Sharp, Spring 2006 // <http://www.brook.edu/printme.wbs?page=/pagedefs/c70f>

64. *Vienna Summit Declaration* 21 June 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/06/print/20060621-2.html>

65. Ibid.

66. Ibid.

67. *President Bush Addresses American Legion National Convention*, August 31, 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/08/print/20060831-1.html>

68. *Cooper H.* Iran Sanctions Could Fracture Coalition // The New York Times, 2006, August, 23.

69. *Spongenberg H.* EU ready to offer Iran a nuclear reactor // <http://www.euobserver.com/9/21620/?print=1>

70. *Secretary Condoleezza Rice.* Press Conference on Iran, May 31, 2006 // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/67103.htm>.

71. *Fletcher M., Hessler G.* US to join Talks With Iran if Uranium Eurichment Stops // Washington Post, 2006, June, 1; *Shannon E.* Speed Read: Decoding the Iran Diplomacy // Time, 2006, June, 1.

72. *P5+1 Statement: Negotiations With Iran.* Press Statement by Foreign Minister of France P. Douste-Blazy. Paris, France, July 12, 2006 // www.state.gov/p/eur/rls/or/68910.htm.

73. *Beundermann M.* Foreign ministers set for tough talks on Middle East, Iran // <http://www.euobserver.com/9/22316/?print=1>; EU members want more openness from Solana on Iran // <http://www.euobserver.com/9/22322/?print=1>

74. Wallace W. Middle Eastern lessons for the Atlantic alliance // Financial Times, 2006, July, 26.
75. President Bush Meets with British Prime Minister Blair. G-8 Summit 2006, July 16, 2006 // <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2006/07/print/20060716-1.html>
76. Secretary Condoleezza Rice. Interview With Ray Suarez of the NewsHour with Jim Lehrer // <http://www.state.gov/secretary/rm/2006/169837.htm>.
77. Shrader K. Rice Meeting With Olmert in Israel // U.S. News World Report, 2006, July, 25.
78. Freedland J. If Europe doesn't want Middle East war to begin again, it has to step up // The Guardian, 2006, August, 23.
79. Rettman A. EU foreign policy failed on Lebanon, Chirac says // <http://www.euobserver.com/9/22278/?print=1>
80. Beunderman M., Spongenbarg H. EU waters down Middle East ceasefire call // <http://www.euobserver.com/9/22196/?print=1>
81. Sarkozy N. Au Liban, La France honore son ambition internationale // Le Figaro, 2006, aout, 31
82. Beunderman M. Rome conference endorses UN force in Middle East // <http://www.euobserver.com/9/22169/?print=1>
83. Ibid.
84. Mahony H. EU will help make Lebanon force «robust», says Solana // <http://www.euobserver.com/9/22228/?print=1>
85. Mahony H. French offer expected to spur other EU Lebanon commitments // <http://www.euobserver.com/9/22263/?print=1>
86. Mahony H. EU to provide «backbone» of Lebanon force // <http://www.euobserver.com/9/22266/?print=1>
87. Фішер Й. Європа переходить рубікон // День. - 2006. - 5 вересня.
88. Там само.
89. Situation in Middle East - MEPs support UN resolution. External relations. 07.-09.-2006 // http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/030-10302-247
90. Lieven A. Help Israel abandon its failed strategy // International Herald Tribune, 2006, August, 9.91; Blankley T. The pope and Kissinger warn the world // The Washington Times. - 2006. - September, 20.

92. *Mahony H.* Popular opinion backs EU foreign minister post // <http://euobserver.com/9/22350/?print=1>
93. *Gives C.* European trio presenting new Mideast peace plan // Pittsburgh Post-Gazette, 2006, November 17.
94. *Medio Oriente, annuncio di Prodi «Iniziativa di Italia, Francia e Spagna»* // La Repubblica, 2006, November 17.

БЛИЗЬКОСХІДНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ЇЇ СТРАТЕГІЧНОГО КУРСУ НА ЄВРОПЕЙСЬКУ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНУ ІНТЕГРАЦІЮ

5.1. Деякі аспекти врахування трансатлантичного чинника при реалізації національних інтересів України у Близькосхідному регіоні

1 питання щодо належного врахування трансатлантичного чинника у здійсненні національних інтересів України на Близькому і Середньому Сході є одним з найбільш складних завдань при опрацюванні оптимальної політичної лінії нашої держави у зазначеному регіоні. Це пояснюється низкою таких факторів.

Наявність доволі значних розходжень у позиціях з низки актуальних питань Близькосхідного регіону між головними трансатлантичними фігурами - США та Євросоюзом, а також між окремими фігурами Об'єднаної Європи. Так, українська дипломатія має взяти до уваги, що незважаючи на значне зближення позицій США та Євросоюзу у виробленні політики щодо Хамасу або Ірану, між цими гравцями й досі існують достатньо серйозні розходження. Євросоюз рішуче заперечує будь-який силовий варіант розв'язання кризи навколо ядерної програми Ірану, а також намагається досягти компромісу з Тегераном за рахунок висування низки пропозицій щодо розвитку енергетичної та науково-технологічної співпраці.

Геополітичне суперництво за вплив на Близькосхідний регіон та контроль за його ресурсами між провідними центрами трансатлантичної спільноти - США та Євросоюзом, яке має перманентний об'єктивний характер, а тому не зникає навіть

при наявності серйозних обопільних зусиль щодо координації на зближення політики на Близькому і Середньому Сході.

Неоднозначна, швидше негативна, реакція на сучасну близькосхідну політику трансатлантичної спільноти у країнах Арабсько-мусульманського світу, яка передусім пов'язана зі Сполученими Штатами. Це може привести до формування не-лояльного, упередженого й навіть агресивного ставлення до України як союзниці й потенційного члена трансатлантичної спільноти в ісламському політичному і культурному просторі [1].

Існуючі розходження між національними інтересами України в окремих країнах Близького і Середнього Сходу, Перської затоки та геостратегічними та геоекономічними цілями і завданнями США і Євросоюзу. Так, Сполучені Штати Америки здійснюють політику тиску щодо найбільших торгово-економічних партнерів України у Близькосхідному регіоні - Ірану та Сирії, що не може не позначитись на стані та перспективах розвитку співробітництва з цими країнами. Так, наприклад, у липні 2005 р. між українською та іранською сторонами були досягнуті домовленості щодо початку практичної роботи спільної групи експертів з питань співробітництва у газовій та нафтовій сферах [2]. Звичайно, нинішня ситуація навколо Ірану створює серйозні труднощі в опрацюванні конкретних дій України та Ірану в енергетичній сфері. У разі, якщо проти Ірану, за наполяганням США, будуть введені економічні санкції, може серйозно постраждати також українсько-іранське співробітництво, насамперед в авіаційній сфері.

Таким чином, перед українською дипломатією на близькосхідному напрямі постало відповідальне завдання здійснювати таку політичну лінію, яка б дозволяла послідовно просувати національні інтереси України, використовуючи та враховуючи політику США, Євросоюзу та всієї трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході.

Досвід останніх років засвідчує, що Україна помітно зміцнила свої позиції у Близькосхідному регіоні завдяки насамперед своєчасному та достатньо кваліфікованому врахуванню потреб та особливостей політики трансатлантичної співдружності у зазначеному регіоні та переведенню їх у свої зовнішньополітичні ініціативи та дії. Це дозволило нашій державі використати переваги «клубної» гри у складі євроат-

лантичної «команди» на чолі зі Сполученими Штатами. Так, сформована вищим політичним керівництвом України концепція участі у вирішенні іракського питання дозволила нашій державі оптимально врахувати інтереси наших стратегічних союзників у трансатлантичній спільноті й водночас розвивати дружні, всебічні відносини з країнами Арабського Сходу.

Україна постійно і послідовно виступала за мирне, політичне вирішення питань іракської проблеми виключно в межах компетенції Ради Безпеки ООН. Лише коли стало очевидним, що війни з Іраком не уникнути, Україна виступила з ініціативою щодо відправлення до Кувейту РХБ-батальйону, а згодом, після закінчення воєнної операції в Іраку, приєднатися до консолідованих міжнародних зусиль з надання допомоги іракському народу у стабілізації ситуації в країні та її демократичному оновленні [3]. Приймаючи відповідне рішення, Україна намагалася не лише зробити свій посильний внесок у мінімізацію наслідків війни та нормалізацію ситуації в Іраку, а також зберегти євроатлантичне партнерство як підґрунтя європейської та світової безпеки. В інтерв'ю газеті «День» з приводу п'ятої річниці терактів у США 11 вересня 2006 р. Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні В. Тейлор відзначив, що Сполучені Штати глибоко шанують і поважають внесок України в Іраку у складі міжнародного миротворчого контингенту [4].

Підтвердження Україною незмінності свого європейського та євроатлантичного курсу, що було також зафіксовано в Універсалі національної єдності, потребує додаткового опрацювання та оновлення «Дорожньої карти» та стратегії інтеграції до Європейського Союзу та НАТО відповідно до нових тенденцій та реалій як у самій Україні, так і на міжнародній арені. У цьому контексті **потребує своєї глибокої проробки довгострокова політика поглибленого співробітництва України з трансатлантичним співтовариством на Близькому і Середньому Сході з урахуванням тієї ролі, яку відіграє сьогодні цей регіон для США, Євросоюзу та НАТО, а також для забезпечення економічного розвитку нашої держави, підвищення її ролі у світових геополітичних та геоекономічних процесах.**

Враховуючи сучасний стан транснаціональних відносин та взаємодії на Близькому і Середньому Сході, існуюче співвідношення у ресурсах та засобах впливу на Близькосхідний

регіон, що мають відповідно США та Євросоюз, Україні потрібно розвивати співпрацю одночасно з трьома складовими структурами трансатлантичної спільноти - США, Європою та НАТО. При цьому потрібно уникати небезпеки бути втягнутою у внутрішні суперечки між США і Євросоюзом, у середині НАТО щодо змісту й спрямованості політики трансатлантичної спільноти, вносячи конструктивні пропозиції, спрямовані на вироблення оптимальної політичної лінії з найбільш злободенних питань спільних дій на Близькому Сході. Головне при цьому - за будь-яких обставин навчитися не поступатися своїми національними стратегічними інтересами, не ставити під удар завойовані позиції та свій позитивний імідж у країнах Близького і Середнього Сходу.

У рамках розвитку співпраці у Близькосхідному регіоні з головними фігурами трансатлантичної спільноти Україні потрібно врахувати пріоритетність цілей, які переслідують на Близькому і Середньому Сході відповідно США та Євросоюз, а також шляхи і засоби їх реалізації. **У кінцевому підсумку українська політика на Близькому і Середньому Сході має стати складовою близькосхідної політики Об'єднаної Європи на нинішньому етапі - сприяти посиленню її впливу на політичні, економічні та гуманітарні процеси у регіоні, а також її концептуальні та організаційні розбудові.** У цьому контексті українській дипломатії потрібно опрацювати заходи, спрямовані на активне підключення України до участі у Барселонському процесі (Євро-Середземноморському Партнерстві) як головного інструменту Євросоюзу у здійсненні її курсу на поглиблення співпраці з Близькосхідним регіоном.

Потрібно зазначити, що Україна має належним чином врахувати останні зміни у ставленні Євросоюзу до своєї ролі на Близькому і Середньому Сході. Нинішня політика ЄС у переговорному процесі з Іраном, стосовно ліванської кризи та близькосхідного мирного процесу переконливо засвідчує намагання Об'єднаної Європи стати більш впливовим гравцем на геополітичному та геоекономічному просторі Ширшого Близького Сходу. Отже, перед Україною постало завдання опрацювання дієвого механізму постійного співробітництва та координації дій України з Євросоюзом у Близькосхідному регіоні. При цьому необхідно визнати, що протягом останнього часу та-

кий напрям співпраці України з Євросоюзом недооцінювався. Після саміту Європейський Союз - Україна, 4 липня 2002 р. у Копенгагені, на якому була прийнята Спільна заява щодо ситуації на Близькому Сході, питання співпраці у цьому напрямі практично не виносилися на порядок денний наступних самітів Україна - ЄС [5]. Тому поява у порядку денному Десятого засідання Ради з питань співробітництва Україна - ЄС таких питань, як близькосхідний мирний процес, іранське ядерне досьє, засвідчує початок переосмислення нинішніми українськими лідерами та керівництвом ЄС потенційних можливостей України у посиленні впливу політики Об'єднаної Європи на розвиток ситуації на Близькому і Середньому Сході [6].

З урахуванням підвищеної уваги Євросоюзу до зміцнення своїх позицій на Близькому і Середньому Сході, уявляється необхідним відновити та удосконалити механізм постійних політичних консультацій України з Євросоюзом з питань координації своїх позицій та співпраці у Близькосхідному регіоні в рамках самітів Україна - ЄС, засідань Ради з питань співробітництва між Україною та ЄС, Україна - Трійка ЄС тощо, а також на рівні двостороннього співробітництва України з провідними країнами Євросоюзу.

Аналіз позиції Євросоюзу у переговорному процесі з Іраном дозволяє дійти висновку про серйозну зацікавленість Європи у доступі до іранських енергоносіїв та створення у майбутньому потужної інфраструктури їх транспортування до Європи як частини глобального проекту використання енергетичних ресурсів Каспійського регіону для забезпечення зростаючих потреб європейських країн. Проекти газопроводів, що розробляються, передбачають також й використання території України та її енергетичної інфраструктури. Тому Україна є вкрай зацікавленою стороною у знаходженні такої моделі розв'язання кризи навколо ядерної програми Ірану, яка б дозволила йому нормалізувати відносини з трансатлантичною спільнотою, передусім з Євросоюзом. Це створило б необхідні політичні передумови практичної реалізації проектів транспортування іранського газу до Європи територією України.

У цьому контексті перед Україною постало двоєдине завдання. По-перше, через політичні консультації з керівництвом ЄС та окремими країнами Євросоюзу сприяти виробленню та

зміцненню конструктивної позиції Євросоюзу щодо Ірану, яка передбачає визнання за цією країною права на розвиток мирної атомної програми, доступу до високих технологій, ролі як одного з лідерів Близького і Середнього Сходу, без активної участі якого неможливо розбудувати міцну систему регіональної безпеки. По-друге, продовжити разом з європейською та іранською сторонами розробку можливих маршрутів постачання іранського газу до Європи на основі пропозицій «європейської трійки», висунутих під час переговорів з Іраном (липень-серпень 2005 р.) та результатів українсько-іранських переговорів (липень 2005 р.).

Важливим напрямом співпраці з Євросоюзом як у Близькосхідному регіоні, так й за лінією зміцнення взаємовідносин між Європою та Арабсько-мусульманським світом може стати активна участь України у проекті «Альянс цивілізацій», що дозволить нашій державі ефективно реалізувати свої потенційні можливості культурно-цивілізаційного мосту на світовій арені, підвищити свій імідж як у Європі, так й на Близькому і Середньому Сході й зрештою сприятиме інтеграції України у європейські міжцивілізаційні проекти.

Під час ліванської кризи влітку 2006 р. позиція України практично збіглася з позицією Євросоюзу, який одразу ж після початку воєнних дій наполягав на негайному припиненні вогню. У Заяві МЗС України від 4 серпня 2006 р. була висловлена глибока стурбованість подальшим загостренням ситуації на Близькому Сході, яке вилилося в нарощування Ізраїлем наземної операції на території Лівану та триваючий обмін ударами між ворогуючими сторонами. Українська держава приєдналася до закликів міжнародної спільноти щодо негайного припинення воєнних дій і підтвердила незмінність своєї позиції стосовно необхідності врегулювання конфлікту шляхом мирних переговорів. Україна, підкреслювалось у Заяві, очікує від Ради Безпеки ООН ефективних і виважених рішень, здатних покласти край кровопролиттю, а також повернути довготривалий мир і стабільність у регіон Близького Сходу. Була також висловлена готовність України активно долучитися до зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на досягнення цієї мети [7].

Наша держава вітала прийняття Радою Безпеки ООН Резолюції № 1701, спрямованої на врегулювання триваючої в

Близькосхідному регіоні гострої кризи [8]. МЗС України та-кож ініціювало вивчення питання про можливі формати участі нашої держави у міжнародних силах з підтримання миру на півдні Лівану, у разі прийняття рішення ООН про їх відправлення. Це може бути як у рамках контингенту ООН (так звані «блакитні шоломи»), так і багатонаціонального контингенту під мандатом Ради Безпеки ООН (наприклад, під командуванням НАТО або ЄС) [9].

Отже, у разі прийняття відповідного рішення про відправлення українського персоналу до Лівану і враховуючи, що майже половину складу багатонаціонального миротворчого контингенту складатимуть військові підрозділи країн Євросоюзу, Україна може посилити загальноєвропейські зусилля щодо забезпечення миру у Лівані.

Перспективною формою співпраці України з Євросоюзом у Близькосхідному регіоні може стати також використання потенційних можливостей нової регіональної «Організації за демократичний розвиток - ГУАМ», створення якої було ініційовано Україною. Країни-учасниці ГУАМ внаслідок свого геостратегічного становища створюють природний коридор між Європою та Близьким і Середнім Сходом, що може бути ефективно використано як при опрацюванні нових довгострокових проектів енергетичного, економічного, гуманітарного співробітництва Євросоюзу з країнами Середземноморсько-Чорноморсько-Каспійського та Близькосхідного регіонів, так і при створенні нових форм і структур забезпечення стабільності й безпеки у цих регіонах [10].

При здійсненні політики України на Близькому і Середньому Сході особливе місце посідає врахування ролі американського чинника. Це пояснюється, по-перше, домінуючою роллю Сполучених Штатів у регіоні, яка поширюється на політичну та економічну сфери його розвитку. По-друге, особливостями нинішнього стратегічного курсу, що здійснюють Сполучені Штати на Близькому і Середньому Сході. Зазначений курс передбачає реалізацію комплексу масштабних заходів: політичного, воєнно-політичного, економічного та інформаційно-пропагандистського характеру, спрямованих на кардинальну трансформацію всіх сфер суспільного життя країн Близькосхідного регіону на демократичних та ринкових засадах.

Такий грандіозний соціально-політичний експеримент, який є основним змістом стратегії «просування демократії» на Близькому і Середньому Сході, вимагає від США максимально можливої концентрації сил, що, у свою чергу, призводить до висування достатньо жорстких умов і претензій до тих, кого Сполучені Штати вважають своїми союзниками. Зазначене може стосуватися відносин з тією чи іншою країною або політичною організацією регіону, участі разом зі США у боротьбі з міжнародним тероризмом тощо.

Потрібно зазначити, що протягом 2002-2004 рр. тодішнє політичне керівництво України намагалося використати підхід Сполучених Штатів. Участь України у Багатонаціональних силах міжнародної коаліції в Іраку розглядалася передусім як засіб досягнення покращення відносин із США і виходу зі стану фактичної міжнародної ізоляції.

Сьогодні така позиція Сполучених Штатів може створити певні проблеми для України у розвитку її співробітництва з тими країнами Близькосхідного регіону, які Вашингтон вважає «проблемними», «терористичними», «диктаторськими» і намагається ретельно контролювати відносини інших держав з цією групою країн.

Інша проблема полягає у тому, що внаслідок серйозних помилок та прорахунків, яких припустилися Сполучені Штати у процесі реалізації на Близькому і Середньому Сході стратегії «просування демократії», їхній імідж ѹ, особливо нинішньої американської адміністрації, в Арабсько-мусульманському світі значно погіршився. У цьому контексті існує небезпека втрати авторитету у Близькосхідному регіоні для тих країн-союзниць, які занадто старанно демонструють віданість своєму патронові - Сполученим Штатам та їхній нинішній адміністрації. Okрім погіршення свого авторитету та появи низки проблем у взаємовідносинах з країнами Близького і Середнього Сходу, з мусульманським населенням своїх країн, такі союзники США ризикують стати першочерговим об'єктом терористичних атак, як це неодноразово траплялося останнім часом - спочатку в Іспанії, а згодом у Великобританії.

За таких обставин **оптимальною моделлю поведінки для України є утримання певної дистанції до нинішньої стратегічної лінії США на Близькому і Середньому Сході**, пере-

дусім до методів її впровадження. Слід уникати втягування нашої країни до будь-яких непродуманих та невиважених політичних дій, оцінок, пропагандистських кампаній щодо окремих політичних режимів, політичних сил на Близькому і Середньому Сході, які можуть мати своїми наслідками як погіршення відносин з тією чи іншою країною регіону, формування негативного іміджу України у мусульманського населення, так і збільшення потенційної можливості терористичних акцій на території України.

Серед найперспективніших напрямів взаємодії України із США на Близькому і Середньому Сході можна виділити активну участі нашої країни у відбудові Іраку, налагодженні всебічної співпраці з новим іракським урядом в економічній та військово-технічній сферах, що складатиме основу політики України щодо цієї країни після завершення миротворчої місії українського військового контингенту [11]. Така активність України сприйматиметься Сполученими Штатами як серйозна допомога і підтримка своєї політики в Іраку. Це сприятиме реалізації стратегічних інтересів України в цій арабській країні, яка традиційно була одним з головних економічних партнерів України у Близькосхідному регіоні.

У контексті співпраці зі США потрібно критично проаналізувати та узагальнити досвід, у тому числі й негативний, участі українських компаній та фірм у міжнародних тендерах з відбудови іракської економіки, щоб належним чином і якісно готуватися до нових тендерів та активної участі у міжнародних конференціях з питань реконструкції Іраку, які ініціюватимуться урядом США.

Сполучені Штати розглядають Україну як приклад для країн Близького і Середнього Сходу у здійсненні широкомасштабних демократичних перетворень. При цьому вони враховують достатньо відчутну реакцію у країнах Близькосхідного регіону на політичні процеси в Україні протягом останнього часу, що виявилося навіть у запозиченні реформаторськими колами деяких політичних гасел та форм полі-тичної боротьби [12]. Використовуючи цю обставину, **українська дипломатія має активно опрацьовувати нові, перспективні форми співпраці із Сполученими Штатами на Близькому і Середньому Сході, спрямовані на підтримку демократичних перетворень, розвиток**

та поглиблення міжцивілізаційного діалогу, а також на створення нової системи регіональної безпеки. Питання формування постійно діючих механізмів співпраці України із США у зараженому регіоні, активної участі нашої країни у проектах, спрямованих на розвиток трансформаційних, демократичних процесів на Близькому та Середньому Сході, як наприклад, Форумі заради майбутнього, мають бути включені у порядок денний українсько-американських політичних консультацій як важливий напрям зміцнення стратегічного партнерства.

З урахуванням того, що останнім часом команда Дж. Буша намагається здійснювати у Близькосхідному регіоні більш гнучку та реалістичну політику, для Сполучених Штатів може виявитися корисним посередницький потенціал України. Він може бути задіяний як при нормалізації стосунків США з тією чи іншою країною, так і при пошуках оптимальних шляхів вирішення деяких нагальних питань Близькосхідного регіону. У цьому контексті перспективними виглядають можливості використання потенціалу «Організації за демократію і розвиток - ГУАМ», яка здатна відіграти позитивну роль у можливому зближенні США та Ірану і поступовій нормалізації відносин між цими країнами.

Активізація ролі НАТО на Близькому і Середньому Сході створює додаткові можливості для України у розвитку та поглибленні співпраці з Альянсом. Керівництво НАТО вітало наміри України посилити свій внесок в антитерористичну та миротворчу діяльність Альянсу, зокрема в Афганістані, Іраку, Середземномор'ї та Судані.

28 квітня 2006 р. у Софії, під час неформальної зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів Північноатлантичного альянсу, міністр закордонних справ України Б. Тарасюк заявив, що Україна «знаходиться у процесі інтенсивних консультацій з питань формату можливої участі в операції НАТО в Афганістані» [14]. **Уявляється, що потрібна детальна проробка всіх аспектів та наслідків такої можливої участі України у миротворчій місії в Афганістані, враховуючи й, швидше за все, негативну реакцію громадської думки.** Звичайно, НАТО і США зацікавлені в участі України у міжнародній коаліції в Афганістані. Разом з тим, на думку експертів, така участь має бути обмеженою. Враховуючи нещодавній ірак-

ський досвід, в українській місії можуть взяти участь гуманітарні підрозділи: медичні, саперні частини та інженери [15]. Такий формат можливої участі України у миротворчій операції дозволить створити позитивний імідж українських миротворців у мирного населення і сприятиме зміцненню позицій нашої держави в Афганістані.

У цілому при опрацюванні комплексу питань, пов'язаних з належним врахуванням трансатлантичного чинника у процесі здійснення політики України на Близькому і Середньому Сході українській дипломатії потрібно виходити з того, що сьогодні трансатлантична спільнота вкрай потребує таких ініціатив і проектів, які б дозволили їй знайти адекватну сучасним викликам і загрозам спільну й узгоджену політичну лінію поведінки у регіоні, зберегти і зміцнити свої позиції, створити на Близькому Сході таку систему співробітництва та стабільності, яка б стала органічним елементом безпеки трансатлантичного світу на його південних та південно-східних кордонах. Саме у цій площині Україна має запропонувати як своє бачення шляхів розв'язання нагальних проблем Близькосхідного регіону, так і свої конкретні дії, що посилють конструктивну роль трансатлантичного співтовариства на зазначеній території.

5.2. Контури Стратегії розвитку відносин України з країнами Близького і Середнього Сходу

Як засвідчує досвід інших країн, у тому числі й країн, що об'єднані трансатлантичними цінностями і структурами, успішне просування своїх національних інтересів на Близькому і Середньому Сході передбачає здійснення своєї політики у регіоні на основі відповідної стратегії. Такий документ, ухвалений на державному рівні, має визначити реальне й разом з тим перспективне, опрацьоване на основі глибокого вивчення сучасних тенденцій і процесів у регіоні, значення близькосхідного вектору у здійсненні стратегічного курсу розвитку України, пріоритетні завдання політики, основні умови реалізації національних інтересів на Близькому і Середньому Сході.

Опрацювання Стратегії розвитку відносин України з країнами Близького і Середнього Сходу дозволить забезпечити на

довгострокову перспективу належну взаємодію політики, бізнесу та експертного аналізу.

У Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2005 році» наголошувалося на необхідності ефективного використання Україною таких її переваг і резервів, як розташування на перехресті різних культур і цивілізацій - місці перетину важливих транзитних, міграційних, фінансових потоків, перехресті політичних, інтеграційних та інших процесів [16].

Такі переваги України створюють сприятливі передумови для реалізації нею своїх національних інтересів у регіоні Близького і Середнього Сходу. Досвід та уроки, отримані Україною протягом 2005-2006 рр. щодо надійного постачання енергоносіїв, подолання надмірної залежності від одного джерела постачання вуглеводнів, захисту інтересів вітчизняного товаровиробника, подальшого зміцнення позицій на міжнародній арені тощо, переконливо довели необхідність глибокої проробки стратегічних перспектив близькосхідного вектора зовнішньополітичного та зовнішньоекономічного курсу Української держави. Розробка Стратегії розвитку відносин з країнами Близького і Середнього Сходу передбачає глибокий аналіз провідних геополітичних та геоекономічних процесів, що розгортаються у цьому регіоні.

Близький і Середній Схід у сучасному геостратегічному вимірі

Протягом останнього року розвиток ситуації на Близькому і Середньому Сході позначався загальним загостренням ситуації та складним переплетінням низки суперечливих тенденцій і процесів. Характерними особливостями нинішнього етапу розвитку регіону є такі.

- **Відбулися серйозні зміни у розстановці сил.** Безумовним лідером мусульманських країн регіону стає Іран, новий президент якого М. Ахмадінежад здійснює політику, спрямовану на надання другого дихання ісламській революції як у середині країни, так і на міжнародній арені.

- **Значно посилилися позиції радикального ісламу,** у результаті чого до влади в Ірані прийшли представники консервативного крила правлячої теократичної еліти, на парла-

ментських виборах у Палестині у січні 2006 р. перемогло радикальне угруповання Хамас.

• **Реалізація американської стратегії «просування демократії» зіткнулася з великими труднощами.** Передусім це стосується Іраку. Незважаючи на створення конституційно відповідального уряду на чолі з Н. аль-Малікі, до складу якого увійшли представники всіх етно-релігійних та політичних груп іракського суспільства, ситуація в цій арабській країні залишається вкрай напруженою.

• Близькосхідний мирний процес загальмувався. Відмова керівництва Хамасу визнати Ізраїль та виконувати попередні угоди і домовленості з питань палестино-ізраїльського врегулювання, висунення новим прем'єр-міністром Ізраїлю Е. Ольмертом так званого «плану консолідації», який передбачає можливість Ізраїлю без згоди з палестинцями, в односторонньому порядку встановити свої кордони, може привести до остаточного зриву виконання Плану дій «Дорожня карта».

• **У регіоні виникла нова кризова ситуація, пов'язана з намаганням Ірану продовжити роботу над збагаченням урану в рамках своєї ядерної програми, отже, створити передумови для розробки власної атомної зброї. У зв'язку з цим політика американської адміністрації спрямована на те, щоб не допустити доступу Ірану до атомної зброї.** У новій Стратегії національної безпеки США від 16 березня 2006 р. однозначно заявлено, що жодна країна не становить для США такої небезпеки, як Іран. У спробах домогтися від Тегерану поступок щодо змісту і спрямованості його ядерної програми Вашингтон використовує численні засоби тиску. До них належать намагання створити глобальну антиіранську коаліцію, яка б виступила єдиним фронтом проти політики Ірану з ядерного питання; використати проти Ірану механізм санкцій Ради Безпеки ООН та всі наявні ресурси і можливості США, у тому числі воєнні.

Зіткнувшись, по-перше, з досить стійкими позиціями Росії і Китаю щодо мирного вирішення конфлікту в рамках використання насамперед можливостей МАГАТЕ, а по-друге, з намаганнями Євросоюзу знайти компромісні пропозиції для Ірану, Сполучені Штати були змушені скоригувати свою лінію та приєднатися до пропозицій Росії, Китаю та ЄС щодо переговорів з Іраном.

• Останнім часом у Близькосхідному регіоні значно посилися позиції Росії і Китаю, про що свідчить насамперед вплив цих країн на розвиток ситуації навколо іранської проблеми. Безпрецедентна активізація політики на Близькому і Середньому Сході є для Росії на сьогодні одним з вирішальних напрямів відновлення її ролі супердержави.

Водночас у країнах Близького і Середнього Сходу розгортаються глибокі трансформаційні процеси у політичній, соціально-економічній та гуманітарній сферах. Відбувається інтенсивний пошук власних моделей здійснення реформ, які б адекватно відбивали історичні особливості, досвід та традиції кожної країни регіону. При цьому лідери близькосхідних країн вимагають від Заходу, передусім від США, відмови від політики нав'язування моделей та темпів реформ, подвійних стандартів. Характерним виявом такої тенденції став саміт Світового економічного форуму, що відбувся 20-22 травня 2006 р. у Шарм-ель-Шейху (Єгипет).

На порядку денного було питання розвитку Близького Сходу «Перспективи нової генерації». Понад 1100 представників політичної, ділової та культурної еліт 46 країн світу розглянули низку питань, пов'язаних зі створенням ефективних механізмів широкомасштабних трансформацій Близькосхідного регіону.

Ці та інші особливості сучасної ситуації на Близькому і Середньому Сході мають бути враховані українською дипломатією під час реалізації зовнішньополітичного курсу держави.

Пріоритетні завдання у реалізації національних інтересів України на Близькому і Середньому Сході

Отримання доступу до енергетичних ресурсів Близькосхідного регіону. Енергетичні ресурси Близького і Середнього Сходу потенційно здатні відігравати одну з ключових ролей у вирішенні Україною завдань диверсифікації джерел постачання енергоносіїв та створення надійної системи енергетичної безпеки. Це, по-перше, обумовлено тим, що, за оцінками фахівців, протягом принаймні найближчих двох десятиліть Близький і Середній Схід відіграватиме домінуючу роль на світовому ринку нафти і газу, незважаючи на всі можливі структурні зміни. По-друге, на відміну від центральноазій-

ських енергетичних ресурсів, транспортування яких до України відбувається російською територією та через російську енерготранспортну систему, близькосхідні нафто- та газоресурси можуть постачатися до України через енерготранспортні коридори, які не контролюються Росією. Слід також зважати й на те, що ціна на центральноазійський газ швидко зростатиме до світового рівня.

У цьому контексті перед Україною постає стратегічне завдання - ефективно використовуючи своє геостратегічне положення, унікальні можливості країни-транзитера енергоресурсів зі Сходу до Європи, опрацювати комплекс заходів економічного, науково-технологічного та політичного характеру, спрямованих на практичне постачання близькосхідних енергоносіїв в Україну. Виконання цього завдання може відбуватися в два етапи. **Перший етап** передбачає опрацювання варіантів оптимальних шляхів постачання близькосхідних вуглеводнів до України та забезпечення небохідних політичних, фінансово-економічних та технічних умов реалізації цих шляхів. **Протягом другого етапу** потрібно створити та запустити в роботу першу чергу інфраструктури постачання до України і країн Європи вуглеводнів енергоносіїв з регіонів Близького і Середнього Сходу та Перської затоки.

Особливе зауваження має всебічна проробка шляхів постачання іракської нафти та іранського газу. Нинішня нестабільна ситуація в цих країнах та навколо них, особливо щодо ядерної програми Ірану, не повинна гальмувати роботу над проектами енерготранспортних коридорів з регіону Близького і Середнього Сходу та Перської затоки до України. В Указі Президента України від 13.04.2005 р. «Про заходи щодо виведення українського миротворчого контингенту з Республіки Ірак» було поставлено завдання затвердження програми розвитку довгострокового співробітництва України з Іраком, яка б передбачала заходи щодо участі українських суб'єктів господарювання в розробці родовищ нафти і газу в Іраку та опрацювання проектів щодо транспортування іракських енергоносіїв до Європи з використанням транзитних можливостей України, а також експорту електричної енергії з України до Іраку [18].

Під час робочого візиту Президента України В. А. Ющенка до Іраку 26 грудня 2005 р. та його переговорів з тодішнім прем'єр-міністром Іраку І. аль-Джаафарі було наголошено на готовності України реалізовувати проекти розвідки нафтових та газових родовищ [19]. Проте практична реалізація стикається із значними труднощами, пов'язаними насамперед з нестабільністю ситуації в Іраку та неможливістю за таких умов забезпечити безпеку українських спеціалістів. До того ж нинішній економічний стан НАК «Нафтогаз України» на вряд чи дозволить самотужки реалізувати проекти видобутку нафти в Іраку. Це буде можливо, якщо існуватиме домовленість із серйозними західними партнерами щодо, з одного боку, забезпечення високотехнологічним обладнанням, а з другого - залучення кредитів на подібні роботи. Крім того, нинішній рівень видобутку нафти в Іраку ще не дозволяє розраховувати на значні обсяги її експорту в Україну.

Разом з тим участь українських компаній у розробці нафтових родовищ чи спорудженні нафтотранспортних і нафтопереробних потужностей в Іраку спільно з іншими західними компаніями могла б дозволити реалізовувати частину нафти, отриманої за надані послуги, на світовому ринку, а за ці кошти закуповувати нафту, наприклад, з Каспійського регіону.

Найперспективнішим і реальним напрямом надходження в Україну нафти з Іраку є експортний маршрут Кіркук-Джейхан-Кірікале-Самсун, який був свого часу розроблений українським «Інститутом транспорту нафти». До того ж потрібно взяти до уваги, що зазначений маршрут пророблено у довгірно-правовому аспекті. Ще у червні 1996 р. було підписано договір з Туреччиною про спорудження нафтопроводу Джейран - Самсун, а у грудні 1997 р. його ратифікувала Верховна Рада України.

Разом з тим реалізація цього проекту потребує опрацювання деяких принципових моментів. По-перше, для транспортування іракської нафти необхідно розширити потужність нафтопроводу Одеса - Броди, а також збудувати ще один потужній нафтопереробний завод (НПЗ) (м. Броди, Львівська область) або модернізувати і значно розширити переробні потужності Надвірнянського та Дрогобицького НПЗ. По-друге, практичні аспекти проектів постачання іракської нафти в

Україну мають бути обговорені під час українсько-турецько-іракських переговорів, а також із зацікавленими нафтovidобувними чи нафтотранспортними компаніями.

У розробці своєї тактичної лінії щодо перспектив постачання іранського газу Україні потрібно виходити із зростаючих потреб у ньому європейської економіки. За 10 років за рахунок імпорту забезпечуватиметься не 40 %, як сьогодні, а 90 % внутрішнього споживання природного газу в Європі. У цьому контексті українській стороні доцільно продовжити подальшу розробку можливих маршрутів постачання іранського газу до Європи українською територією на основі пропозицій «європейської трійки», висунутих під час переговорів Є3 - Іран (липень-серпень 2005 р.) та результатів українсько-іранських переговорів (липень 2005 р.) [20].

Важливою формою співробітництва України з країнами Близького і Середнього Сходу є участь у розвідці й розробці нафтових та газових родовищ у Лівії, Алжирі, Єгипті, Йорданії та інших країнах регіону. Так, під час візиту міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Лівії (грудень 2005 р.) було обговорено стан підготовки до підписання та набрання чинності оновленої Угоди між НАК «Нафтогаз України» та Національною нафтовою компанією (NOC) Лівії про розвідку та розподіл продукції. Україна висловила готовність інвестувати в розробку нафтогазових родовищ у Лівії до 300 млн дол. [21].

З урахуванням тенденцій світової енергетики потрібно також опрацювати перспективи та можливості постачання в Україну скрапленого природного газу, який може постачатися з Лівії, Єгипту, Катару та деяких інших близькосхідних країн; питання про створення в Україні власної мережі терміналів у портах Чорноморського узбережжя, а також танкерного флоту.

Реалізація нового етапу політики України щодо Іраку. Наприкінці грудня 2005 р. Україна завершила свою миротворчу місію в Іраку у складі Багатонаціональних сил. Виведення українського миротворчого контингенту збіглося у часі із знаковими подіями в житті Іраку - референдумом щодо прийняття іракської конституції та виборами до парламенту

країни. Формування у травні 2006 р. першого конституційно відповідального уряду Іраку з часів повалення режиму С. Хусейна завершило процес створення демократичного фундаменту влади та сформувало передумови для стабілізації ситуації у цій арабській країні.

Як зазначалося в Заяві МЗС України щодо формування Уряду Республіки Ірак від 22.05.2006 р., затвердження складу іракського уряду є позитивним свідченням успішного розвитку політичної системи країни, а участь в уряді представників усіх етно-релігійних та політичних груп іракського суспільства є запорукою невпинного демократичного поступу країни, її розвитку на засадах суверенітету, незалежності та територіальної цілісності [22].

За час перебування українського миротворчого контингенту в Іраку почалося налагодження економічних, торговельних і політичних відносин між Україною та Іраком, що створило сприятливі передумови для подальшого зміцнення позицій. Зусиллями українських миротворців було збудовано 16 шкіл для понад 4 млн учнів, відремонтовано 7 дитячих садків, 4 автомобільні шляхи та 3 лінії електропередач, завдяки чому понад тисяча іракських сімей отримали світло. Також українці відновили 4 об'єкти водопостачання, що забезпечують питною водою понад 35 тис. місцевих жителів. Крім того, українські спеціалісти надали медичну допомогу 40 тис. іракців.

Українські військові на найвищому рівні підготували 6 тис. іракських військовослужбовців, зокрема третя бригадаосьмої національної дивізії військових сил Іраку повністю підготовлена українськими фахівцями. Окрім того, понад 50 українських експертів залишилися для штабної роботи - вони займатимуться підготовкою іракських військовослужбовців. Їхнє головне завдання полягає у закріпленні українських економічних інтересів у Іраку, в тому числі, у сфері військово-технічного співробітництва [23].

Важливу роль у забезпеченні подальшого розвитку українсько-іракських відносин після завершення української миротворчої місії відіграв вже згаданий робочий візит Президента України до Іраку 26 грудня 2005 р. Під час візиту було визначено основні контури нового етапу політики України щодо Іраку.

1. Ірак залишається зоною важливих стратегічних інтересів України і після завершення нею миротворчої місії у складі Багатонаціональних сил.

2. Україна продовжує свою активну присутність у цій країні за одночасної зміни основних форм і пріоритетів цієї присутності, зокрема заміщення військової присутності в Іраку на політичні, економічні та військово-технічні проекти.

3. Спираючись на вже завойовані позиції, Україна має кваліфіковано визначити свою роль у подальшій трансформації Іраку. Від цього значною мірою залежать успіхи на шляху перетворення її на активного суб'єкта міжнародних політичних та економічних процесів, закріплення на нових перспективних ринках Близького та Середнього Сходу, забезпечення активної участі у формуванні нової системи енерготранспортних комунікацій між Європою та Близьким Сходом [24]. Під час візиту також було визначено пріоритетні аспекти двостороннього співробітництва, це насамперед торговельна та військово-технічна сфера, участь української сторони в реалізації проектів із розбудови транспортної мережі, розвідки нафтових і газових родовищ, відновлення водопостачання, а також підготовки спеціалістів у вищих навчальних закладах.

Перспективним напрямом українсько-іракського співробітництва є також постачання до Іраку сільськогосподарської техніки, транспортних і пасажирських літаків. У сфері розвитку і розбудови нафтової галузі Іраку Україна виявила готовність допомогти спеціалістами та обладнанням для прокладання нафтопроводів, зокрема з м. Куркут до турецького міста Трапзон [25].

Потенційні можливості українсько-іракських відносин дозволяють вивести їх на рівень особливого партнерства. Потрібно врахувати, що навіть за складних воєнно-політичних умов в Іраку сьогодні розгортається напруженна боротьба за позиції на перспективному іракському ринку. За таких умов Україна має опрацювати та реалізувати на практиці комплексну програму розвитку відносин з Іраком на середньострокову перспективу, яка б дозволила закласти необхідну базу для подальшого просування українських економічних інтересів.

Головними складовими такої програми мають стати такі.

1. Розбудова, наскільки це дозволяють реальні обставини, інфраструктури забезпечення української присутності в Іраку, що передбачає зміцнення складу нашого посольства та торговельно-економічної місії України в Іраку, створення представництв та філій українських компаній і фірм.

2. Визначення оптимальної політичної лінії України щодо Іраку, яка передбачає надання першочергової уваги розвитку наших відносин з новою владою демократичного Іраку, **розвитку ефективного механізму розвитку українсько-іракського співробітництва**. Особливої уваги у цьому контексті потребує створення українсько-іракської робочої групи на урядовому рівні, поновлення діяльності змішаної українсько-іракської комісії з питань торговельно-економічного співробітництва, відновлення роботи іракського посольства в Україні, підготовка та проведення міжнародного економічного українсько-іракського бізнес-форуму із залученням ділових кіл інших країн, налагодження співробітництва між областями України та провінціями Іраку.

У цілому роль та значення іракського вектора близько-східної політики України потребує розробки Стратегічних орієнтирів розвитку українсько-іракського співробітництва.

Посилення економічної присутності України на ринках Близького та Середнього Сходу. Ринки Близького і Середнього Сходу є перспективними для збутия української продукції машинобудівного комплексу та металопрокату, надання науково-технічних і будівельних послуг. Україна має значні потенційні можливості для активної участі у будівництві передусім об'єктів виробничої інфраструктури - мостів, доріг, шляхопроводів, портів, аеродромів, залізниць, великих енергетичних і промислових об'єктів, а також постачанні та спільному виробництві сільськогосподарської продукції. Можливе також розширення співробітництва з близькосхідними країнами у військово-технічній сфері та у сфері високих технологій, насамперед космічних.

Останнім часом активізувався процес розвитку форм та механізмів економічного та науково-технічного співробітництва України з країнами Близькосхідного регіону. Харак-

терним прикладом цього є розвиток українсько-саудівських економічних відносин. Незважаючи на те, що останніми роками спостерігається стрімке та динамічне зростання експортно-імпортних операцій, їхня номенклатура не розширилася. Дотепер основними складовими українського експорту була продукція гірничої металургії та сільського господарства (переважно ячмінь), а імпорту - продукція хімічної промисловості, пластика та ефірні масла.

Водночас Саудівська Аравія зацікавлена у спільних проектах у сфері виробництва, експорті продукції з високою доданою вартістю: машинобудування, харчової промисловості, високих технологій, а також у металі для будівництва. Крім того, у структурі експортно-імпортних операцій з Саудівською Аравією дуже відчутним є їхній дисбаланс: у 2004 р. імпорт з України становив 257 млн дол., а експорт в Україну - лише 7,5 млн дол. Таким чином, нинішній рівень та форми співпраці України із Саудівською Аравією, яка є однією з найвпливовіших арабських країн, зовсім не відповідає потенціалу та потребам обох сторін, ВВП останньої становить 300 млрд дол., а частина у виробництві ОПЕК - 20 % [26].

У цьому контексті важливе значення мають результати другого засідання Міжурядової українсько-саудівської комісії з торговельно-економічного та науково-технічного співробітництва (лютий 2006 р.). Під час переговорів саудівська сторона запропонувала українським партнерам проекти в нафтогазовій сфері, нафтохімії, корисних копалин, електроенергії, опріснення води, інвестиційній, транспортній та комічній галузях. Зокрема було представлено низку найбільших проектів вартістю у десятки мільярдів доларів, включаючи будівництво трьох об'ємних нафтопереробних виробництв вартістю 17 млрд дол., та програму тендерного розподілу інвестиційних проектів [27].

Протягом 6 років Саудівська Аравія планує залучити 20 млрд дол. у 10 проектів газового сектору. В рамках приватизації готовиться 21 водний і енергетичний проекти загальною вартістю 12,8 млрд дол. До найбільших інвестиційних проектів також можна віднести розширення газових заводів *Nawiyah i Jnaymah*, будівництво аеропорту в м. Дубі й зведення 60 нових об'єктів у Медині. Дуже перспективним щодо інвестицій є

також туристичний бізнес, оборот якого, за прогнозами експертів, за 15 років може сягнути 22 млрд дол. [28].

За підсумками українсько-саудівського бізнес-форуму було підписано низку домовленостей, зокрема про створення інвестиційного СП зі статутним капіталом в 1 млрд дол., створення судноплавного СП, проведення виставки України в Саудівській Аравії у грудні 2006 р. і Саудівської Аравії в Україні у травні 2007 р. Планується також підписання договорів у сфері суднобудування та з АНТК «Антонов» щодо придбання літаків, а також про створення СП зі збирання літаків серії Ан на території Саудівської Аравії.

За підсумками 2005 р. товарообіг між Україною і Саудівською Аравією становив близько 400 млн дол., у 2006 р. обидві країни домовилися збільшити його, щонайменше, удвічі, а у 2007 р. він має досягти 1 млрд дол. [29].

Плідно розвивається багатостороннє українсько-сирійське співробітництво. 5-7 червня 2006 р. у Дамаску відбулося четверте спільне засідання Міжурядової українсько-сирійської комісії з питань торговельно-економічного та технічного співробітництва. За результатами цього засідання було підписано міжурядову Угоду про співробітництво у галузі культури та Програму науково-технічного співробітництва з питань аграрної науки та агропромислового виробництва [30].

За даними Державного комітету статистики України, обсяг торгівлі товарами та послугами між Україною та Сирією за 2005 р. досяг 727,5 млн дол. з позитивним сальдо для української сторони у 670 млн дол. [31].

Значним поштовхом до розвитку економічного та науково-технічного співробітництва України з Єгиптом та Лівією став офіційний візит до цих країн міністра закордонних справ України Б. Тарасюка (грудень 2005 р.). Так, єгипетська сторона зацікавлена в участі України у модернізації економіки країни, що відкриває перед українськими компаніями багато перспектив стосовно просування власних проектів розвитку співпраці. Під час українсько-єгипетських переговорів основну увагу було зосереджено на питаннях подальшого розвитку співпраці країн у космічній, авіаційній, енергетичній та інших сферах. Єгипет висловив зацікавленість у широкому залученні української корпорації «Антонов» до модернізації та розширення авіапарку [32].

Під час українсько-лівійських переговорів йшлося про активізацію спільних проектів у нафтогазовій, авіаційній, сільськогосподарській та інвестиційній сферах. Заплановано створення спіального підприємства для вирощування в Україні сільськогосподарської продукції, зокрема харчового зерна, і її подальшої реалізації на території Лівії. Українська делегація також представила проекти в авіакосмічній сфері, зокрема виведення супутників на орбіту за допомогою українських носіїв [33].

Таким чином, під час розробки довгострокових планів економічного та науково-технічного співробітництва України з країнами Близькосхідного регіону потрібно враховувати глибокі трансформаційні зрушения і модернізаційні процеси у них а також загострення конкурентної боротьби за близькосхідні ринки між провідними державами світу. Відтак, для збереження і зміцнення економічних позицій на Близькому і Середньому Сході Україні необхідно працювати над зміною структури експорту товарів і послуг на ринки Близькосхідного регіону, переорієнтовуючись передусім на високотехнологічну продукцію та нарощуючи експорт науково-технічних, інженірингових, інформаційних, освітніх та інших послуг.

Враховуючи значні можливості Близького і Середнього Сходу для експорту української сільськогосподарської продукції, необхідно освоїти в Україні виробництво призначеної спеціально для країн Ісламського світу продукції - так званої халяльної, приготовленої згідно з вимогами шаріату. Насамперед це стосується м'ясо-молочної продукції. Випуск такої продукції вже налагоджено у Російській Федерації та у Білорусі, які успішно просувають її на близькосхідні ринки.

Необхідно також створити ефективний механізм реалізації економічних інтересів нашої держави у Близькосхідному регіоні відповідно до вимог сучасних міжнародних економічних відносин. Особливу увагу потрібно приділити опрацюванню довгострокових програм економічного та науково-технічного співробітництва України з країнами Близького та Середнього Сходу, участі України у реалізації міжнародних проектів, розроблених за ініціативи «великої вісімки», США, Євросоюзу, ООН (Ініціатива Ширшого Близького Сходу і Північної Африки, Барселонський процес (Євро-Середземноморське Партнерство),

Форум заради майбутнього, ESCWA (Комісія ООН з питань економічного та соціального розвитку Західної Азії).

Для успішного просування інтересів українського бізнесу на Близькому і Середньому Сході слід створити відповідну систему державної підтримки, гарантій та страхування, налагодити відповідне інформаційне та консалтингове забезпечення економічної діяльності українського бізнесу і підприємництва, механізми кредитування українського експорту. Для надання відповідної допомоги вітчизняним бізнесовим і підприємницьким структурам, що працюють на перспективних ринках Близького і Середнього Сходу, доцільно створити при Кабінеті Міністрів України Агентство з міжнародного розвитку.

Використання інвестиційного потенціалу країн Близького та Середнього Сходу. Важливим стратегічним напрямом співробітництва України з країнами Близького та Середнього Сходу має стати налагодження взаємовигідної співпраці в інвестиційній сфері. Україна зацікавлена в масштабних інвестиціях з Близькосхідного регіону у розвиток економіки, сільського господарства, рекреаційного та туристичного бізнесу. Перспективним напрямом видається налагодження співпраці з таким важливим сегментом світової фінансової системи, як ісламський банківський капітал, що сьогодні стрімко посилює свою присутність у країнах немусульманського світу [34].

У країнах Перської затоки абсолютна більшість банків перешла на роботу з клієнтами відповідно до вимог ісламу. Сьогодні капітал деяких ісламських банків становить понад 1 млрд дол., протягом останніх 10 років він щорічно зростає у середньому на 24 %. Активно створюються структури ісламського капіталу й на Заході, де найвпливовіші американські, французькі, німецькі та британські банки створюють відповідні відділи. Нині у світі діє близько 300 ісламських банків та відділень банків, які здійснюють операції відповідно до вимог шаріату. До 2013 р. загальний капітал ісламських банків становитиме 1 трлн дол. США.

Для реалізації існуючих можливостей забезпечення нового рівня співпраці України з країнами Близького та Середнього Сходу в інвестиційній сфері доцільно залучити до ро-

боти Консультативної Ради з питань іноземного інвестування представників фінансових і ділових кіл країн Близького та Середнього Сходу та створити систему гарантій з боку Української держави для близькосхідних інвесторів, укладти із зацікавленими партнерами двосторонні угоди щодо захисту інвестицій. Слід також бути готовими до розробки додаткових норм регулювання діяльності в Україні ісламського банківського капіталу, укладання відповідних угод з Ісламським банком розвитку, формування разом з ним та іншими провідними фінансовими структурами Близького та Середнього Сходу та Перської затоки пакету інвестиційних проектів, організації бізнес-форумів для близькосхідних бізнесменів і фінансистів.

Зміцнення національної безпеки України

У реалізації стратегічного курсу України на Близькому та Середньому Сході наша держава має враховувати, що нестабільна ситуація, наявність перманентних конфліктів та зіткнень у регіоні створюють загрози і для національної безпеки Української держави. Тому активна участь України у розв'язанні проблем Близькосхідного регіону, передусім урегулюванні палестино-ізраїльського конфлікту, нормалізації ситуації в Іраку, формуванні нової системи регіональної безпеки у Середземноморсько-Близькосхідному ареалі, розбудові нових енерготранспортних коридорів із зазначеного регіону до Європи, протидії міжнародному тероризму тощо, сприятиме зміцненню її національної безпеки.

Разом з тим потрібно дуже ретельно, з урахуванням усього комплексу зовнішньо- та внутрішньополітичних чинників опрацювати питання можливої участі України у здійсненні миротворчих операцій в Афганістані та Дарфурі (Судан).

Забезпечення політичних та інформаційних передумов зміцнення позицій України на Близькому та Середньому Сході

Розвиток політичного діалогу з країнами Близькосхідного регіону. Активізація політичних контактів та консультацій з провідними країнами Близького та Середнього Сходу є необхідною умовою закріplення та подальшого зміцнення позицій

України у зазначеному регіоні. При цьому наша держава повинна мати власну концепцію вирішення найактуальніших проблем Близькосхідного регіону, яка має відбиватися у відповідних політичних документах, пропозиціях та ініціативах.

Потрібно зазначити, що на сьогодні рівень політичного діалогу України з країнами Близького та Середнього Сходу не відповідає потребам просування економічних інтересів України у регіоні. Протягом зазначеного періоду відбувся лише один візит Президента України В. А. Ющенка до Іраку та офіційний візит міністра закордонних справ України Б. Тарасюка до Єгипту та Лівії, під час яких, крім політичних консультацій з керівництвом зазначених країн, відбулася зустріч з Генеральним секретарем Ліги арабських держав А. Муссою.

Активізація політичного діалогу з країнами Близькосхідного регіону має також передбачати співпрацю з впливовими регіональними та міжнародними структурами, насамперед Лігою арабських держав, Радою з питань співробітництва арабських держав Перської затоки, Організацією Ісламська конференція тощо.

Перспективною формою політичного діалогу та консультацій з країнами Близького та Середнього Сходу може стати налагодження постійного співробітництва і координації дій між створеною за ініціативою України «Організацією за демократію і розвиток - ГУАМ» та існуючими регіональними структурами Близькосхідного регіону. Це сприятиме стабілізації ситуації на Близькому та Середньому Сході, створенню широкої зони співпраці та координації дій країн Середземноморсько-Близькосхідного та Чорноморсько-Каспійського регіонів. У цьому контексті доцільно запросити провідні регіональні об'єднання Близького та Середнього Сходу до участі в роботі новоствореної «Організації за демократію і розвиток - ГУАМ» як спостерігачів або партнерів і відповідно ініціювати питання про отримання статусу спостерігача у регіональних структурах Близькосхідного регіону.

Просування політичного іміджу України на Близькому і Середньому Сході. Успішна реалізація політичних та економічних інтересів України у Близькосхідному регіоні значною мірою залежить від створення позитивного іміджу нашої

держави в країнах зазначеного регіону. З урахуванням жорсткої конкуренції за вплив у регіоні та його ринки потрібно опрацювання на державному рівні довгострокової програми формування позитивного іміджу України на Близькому і Середньому Сході.

Пріоритетними напрямами діяльності відповідних структур та органів державної влади мають бути забезпечення постійної присутності України в інформаційному просторі Близькосхідного регіону у спосіб налагодження радіомовлення на регіон арабською мовою, фарсі, урду та іншими; налагодження супутникового телебачення через систему космічного зв'язку; створення адекватної національним інтересам України системи кореспондентських пунктів; реалізація спільніх з близькосхідними країнами проектів випуску періодичних видань провідними мовами регіону.

Перспективним у цьому плані є укладання угод з провідними світовими інформаційними агентствами Західного світу, які мають у країнах Близькосхідного регіону розгалужену мережу поширення українських новин. Потрібно також створити у Близькосхідному регіоні систему українських інформаційно-культурних центрів, налагодити постійну роботу з випускниками українських вузів і технікумів.

У цілому ускладнення ситуації на Близькому і Середньому Сході, динамізм і суперечливість геополітичних та геоекономічних процесів, що відбуваються у цьому регіоні, зростаюча конкурентна боротьба за його ринки потребують значного удосконалення механізмів координації та узгодженості дій всіх державних структур. У цьому зв'язку доцільно відновити інститут Постійного представника України на Близькому і Середньому Сході з широкими повноваженнями.

Також потребує завершення розробка Стратегії розвитку відносин України з країнами Близького і Середнього Сходу з урахуванням завдань, які має вирішувати наша держава в регіоні на сучасному етапі, та змін, що відбулися останнім часом у світі в цілому і у Близькосхідному регіоні зокрема.

Використана література

1. *Актуальні* проблеми створення системи оцінки зовнішніх та внутрішніх загроз національній безпеці України // Науково-інформаційний збірник. - К. - 2005. - Вип. 20. - С. 12.
2. *Україна* приведе газ з Ірану для себе і для Європи // <http://www.pravda.com.ua/news/2005/7/28/49194.htm>
3. *Україна:* стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2004 / За ред. А. С. Гальчинського. - К.: НІСД, 2004. - С. 258.
4. *Тейлор В.* США готові до довготривалої боротьби з тероризмом-екстремізмом // День. - 2006. - 9 вересня.
5. *Joint Statement by A. Fogh Rasmussen, President of the European Council, assisted by J. Solana, Secretary General of the Council / High Representative for EU Common Foreign and Security Policy, and R. Prodi, President of the European Communities and L. Kuchma, President of Ukraine // European Union-Ukraine Summit.* - 2002. - July 4.
6. *Засідання Ради з питань співробітництва Україна-ЄС* 14 вересня 2006 р. // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/print/6803.htm>
7. *Стурбованість* ситуацією на Близькому Сході. Заява МЗС // Урядовий кур'єр. - 2006. - 5 серпня.
8. *Заява МЗС України щодо прийняття Радою Безпеки ООН Резолюції № 1701* 12 серпня 2006 р. // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/6563.htm>
9. *Коментар* Прес-служби МЗС України щодо можливої участі нашої держави у міжнародних силах з підтримання миру на півдні Лівану // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/6385.htm>
10. *Парахонський Б.* У ситуації «вакууму безпеки». Шляхи протистояння викликам європейській безпеці у Чорноморсько-Близькосхідному ареалі // Політика і час. - 2004. - № 9. - С. 22.
11. *Misія* в Іраку виконана // Урядовий кур'єр. - 2005. - 28 грудня.
12. *Україна:* стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2005 / За ред. О. С. Власюка. - К.: Знання України, 2005. - С. 582.
13. <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/1583/> htm
14. *Україна* хоче повоевати в Афганістане и вступить в

НАТО в 2008 році // http://www.newsru.com/world/28apr2006/ukraine_print.html

15. Семиволос І., Нанівець В. Афганськими стежками. - 2006. - 27 травня.

16. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році» // Урядовий кур'єр. - 2006. - 10 лютого.

17. Швед В. Стратегічні пріоритети Української держави на Близькому і Середньому Сході // Україна: стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки - 2006 / За ред. О. В. Власюка. - К.: Знання України, 2006. - С. 521-523.

18. Про заходи щодо виведення українського миротворчого контингенту з Республіки Ірак. Указ Президента України №663/2005 // <http://www.president.gov.ua/documents/2686.html>

19. Президент України прибув з одноденним робочим візитом до Республіки Ірак. 26 грудня 2005 р. // <http://www.president.gov.ua/news/data/print/5164.html>

20. Час практичної роботи // Урядовий кур'єр. - 2005. - 13 липня; Іран готовий підписати газову угоду // Урядовий кур'єр. - 2005. - 30 липня.

21. Тарасюк зустрівся з полковником Каддафі // http://www.korespondent.net/display_print.php?arid=45488

22. Заява МЗС України щодо формування Уряду Республіки Ірак // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/2017.htm>

23. Місія в Іраку виконана // Урядовий кур'єр. - 2005. - 28 грудня; Українські миротворці повністю виконали свою місію в Іраку - Віктор Ющенко, 26 грудня 2005 // <http://www.president.gov.ua/news/data/print/5167.html>

24. Там само.

25. Там само.

26. Новини, 22 лютого 2006 року // <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/news/detail/1669.htm>

27. Іщенко Г. Бізнес без кордонів: Україна-Саудівська Аравія // Урядовий кур'єр. - 2006. - 28 лютого.

28. Там само.

29. Вторий міжнародний бизнес-форум «Бізнес без границь: Королевство Саудовская Аравия-Украина» // <http://www.bwb.kiev.ua>; Іщенко Г. Бізнес без кордонів: Україна-Саудівська Аравія // Урядовий кур'єр. - 2006. - 28 лютого.

30. *Підписано українсько-сирійські документи* // Урядовий кур'єр. - 2006. - 9 червня; *Четверте* засідання Міжурядової Українсько-Сирійської комісії з питань торговельно-економічного та технічного співробітництва // <http://www.mfa.gov.ua/publications/content/6027.htm>
31. Там само.
32. *Єгипетські* перспективи для вітчизняних підприємств // Урядовий кур'єр. - 2006. - 22 грудня.
33. *Тарасюк* зустрівся з полковником Каддафі // http://www.korespondent.net/display_print.php?arid=45488
34. *Islamic banking growing fast* // Bahrain Tribune. - 2006. - November 6.

Потягом останніх років, після трагічних подій 11 вересня 2001 р., Близький та Середній Схід став зоною підвищеної уваги США, Євросоюзу, НАТО, всієї трансатлантичної спільноти. Це пов'язане передусім з тим, що саме у Близькосхідному регіоні виникли нові загрози і виклики, що становлять серйозну небезпеку стабільності трансатлантичного співовариства і пов'язані з поширенням тероризму, безконтрольним розповсюдженням зброї масового знищення, довготривалою невирішеністю арабо-ізраїльського конфлікту, посиленням ролі радикального ісламу, появою нових регіональних лідерів тощо. По-друге, на початку ХХІ століття істотно зросло значення геостратегічних, геоекономічних, енергетичних та інших ресурсів Близькосхідного регіону для провідних центрів світової політики, що обумовило посилення суперництва між ними за вплив на Близький і Середній Схід.

Ці та інші чинники змусили трансатлантичну спільноту опрацювати нову стратегію своєї політики у Близькосхідному регіоні, спрямовану передусім на сприяння розгортанню в країнах Близького і Середнього Сходу процесів трансформації, демократизації, на створення на основі модернізованого близькосхідного суспільства такої системи регіональної стабільності, яка б забезпечувала безпеку трансатлантичного співовариства на його південних та південно-східних кордонах.

Активізація політики трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході, насамперед її провідної воєнно-політичної сили - Сполучених

Штатів, які приступили до здійснення стратегії «просування демократії» на Близькому Сході, виявила достатньо серйозні розбіжності між США та Євросоюзом з питань методів та форм реалізації політики сприяння трансформаційним процесам у регіоні. Особливої гостроти вони досягли у 2002-2003 рр., напередодні та під час воєнної операції США в Іраку, які фактично підвели США, з однієї сторони, а Францію і Німеччину - з іншої, до межі відкритого протистояння.

Слід зазначити, що за всієї гостроти ці розбіжності стосувалися переважно питань тактики реалізації стратегічних інтересів трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході. **Стабільна та стійка система спільних цінностей та інтересів, на якій базується трансатлантична спільнота, дозволили здебільшого подолати так звану «трансатлантичну тріщину», яка виникла у взаємовідносинах між США та Німеччиною і Францією щодо шляхів розв'язання іракської проблеми.** Певні, часом досить серйозні, розбіжності у підходах до вирішення проблем Близькосхідного регіону між США та Євросоюзом лишатимуться й надалі, що обумовлено передусім власними національними інтересами окремих країн, їх історичним досвідом, стратегічною культурою, що склалася відповідно у США та Європи на основі цього історичного досвіду тощо. Це призводить до періодичного зіткнення між основними структурами трансатлантичної спільноти у геополітичному та геоекономічному просторі Близькосхідного регіону.

Водночас на рубежі 2004-2005 рр. дедалі помітнішим стало намагання США, Євросоюзу та НАТО розробити та впроваджувати більш скоординовану, спільну політику на Близькому і Середньому Сході. Ця тенденція є на сьогодні провідною. Її було підтверджено й під час ліванської кризи влітку 2006 р. США та Франція як дві провідні у політичному сенсі країни трансатлантичної спільноти, маючи чи не найбільші розходження у підходах до політики на Близькому Сході, все ж таки спромоглися об'єднати свої зусилля у процесі опрацювання й прийняття Резолюції № 1701. **Опрацювання й впровадження спільної стратегії трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході розглядається сьогодні як один з найефективніших інструментів зміцнення її єдності, особливо у контексті існуючих проблем та викликів у регіоні.**

Новою тенденцією у рамках політики трансатлантичної спільноти на Близькому і Середньому Сході останнім часом стало **підвищення ролі й впливу Євросоюзу**. Така тенденція виявляється, по-перше, у збільшенні впливу позиції ЄС на формування спільної політичної лінії трансатлантичної спільноти стосовно іранської проблеми, а також активізації близькосхідного мирного процесу. По-друге, як засвідчили події ліванської кризи влітку 2006 р., Євросоюз починає дедалі успішніше виступати як єдиний воєнно-політичний організм, що здатний брати на себе значну відповідальність й ініціативу у вирішенні складних міжнародних проблем за межами Європи. Так, саме військові підрозділи країн-членів Євросоюзу формуватимуть більше половини складу міжнародних миротворчих сил у Лівані. **Цілком вірогідно, що на тлі нарastaючих проблем та прорахунків у здійсненні Солученими Штатами своєї політики на Близькому і Середньому Сході саме Євросоюз виступить у ролі головного інноваційного донора для трансатлантичної спільноти у збереженні та розвитку відносин з країнами регіону.**

Україна, яка визначила своєю стратегічною метою європейську та євроатлантичну інтеграцію, має враховувати зростання значення Близького і Середнього Сходу для трансатлантичної спільноти, причому як при опрацюванні перспектив і програм подальшого розвитку й поглиблення відносин із США, Євросоюзом та НАТО, так і при здійсненні власної політики у Близькосхідному регіоні. **Координація дій, всебічна співпраця України з трансатлантичним співтовариством на Близькому і Середньому Сході є перспективним каналом поступової інтеграції України у європейські та євроатлантичні структури.**

Слід зазначити, що йдеться не про «розчинення» української близькосхідної політики у політиці трансатлантичної спільноти, а про таку співпрацю і координацію дій, яка б посилювала позиції України як активного союзника і майбутнього повноправного члена цієї спільноти, дозволяла б ефективно і кваліфіковано забезпечувати стратегічні національні інтереси України на Близькому і Середньому Сході. Саме тому оптимальну модель близькосхідної політики України, з належним врахуванням всіх аспектів геополітичної ситуації в регіоні, передусім трансатлантичного чинника, має опрацювати й впроваджувати у життя українська дипломатія.